

İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ

ISSN: 2149-5564

AYDIN TÜRK LÜK BİLGİSİ DERGİSİ
AY-TBD

Yıl 5 Sayı 9 GÜZ/ 2019

AYDIN TÜRK LÜK BİLGİSİ DERGİSİ
AY-TBD

Yıl 5 Sayı 9
Güz - 2019

İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ

AYDIN *TÜRK LÜK BİLGİSİ* DERGİSİ

AY-TBD

İstanbul Aydın Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dergisi

ISSN: 2149-5564

Sahibi

Doç. Dr. Mustafa AYDIN

Yazı İşleri Müdürü

Zeynep AKYAR

Editör

Prof. Dr. Metin AKAR

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Şuayip KARAKAŞ

Dr. Öğr. Üyesi Dinara DUISEBAYEVA

Dr. Öğr. Üyesi Sıla GEN KAYA

Yayın Dili

Türkçe

Yayın Periyodu

Yılda iki sayı: Güz & Bahar

Yıl 5 Sayı 9 Güz - 2019

Akademik Çalışmalar Koordinasyon Ofisi

İdari Koordinatör

Gamze AYDIN

İngilizce Redaksiyon

Çiğdem TAŞ

Grafik Tasarım

Elif HAMAMCI

Yazışma Adresi

Besyol Mahallesi, İnönü Caddesi, No: 38,
Sefaköy, 34295 Küçükçekmece/İstanbul

Tel: 0212 4441428

Fax: 0212 425 57 97

Web: www.aydin.edu.tr

E-mail: aydinturklukbilgisi@aydin.edu.tr

Baskı

Elitez Reklam ve Yayın Matbaacılık Gıda
Sanayi ve Tic. Ltd. Şti.

Adres: Fulya Mah. Özbal Sok. Yılkar Apt.
No : 11/B Blok Fulya /İSTANBUL

Tel: 0212 270 50 21

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Zaynovidin ABDİRASHİDOV, Mirza Ulugbek Özbekistan Millî Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet AÇA, Marmara Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Rövsen ALİZADE, İstanbul Aydın Üniversitesi

Prof. Dr. Metin ARIKAN, Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. Yunus BALCI, Pamukkale Üniversitesi

Prof. Dr. Nergis BİRAY, Pamukkale Üniversitesi

Prof. Dr. Necat BİRİNCİ, İstanbul Aydın Üniversitesi

Doç. Dr. Müjgan ÇAKIR, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Prof. Dr. Abdülhaluk M. ÇAY, İstanbul Aydın Üniversitesi

Prof. Dr. Ayşe Yücel ÇETİN, Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Ali Şükrü ÇORUK, İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Ali DUYMAZ, Balıkesir Üniversitesi

Prof. Dr. Abdülkadir EMEKSİZ, İstanbul Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Cafer GARİPER, Süleyman Demirel Üniversitesi

Dr. Fabio L. GRASSİ, Sapienza Üniversitesi, Roma-İtalya

Prof. Dr. Belkis GÜRİSOY, İstanbul Aydın Üniversitesi

Prof. Dr. Dikhan KAMZABEKULI, Kazakistan Cumhuriyeti Lev Gumilev Avrasya Millî Üniversitesi

Doç. Dr. İsmail KARACA, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Yakup KARASOY, Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Hacı Ömer KARPUZ, İstanbul Kültür Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet KARTAL, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Muharrem KAYA, İstanbul Kültür Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Embiye KAZIMOVA, Şumen Üniversitesi, Bulgaristan
Prof. Dr. Beyhan KESİK, Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. M. Fatih KİRİŞÇİOĞLU, Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Aynur KOÇAK, Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Hanife KONCU, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Doç. Dr. Galina MİSKİNİENE, Vilnius Üniversitesi, Litvanya
Prof. Dr. Kâmil Veli NERİMANOĞLU, İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ÖNER, Ege Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Hakan ÖZÇELİK, İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. Zeynep Bağlan ÖZER, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Özkan ÖZTEKTEN, Ege Üniversitesi
Doç. Dr. Meryem SALİM-AHMET, Şumen Üniversitesi, Bulgaristan
Doç. Dr. Mehmet SAMSAKÇI, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman SOLMAZ, Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK, Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Zeki TAŞTAN, Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Fikret TURAN, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Vahit TÜRK, İstanbul Kültür Üniversitesi
Prof. Dr. Sema UĞURCAN, Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ, Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Dursun YILDIRIM, Hacettepe Üniversitesi

İçindekiler - Contents

Eski Türk Edebiyatında İbrahimler, Halil-nâme'nin Yeni Bir Nüshası ve Düşündürdükleri <i>Abrahams of Old Turkish Literature, A New Copy of Halil-Nâme and its Projections</i> Metin AKAR.....	73
Sir Isaac Newton'un Hareket Kanunu ve Oblomovluğun Hareketsiz(lik) Direnci Üzerine <i>On Sir Isaac Newton's Law of Inertia and Oblomovshina's Resistance of Restless(ness)</i> Timuçin Buğra EDMAN	99
Azerbaycan Folklorunda Yalancı Kurban Motifinin Epik-Mitolojik Semantiği <i>The Epical-Mythological Semantics of the Fibber Victim Motif in Azerbaijan Folklore</i> Sevinç ELİYEVA.....	109
Özbek Romancı Abdullah Kâdirî ve Ötken Künler Romanı <i>Uzbek Novelist Abdullah Kâdirî and His Novel Ötken Künler</i> Şuayip KARAKAŞ	121
Türk Kültüründe Kurban Kültü ve 'Misafir Kurbanı' <i>The Cult of Sacrifice and 'Guest Sacrifice' in Turkish Culture</i> Hayati YAVUZER	141
Tanıtma/Değerlendirme/Haber - Review / Evaluation / New	
Türklük Bilimine Emek Verenler-1 <i>Prof. Dr. Bill Hickman ve The Story Of Joseph'i</i> Metin AKAR.....	149

Editörden

Aydın Türklük Bilgisi Dergisi'nin (AY-TBD) dokuzuncu sayısı elinizde. Ders yılı sonuna, final sınavlarına, bayramlara ve yıllık izinlere denk geldiği için biraz zorlandığımızı ifade etmek isteriz. Makbul indekslerde taranma arzumuzun gerçekleşmesi için çabalarımız da bizi tedirgin etmedi diyemeyiz. Bu konuda hedefimize varmak sadece bizim yayın kadromuzu değil, makale yazarlarımızı da ray değiştirmekte zorladı. Öyle olsa da önemli mesafeler kat ettiğimizin şuurundayız. Gelecek sayılarda daha köklü ve kalıcı uygulamalar içinde olma istek ve iradesi içindeyiz.

Bu sayımızda beş araştırma makalesi ve bir tanıtım yazısına yer verdik. Prof. Dr. Metin Akar'ın eski Türk edebiyatında asıl kahramanı İbrahim ismi taşıyan manzum eserler hakkında araştırma ve incelemeye dayanan “Eski Türk Edebiyatında İbrahimler, Halîl-nâme'nin Yeni Bir Nüshası ve Düşündürdükleri” başlıklı makalesi; Prof. Dr. Şuayip Karakaş'ın Özbek edebiyat sanatçısı Abdullah Kâdirî'nin Ötken Künler romanı ile ilgili makalesi; Dr. Öğr. Üyesi Timuçin Buğra Edman'ın özellikle mukayeseli edebiyat ve yeni Türk edebiyatı çalışanları ilgilendiren, Rus romancı İvan Gonçarov'un “Oblomovluk/hareketsizlik felsefesi”nin Newton'un “hareket kanunu” ışığında bir analizini konu alan Oblomov adlı romanı hakkındaki değerlendirmelerini içeren makalesi yer aldı.

Bir tesadüf eseri olarak da “kurban” konusunu çeşitli yönlerden ele alan iki makalemiz daha bu sayıya girdi: Dr. Öğr. Üyesi Hayati Yavuzer'in Türk kültüründe “misafir kurbanı” uygulamasını araştıran makalesi ile Azerbaycan Milli İlimler Akademisi doktora öğrencisi Sevinç Aliyeva'nın Azerbaycan Türklerinde “yalancı kurban motifi”nin epik-mitolojik semantiğini araştıran makalesi yer buldu.

*Bu sayıda bir de uzun soluklu olacağını tahmin ettiğimiz **Türklük Bilimine Emek Verenler** temalı ve başlıklı tanıtım yazılarına başladık. İlki, Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan ve eski Türk edebiyatı konularında önemli eserler veren Prof. Dr. Bill Hickman'a ve onun *The Story of Joseph*'ine tahsis edildi. Gelecek sayımızda da Prof. Dr. Rahmankul Berdibay anlatılacaktır. Tanıtım yazılarının gayesi ekonomik, teknik, siyasal ve sosyal sebeplerle, karşılıklı olarak, ilgi kuramadığımız değerli Türkologları gündeme getirip eserleri hakkında bilgiler sunmaktır.*

Yazarlarımıza, yazılarımıza hakemlik yapıp rapor yazan Bilim Kurulu üyelerimize, dergi Yayın Kurulu'na, Rektörlüğümüzün Akademik Çalışmalar Koordinasyon Ofisi çalışanlarına çok teşekkür ederiz.

Beşinci yayın yılımızı dolduracağımız onuncu sayıda buluşmak ümidiyle, saygılarımızla.

Prof. Dr. Metin AKAR
İstanbul Aydın Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Eski Türk Edebiyatında İbrahimler, *Halîl-nâme*'nin Yeni Bir Nüshası ve Düşündürdükleri

Metin AKAR*

Araştırma makalesi

Geliş Tarihi / Received: Temmuz / July 2019

Kabul Tarihi / Accepted: Ağustos / August 2019

(Bu makale, itenticate yazılımınca taranmıştır.)

Öz: XIV-XV. yüzyıl Eski Türk edebiyatının mesnevî şairlerinden biri olan Abdülvâsi' ve eserleri son üç asırda unutulmuş, sonra Halîl-nâme ve Mi'râc-nâme'si ile bilimin gündemine girmiştir. Bu sanatkâr hakkında yapılan araştırmaların her biri millî ve yabancı kütüphaneler hakkıyla taranmadan yapıldığı için hep noksan kalmıştır. Mevcut ve bilinen nüshalara göre şairin eserlerinin tenkitli metninin oluşturulmamış olması her iki eserinin de tahlilini imkânsız kılmıştır. Eski Türk edebiyatında İbrahim Peygamberden başka, İbrahim ve İsmail, İbrahim Edhem, son İslâm Peygamberinin oğlu İbrahim ve nihayet Türk din ve tasavvuf edebiyatının kurucusu Ahmed Yesevî'nin oğlu İbrahim gibi İbrahimler hakkında da edebî eserler oluşturulmuştur. Bunlardan en az bilineni Ahmed Yesevî oğlu İbrahim için Türkiye dışında ve XII. yüzyılda yazılmış olanıdır. Makalede, bu İbrahimler ve kahramanı İbrahim adlı şahıslar olan edebî eserler hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca kütüphane kayıtlarına farklı adla yazıldığı için dikkatlerden kaçan, kütüphane dijital tanıtım kataloğuna da alınmayan bir Halil-nâme nüshası tanıtılmıştır. Genelde Türk külliyat yayıncılığının ihmalleri ve ilmî araştırma anlayışımızdaki bir noksanlık ve bunun doğurduğu sonuçlar, özelde de Abdülvâsi' çalışmalarındaki ihmellere işaret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Abdülvâsi, Kadioğlu, Halil-nâme, Mi'râc-nâme, İbrahim Peygamber.*

* Prof.Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. İstanbul / TÜRKİYE.

metinakar@aydin.edu.tr; <https://orcid.org/0000-0003-3847-0561>

Abrahams of Old Turkish Literature, A New Copy of Halil-Nâme and its Projections

Abstract: One of the mesnevi poets of 14th and 15th century Old Turkish Literature, Abdülvâsi' and his works have been forgotten in the last three centuries. Then he entered the agenda of science with his "Halil-nâme" and "Mi'râc-nâme". Since each of the researches regarding the artist were conducted without adequately screening the national and foreign libraries, available literature is generally inadequate. According to the present and known copies, the criticism of the poet's works was not created, which makes it impossible to analyze both of his works. In old Turkish literature, apart from the prophet İbrahim (Abraham), literary works have been created about various İbrahim, such as "İbrahim and İsmail", "İbrahim Edhem", "İbrahim, the son of the last prophet of Islam" and finally "İbrahim, the son of Ahmet Yesevi, the founder of the Turkish religion and Sufism literature". Among these, the least known work is İbrahim, the son of Ahmed Yesevi, written outside of Turkey during 12th century. In this article, information is given about the literary works concerning these İbrahim and heroes named İbrahim. In addition, a copy of Halil-nâme was introduced, which is noteworthy because it was written on the library records under a different name and was not included in the digital catalog of the library. Current article argues that the neglect of the Turkish corpus of publishing in general and the inadequacy of our scientific research have caused, in peculiar, the negligence regarding the works of Abdülvâsi and the consequences of this situation.

Keywords: *Abdülvâsi, Kadioğlu, Halil-nâme, Mi'râc-nâme, Prophet Abraham.*

Giriş

Eski Türk Edebiyatında İbrahimler ve Bunlarla İlgili Edebî Eserler

1.1 İbrâhim Peygamber ve Dâstân-ı İbrâhîm 'Aleyhisselâm

Eski Türk edebiyatında, asıl kahramanı İbrahim ismi taşıyan, az veya çok estetik değerler taşıyan, dil bakımından da önemli ve tanınmış olan edebî eserlerimiz vardır. Abdülvâsi'in

Halîl-nâme'si, [Aksaraylı 'Îsâ'nın *Dâstân-ı İbrâhîm ve İsmâîl*'i, Hakîm Süleymân Ata'nın *Kıssa-i İsmâîl*'i], Hz. Muhammed (s.a.v.)'in oğlu İbrahim'in ölümünü konu alan Ali'nin *Vefât-ı İbrâhîm bin Muhammed*'i; hadis bilgini, mutasavvıf İbrahim Edhem'i anlatan, müellifi henüz tespit edilmemiş bir şairin *Dâstân-ı İbrâhîm* Edhem'i bu türlerin tanınmış örnekleridir. Bunların bir kısmı hakkında bilimsel araştırmalar yapılmıştır.

Müsevîler, Hıristiyanlar ve Müslümanlarca büyük tanınan ve peygamber sayılan, çok hareketli ve düşündürücü olaylarla dolu bir ömür süren İbrahim aleyhisselâm ve hayatı hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de, hadîs metinlerinde, Kitâb-ı Mukaddes'in Ahd-i Atik bölümü Tekvin bâbında, Talmud'da, deşifre edilmiş Sümer tabletlerinde ve bazı arkeolojik buluntularda önemli bilgiler bulunmaktadır. Biz İbrahim peygamberle ilgili bilgileri Kur'ân-ı Kerîm, hadîs kitapları, Müslüman müelliflerce yazılmış dinî ve ilmî eserlerden, muteber ansiklopedi maddelerinden yararlanarak özetleyeceğiz.

Kur'ân'a göre Hz. İbrahim: Âdem, İdrîs, Nuh, Hûd ve Sâlih peygamberlerden sonra, Ortadoğu'da yaşayan halk üzerine gönderilen Hz. İbrahim hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de yeri geldikçe bilgiler verilmiştir. Babasının adının Âzer adlı bir putperest olduğu (El-En'âm, 74/6), İbrahim'in putperestliği reddedip Tanrı buyruğuna boyun eğerek Müslümanlığı seçtiği (El-Bakara, 131/2), peygamber olunca Nuh Peygamber'e verilen emirlerin ona da verildiği (Eş-Şura, 13/26), kendisine suhûf/sahîfeler indiği (En-Necm, 36-37/53), babasını dine davet ettiğinde kovmakla tehdit edildiğini (Meryem, 42-46/19), Allah'a, 'kalbinin tatmin olması için, ölüleri nasıl dirilttiğini sormasını' (El-Bakara, 260/2), [bir bayram günü halkın şehirden dışarı çıktığında] (Es-Sâffât, 88-90/37) kendisi şehirde kalıp, tapınağa girip, büyük tanınan put hariç, kalan hepsini kırdığını, din teklifini reddeden kavminin şehre döndüğünde bu işi İbrahim'in yaptığını tahmin edip onu sorguya çektiklerini, İbrahim'in de onlara cevaben 'Belki de şu büyükleri yapmıştır,

ona sorun' dediğini (El-Enbiyâ, 57-67/21; Es-Sâffât, 88-96/37), bunun üzerine putperestlerin İbrahim'i yakarak öldürme cezasına teşebbüs ettiklerini (El-Enbiyâ, 68/21; El-Ankebût, 24/29), Allah'ın emri üzerine onu ateşin yakmadığını (El-Enbiyâ, 68-70/21), ıslah olmayan ve kendisine inanmayan kavmi terk edip başka bir yere göçtüğünü (El-Enbiyâ, 71/21; El-Ankebût, 26/29), yaşlandığı hâlde hiç çocuğu olmadığı için Allah'tan sâlih bir çocuk istediğini, dileğinin kabulünün kendisine duyurulduğunu (Es-Sâffât, 99-101/37), melekler aracılığı ile de bir erkek evlat ile müjdelenmesi üzerine, eşinin bunu 'iki yaşlı kimseden çocuk olmasının şaşılacak bir şey' olduğunu söyleyerek inanmadığını belirtmesi üzerine meleklerin 'Allah'ın emrine/işine şaşmamaları gerektiğini' hatırlattıklarını (Hûd, 69-76/11; El-Hicr, 51-60/15; El-Ankebut, 31-32/29), İbrahim'in Tanrı'nın emri üzerine henüz çok küçük olan ilk çocuğu İsmail'i Kâbe'nin yanına bıraktığını (İbrâhîm, 37/14; Es-Sâffât, 100-102/37), sonra çocuğu yürür koşar hâle geldiğinde onu kurban etmekle imtihan edildiğini ve Hz. İbrahim'in bu sınavdan başarı ile çıkarak kendinden sonra gelecekler arasında isminin ebedîleştiğini (Es-Sâffât, 101-105/37); oğlu yetişkin olunca onunla, Allah'a adanmış ilk ibadethane olarak Kâ'be'yi inşa ettiklerini (El-Bakara, 127/2; Âl-i İmrân, 96/3); inananlara haccı tebliğ ettiğini, Kâ'be'nin kible kılındığını (El-Bakara, 125/2; El-Hac, 26-28/22), Mekke şehrinin emîn bir şehir olması için dua ettiğini (El-Bakara, 126/2; İbrâhîm, 35/14), İbrahim'in bu şehri mukaddes ilan edip burada yaşama kurallarını, yasakları gösterdiğini, kendi çocuk ve torunlarından Allah'a itaatkâr bir ümmet/millet çıkarmasını (El-Bakara, 126-129/2; İbrâhîm, 35,40/14) Kur'ân-ı Kerîm bildirir. Kur'ân-ı Kerîm'de ayrıca, Mûsevî ve Hıristiyanların, İbrahim, İsmail, İshak ve Yakub'un ve bunların evladının, torunlarının Yahudî veya Hıristiyan oldukları iddiasını reddeder (El-Bakara, 135,140/2); Hz. İbrahim'in 'asla müşriklerden olmadığını, Allah'ı bir olarak tanıyan dosdoğru

bir Müslüman olduğunu' vurgular (Âl-i İmrân, 67/3). Allah, Hz. Muhammed'e, 'Doğru yola yönelerek İbrahim'in dinine uy" emrini vermiş (Âl-i İmrân, 95/3; En-Nahl, 123/16), onu 'doğru yola, gerçek dine, hakka yönelen ve puta tapanlardan olmayan İbrahim'in dinine ilettiğini' belirtilmiştir (El-En'âm, 161/6). Âl-i İmrân sûresinin yine 95'inci âyetinde, Müslümanların da (peygamberleri gibi) Hanif diye isimlendirilen İbrahim dinine uyması buyurulmuştur. Kâ'be'deki 'Makâm-ı İbrâhîm'in namaz yeri kılındığı (El-Bakara, 125/2), İbrahim'in yolunda giden insanlara Tanrı'nın 'müslüman' adı verdiğini (El-Hac, 78/22), bunların yaşarken seçkin kılınan insanlardan olduğu, İbrahim'in ahirette de sâlihlerden addolunacağı (El-Bakara, 130/2; En-Nahl, 122/16), Hakk'a yönelen ve Allah'ın emirlerine uyan bir önder olduğu da (En-Nahl, 120/16) yine Kur'ân-ı Kerîm'de bildirilmiştir (Harman, 2000: 271).

Hadislerde Hz. İbrahim: Hz. Muhammed (s.a.v.)'in hadislerinin toplandığı kitaplarda da Hz. İbrahim ile ilgili bilgiler mevcuttur. Bunlardan seçtiğimiz hadisleri şöyle sıralayabiliriz: Ebû Hüreyre (r.a.)'nin bir hadis rivayetine göre, Hz. Muhammed (s.a.v.) mi'râc gecesi İsa, Musa, İbrahim peygamberleri görür. ...İbrahim (a.s.)'i de gördüğünü söyledikten sonra onu "Çocukları içinde en çok benzeyeni benim." sözleriyle anlatır. (Müslim, 1970: 233). Bir başka hadiste, 'Büyük dedesi İbrahim'in duası, (peygamber olmaları bakımından) kardeşi İsa'nın müjdesi ve annesinin rüyası olduğunu' söyleyip (Müsned, IV, 127,128 ve V, 262) Hz. İbrahim'in kendisi hakkındaki duasına bir teşekkür işareti olmak üzere Müslümanlara namazın belirlenen rekâtlarında "Allahümme salli ve Allahümme bârik" dualarını okumaları tavsiye edilmiştir (Harman, 2000: 271).¹

Bazı müstakil eserler içindeki bir bölümde Hz. İbrahim'den bahsedildiğini de görüyoruz. Kısâs-ı enbiyâları,

¹ Diğer hadisler için *Concordance et Indices de la Tradition Musulmane / El-Mu'cemü'l-Müfrehes li-Elfâzi'l-Hadîsi'n-Nebevî* ile Muhammed Fu'âd Abdülbâkî'nin *Miftâhu Künûzü's-Sünne*'sinden yararlanılabilir.

mu'cizâtü'l-enbiyâları²/şevâhidü'n-nübüvveleri/delâilü'n-nübüvveleri, siyer-i enbiyâları, menâsik-i hâcları, Kâbe-nâmeleri, Kâbe tarihlerini, ilâhi mecmualarında ve nihayet dîvân ve mesnevîler içinde Hz. İbrahim'e yapılan telmihleri bu cümleden olmak üzere zikredebiliriz.

Urfa halkının inancına göre İbrahim peygamber onların hemşehrileridir. Annesi onu buradaki bir mağarada doğurmuş, Kral Nimrod (Nemrud) onu burada ateşe atmış, Tanrı ateşi söndürmüş, su göl olmuş, odunlar da balık olmuştur (Aytaç, 1988: 25; Çığ, 2019: 98). İbrahim peygamber bir tüccardır; ticaret amacıyla Filistin'e gitmiştir (Kitab-ı Mukadde, Tekvin, bab 23,34,42; Çığ, s. 103). İbrahim peygamber aynı zamanda Kâ'be'yi yeniden inşa edenlerdendir. Kâ'be ve Kâ'be tarihi, hac ile ilgili kitaplarda bu husus dile getirilir. Mesela, Abdurrahman Hibri (1604-1659) Kâ'be'yi bina ve tamir edenler arasında Hz. Âdem, Hz. İbrahim, Hz. Muhammed, Cerhem, Kussî, Abdullah bin Zübeyir, Hz. Ali adlarını sayar (İlgürel, 1976: 62-63). Kâ'be'de harem sınırları içinde Hz. İbrahim'in makamı vardır. Hacılar bunun arkasında iki rekâtlık tavaf namazını kılarlar. Bir başka 'makam-ı İbrahim' de Urfa'da mevcuttur. Ahd-i Atik'e göre İbrahim peygamber vefat ettiğinde, eşi Sâray'ın defnedildiği mağaraya gömülüyor. Müslümanlar ise aynı peygamberin mezarının Urfa'da bulunduğunu anlatıyorlar (Çığ, 2019: 127).

Sümer yazılı belgelerinde Hz. İbrahim, hayatı ve ailesi hakkında efsaneleşmiş anlatımların varlığı Muazzez İlmiye Çığ, W. F. Albright'in *Von der Steinzeit zum Christentum* adlı kitabını (1969: 71) kaynak göstererek ifade etmiştir. Kuzey Suriye'de, Mezopotamya sınırları içinde, İ.Ö. 1500 yıllarında önemli ticaret merkezi olan Ugarit'te (yeni adı Rasşamra) bulunan, Batı Sami diliyle, daha ileri seviyedeki çivi yazısıyla kil tabletlerde İbrahim peygamberin yaşadığı zamandan çok sonraya ait, Hz. İbrahim, atalarının adları, yer adları, ailesi, inançları hakkında pek çok açıklamalar elde edilmiştir. Bir

² -?, Risâle-i Mu'cizâtü'l-Enbiyâ, 06 Mil A.3462-2, yk. 46b-73b, ist.t. 1254/1838, nesih, müst. Mustafa Rüşdi El-Kütahî, Arapça.

kısım bilim adamları tabletlerde anlatılan şahıslar ve bunlara bağlı olayların 1500 yıl önce cereyan ettiğini, ağızdan ağıza anlatılırken bunlara yeni olaylar, yeni efsaneler eklendiğini, bu inanç izlerinin Tevrat'ta da zikredildiğini ve adı geçen kitaptaki bilgilerin çoğunun Sümer efsanelerine dayandığını iddia ediyorlar (Çığ, 2019: 23, 24, 25).

Dinler tarihinden biliyoruz ki dinî inançlar, halkın ve ruhban sınıfların etkisi ile zamanla yozlaşır, mecrasından çıkıp âdeta yeni ve asılsız veya aslıyla örtüşmeyen inançlar ortaya çıkar. İbrahim peygamberden sonra da yozlaşma olmuş, Yahudiler Hz. İbrahim'i Yahudi, Hıristiyanlar da onu Hıristiyan kabul etmiş, bu konuda aralarında tartışmışlardır. Kur'ân bu hususa işaretle şu cevapları verir: '65. Ey kitap ehli! İbrahim hakkında niçin tartışıyorsunuz? Oysa Tevrat da, İncil de ondan sonra indirilmiştir. Siz hiç düşünmüyor musunuz? 66. İşte siz böyle kimselersiniz! Diyelim ki biraz bilginiz olan şey hakkında tartıştınız. Ya hiç bilginiz olmayan şey hakkında niçin tartışıyorsunuz? Allah bilir, siz bilmezsiniz. 67. İbrahim, ne Yahudi idi, ne de Hıristiyan. Fakat o, hanif (Allah'ı bir tanıyan, hakka yönelen) bir Müslümandı. Allah'a ortak koşanlardan değildi.' (Âl-i İmrân, 65, 66, 67/3). Yukarıdaki ifadelere dayanarak diyebiliriz ki Müsevîler ve Hıristiyanlar da peygamberlerinden aldıkları bilgileri deforme ettikleri, değiştirdikleri için bu toplumlara yeni peygamberler gelmiştir. Çivi yazılı tabletler de bize bu aslından uzaklaşmış inançları anlatırken bir yandan da İbrahim peygamberin gerçekten var olduğunu, yaşadığını ifade ederek Kur'ân'ı tasdik etmiş olur.

MÖ II'inci Bin yılın başında yaşadığı tahmin edilen (Esin,1972: 6) İbrahim peygamber bugün de Türkler arasında büyük peygamberlerden addedilir. O, cömertlik simgesidir. Birinin sofrasından kalkan konuk 'Allah, Halil İbrahim bereketi versin' diye dua eder, onun adını yaşatır.

Dâstân-ı İbrâhîm Aleyhisselâm/Halil-nâme: Bir kısım Müslüman şair ve yazarların tarih ve edebiyatla ilgili eserlerinde, Hz. İbrahim'in hayatının âyet veya hadisle

bildirilmeyen, karanlık kalan kısmı hayal ürünleri ile İslâm öncesi inanç mensuplarının muharref veya destansı eserlerinde zikredilen kıssalarla doldurularak anlatılmıştır. Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail'i tema/konu edinen metinlerin neredeyse tümünde bu vasıfları görmek mümkündür. Eski Türk edebiyatında Hz. İbrahim'in hayatını anlatan edebî eserlerin en hacimlisi, en ayrıntılısı, en sanatlısı Abdülvâsi³'in *Halil-nâme*'sidir. Şair, eserinde adının Abdülvâsi³ olduğunu beş yerde zikretmektedir. Bazı beyitlerde de (üç beyitte) Kâdî, Kâdîoğlu lakabını da kullanmıştır. Hüseyin Hüsameddin (Yaşar)'in *Amasya Tarihi*'nde (Hüsameddin, XII: 105) bahsettiği Abdülvâsi³'in³, *Halil-nâme* şairi olması kuvvetle muhtemeldir. Şair medrese tahsili görmüş, muhtemelen kadılık yapmıştır. Sultan I. Mehmed'den ve onun vezirlerinden Bayezid Paşa (ö. 824/1421)'dan (Uzunçarşılı, 1994: 554) himaye ve yardım görmüştür. Paşa'nın isteği üzerine *Halil-nâme* ile *Mi'râc-nâme*'sini⁴ yazmıştır. Bu eserler iki defa yazılıp sultana ve veziri olan Bayezid Paşa'ya sunulmuştur. Gerek *Halil-nâme* ve gerekse *Mi'râc-nâme* motifler bakımından çok zengindir. *Halil-nâme* mesnevisi içinde farklı nazım şekilleri de kullanarak Türk tahkiye üslûbu geleneği yaşatılmıştır. Abdülvâsi³, sağlam dili, mükemmel kompozisyonu, psikolojik tahlil ve tasvirleri ile de başarılıdır.

1.2. İbrahim ve İsmail Peygamberler

Klâsik ve halk edebiyatımız arasında kalan, hem klâsik edebiyatın hem halk edebiyatının vasıflarını taşıyan, kütüphanecilerce '*mevlid hikâyeleri*', Âmil Çelebioğlu tarafından '*halk tipi mesnevîler*', tarafımızdan '*basit plânlı*

³ Bu bilgi *Amasya Tarihi*'nin Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan elyazması nüshasında vardır; matbu nüshasında yoktur.

⁴ Abdülvâsi³'in *Mi'râc-nâme*'sinin biz ayrı bir eser olduğu kanaatindeyiz. Bu hususu doktora tezimizde de belirtmiş, *Mi'râc-nâme*'nin metnini yayımlamıştık (1980: 191, 378-449). Bizden önce Vasfi Mahir Kocatürk (1964: 205), Âmil Çelebioğlu (1976: 123-124), Harun Tolasa (1982:5) aynı kanaati belirtmişlerdi. Günay Kut, Abdülvâsi³ ile ilgili ilk *makalesinde Mi'râc-nâme*'yi ayrı bir eser saymamış (1969: 216), daha sonra yazdığı bir ansiklopedi maddesinde 'ayrı bir eser olarak değerlendirilebileceği' kanaatini dile getirmiştir (1988: 283). Biz bu makalemizde Abdülvâsi³'in sadece İbrahim peygamber ile ilgili olan eserini söz konusu ettik. *Mi'râc-nâme*'si ayrı bir çalışma olarak değerlendirilebilir.

mesnevîler' diye adlandırılan ürünler arasında Hz. İbrahim ve oğlu İsmail hakkında da eserler bulunmaktadır. Kırşehirli Ali'nin *Dâstân-ı Hazret-i İbrâhîm*'ini (06 Mil A.1583, yk.14^b-19^a, 114 beyit, istinsah tarihi 1194/1780); bu türe örnek verebiliriz.⁵

İbrahim ve İsmail Destanı: Bu tür eserlerde ne sadece İbrahim peygamber, ne de sadece oğlu İsmail anlatılır. Neredeyse ikisi de hikâyenin asıl kahramanı olarak ön plânda tutulur. İbrahim ve İsmail destanları, aslında *Dâstân-ı İbrâhîm Aleyhisselâm* edebî türünün bir alt sınıfıdır. Burada İbrahim peygamberin hayatının birkaç bölümü daha geniş çapta ve daha ayrıntılı olarak anlatılır. Bu tür eserlerde İbrahim aleyhisselâma, nikâhlı ve çocuğu olmayan eşi Sâra (veya Sâray)'ın⁶ Hacer'i cârîye olarak hediye etmesi, Hacer'in İsmail'i doğurması, iki hanım arasındaki kıskançlık, İbrahim peygamber tarafından Hacer ile oğlunun uzak bir ülkede ıssız bir çöle bırakması, Zenzem suyunun bulunması, Cürhüm kabilesinin Hacer ve oğlunun bulunduğu yere yerleşmeleri, Allah'ın İbrahim'i oğlunu kurban etmekle sınaması, gökten kurbanlık koç inmesi, Kâ'be'nin inşası vb. olaylar hikâye edilir. Çoğu duygu yüklü olan bu olaylar Türk halkını da etkilemiş, hem edebiyat hem resim sanatçılarının ilham kaynağı olmuştur. Bazı dinî-didaktik mesnevîlerde bu hikâyeye yer verilmiştir. Meselâ, Hatiboğlu (ö.838/1435'ten sonra)'nun *Letâif-nâme*'sinde böyle bir bölüm mevcuttur (Özkan, 1995: 220). Türün bilinen ilk örneği Bakırganî Hakîm Süleyman Ata tarafından hece vezni ve dördlükler hâlinde yazılmıştır.⁷

⁵ Henüz üzerinde çalışma imkânı bulamadığımız, aynı veya yakın adı taşıyan, -biri hariç-, müelliflerini tespit etmediğimiz ve aynı türden olan eserlerin bir kısmının künyelerini şöyle sıralayabiliriz: *Dâstân-ı İbrâhîm*, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Yeni Yazmalar Bl., nr. 520-2, yk.50^a-54^b; *Dâstân-ı İbrâhîm Aleyhi ş-selâm*, 06 Mil A.3881, yk.85^a-59^a, 110 beyit; *Dâstân-ı İbrâhîm*, 06 Mil A.3906, yk.57^b-62^b; *Hikâye-i İbrâhîm*, 06 Mil A.4630, yk.8^a-16^b; *Dâstân-ı Halîl İbrâhîm*, 06 Mil A.3803-2, yk.14^a-21^a; *Dâstân-ı İbrâhîm Aleyhi ş-selâm*, 06 Mil A.3881-10, yk.85^a-89^a; *Dâstân-ı İbrâhîm Aleyhi ş-selâm*, 06 Mil A.3482-2, yk.7b-53b; *Abdüvâsî*, *Kıssa-i Halîlullâh*, 06 Mil A.2887-7, yk.107^b-154^a.

⁶ Sâre'nin adının, Kitâb-ı Mukaddes'in Tekvin bölümünde, Tanrı'nın emri olarak önce Saray, sonra (prenses anlamında) Sara olduğu yazılıdır (Kitâb-ı Mukaddes: 14).

⁷ Süleyman Bakırganî, *Bakırgan Kitobı, Şe'rler va Doston*, Taşkent "Yazuvçı" haz. *İbrohim Hakkul*, 1991, s.35-41, 36 dördlük; Kul Süleyman Bakırganî, *Kıssa-i İsmâil*, Türkmenistan Elyazmaları Enstitüsü Ktp.nde 4 nüsha vardır: nr. 16, yk. 111b-116b; nr. 559; nr. 1638, yk.

Aksaraylı İsmail veya İsa'nın *Dâstân-ı İsmâîl*'i türün ilk güzel örneklerindendir (06 Mil A.2881, bk. 62a-65b, 90 beyit). Bu türde oldukça çok sayıda eser vücuda getirilmiştir.⁸ Kâ'be'den ve Mekke tarihinden bahseden manzum veya mensur eserlerde de belli ölçülerde Hz. İbrahim ve Hz. İsmail hakkında bilgi verilmiştir (Şimşek, 1987: 78-79)

1.3 İbrahim ibni Muhammed (a.s.)

İslâm dini ve o dinin peygamberi hakkında yazılan eserlerde Hz. Muhammed (s.a.v.)'in çocuklarından da bahsedilir. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ilk eşi Hz. Hatice'den, adları Kâsım, Tayyib, Tâhir ve Abdullâh olan, bebekken ölen dört erkek çocuğu olmuştur (Miras, 1982: 431-432). Hicretin sekizinci yılında Zilhicce ayında Mısırlı eşi Mâriye'den İbrahim adlı oğlu doğar (Miras, 1982: 431). Bu çocuk doğduğunda Hz. Muhammed çok sevinir, sık sık bebeğin sütannesini olan Ümm-i Bürde'nin evine gidip oğlunu sever. Vedâ haccından Medine'ye döndüğü günlerde İbrahim'in sağlığı bozulur. *Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*'nde yer

62a-69a;nr. 6679, bk. 10b-14a. Serpil Yazıcı Şahin, matbu *Bakırgan Kitabı* (Kazan 1884) ile Kazan Devlet Üniversitesi Ktp.nde bulunan T 1717 numaralı *Bakırgan Kitabı*'ndaki Kısası Hazret-i İsmail metinlerini karşılaştırarak yayımlamıştır (Şahin, 2016: 196-206).

⁸ Aksaraylı 'İsâ, *Dâstân-ı İsmâîl*, Süleymaniye Ktp., Laleli Bl., nr. 3756-5, bk. 64^a-75^b, 122 beyit.); Aksaraylı 'İsâ, *Dâstân-ı İsmâîl*, 06 Mil A.3881, bk.62a-65b, 90 beyit; -?-, *Dâstân-ı İsmâîl*, Hz. İbrahim'in Hz. İsmail'i Kurban Etmesi, 06 Mil A.1583, bk. 8b-12b, 95 beyit, istinsah tarihi 1194/????, harekeli nesih; -?-, *Hikâye-i İsmâîl*, 06 Mil 4630, bk.1b-8a., 205 beyit; -?-, *Hikâye-i İsmâîl*, 06 Mil, Adnan Ötügen Yzm., nr.1637, bk. 25-36; -?-, *İsmâîl Hikâyeti Budur*, 06 Mil A.2720, bk.77a-82a?, 136 beyit, harekesiz nesih; -?-, *Dasitan-ı Halilullâh ve İsmâîl Nebî*, 06 Mil A.3211 içinde, istinsah tarihi 1238/1822-23, Molla Osman hattı; -?-, *İsmâîl Aliyhisselâmın Kurbân Edilmesi*, 06 Mil A.2664-5, bk 130^b-197^a; -?-, *Dâstân-ı Halil İbrâhîm*, 06 Mil A.3803-2, bk.14^a-21^a; -?-, *Dâstân-ı İbrâhîm* Aleyhisselâm, 06 Mil A.3881-10, bk.85^a-89^b; -?-, *Dâstân-ı İbrâhîm* Aleyhisselâm, 06 Mil A.3482-2, bk.7^b-53^b; -?-, *Dâstân-ı İsmâîl*, Vasfî Mahir Kocatürk özel kitaplığı, (*Türk Edebiyatı Tarihi*, s.151'de zikrediliyor); -?-, *Hikâye-i İsmâîl*, 06 Mil A.4630, bk. 1^b-8^a; -?-, *Dâstân-ı İbrâhîm ve İsmâîl*, 06 Mil (BES) Cönk 4914; -?-, *Hiz. İbrâhîm ve Hz. İsmâîl Destânı*, Abdülkadir Çolak özel kitaplığı (Malatya), 131 beyit, istinsah tarihi1262/1845-46, müstensihisi Molla Hüseyin bin Yusuf ; Perveri, *Hiz. İsmâîl'in Kurbân Edilmesi Hakkında Destân*, 06 Mil *Cönk 156*, bk.21-23 ve 06 Mil *Cönk 4914*, bk. 32b-35b; Perveri, *İbrâhîm ve İsmâîl Destânı*, , 06 Mil FB 42, bk 13^b-16^b, 37 kıta; -?-, *Hiz.İbrâhîm ve İsmâîl Destânı*, 22 kıta, 06 Mil *Cönk 5*, bk.20^b-22^a; Perveri, *Hiz. İsmâîl Aleyhisselâmın Kurbân Edilmesi Destânı*, 30 kıta, 06 Mil *Cönk 131*, 21^a-23^b; Perveri, *Hiz. İbrahim ve İsmail Destanı*, 06 Mil *Cönk 22*, bk 117-119. (Perveri?), *Hiz. İsmâîl Hakkında*, 06 Mil *Cönk 131*, bk.32^b-33^b; -?-, *Kısası İsmâîl ve İbrâhîm Aleyhisselâm* (matbu), [*Mevlid-i Şerif*], Matbaa-i Osmâniyye, İstanbul 1311/1893-94, s. 34-37; vd.

alan, Enes İbni Malik tarafından rivayet edilen 646 numaralı hadiste, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in, oğlu İbrahim'in sütannesi olan Ümm-i Bürde'nin evine gidip oğlunu kucağına alıp öpüp kokladığı, sonra bir kere daha aynı eve gittiğinde oğlunun can çekişir vaziyette olduğunu ve öldüğünü, Resûlullâh'ın çok üzülüp gözyaşı döktüğünü; o anda yanında bulunan İbn-i Avf'ın '*Ey Allah'ın elçisi! Bir musibet karşısında halk sabretmeyebilir, sen de mi (ağlıyor) sabredemiyorsun?*' demesi üzerine, Peygamber'in '*Ey İb-i Avf! Bu hâl babanın oğluna karşı beslediği rikkat ve şefkattir.*' dediğini, biraz daha ağladıktan sonra, 'Göz ağlar, kalp hüznolenir. Biz hüznümüzü Allah'ın razı olmayacağı sözden başka kelimelerle ifade ederiz. Ey İbrahim! Biz senin ayrılığından dolayı pek çok mahzun ve mükedderiz' buyurduğunu bildirir (Miras, 1982: 430-431).

Bu ölüm olayı Peygamber'i çok üzer. O gün bir de güneş tutulur. Halk, 'İbrahim'in vefatı sebebiyle güneş tutuldu' diye yorum yapınca, Hz. Muhammed (s.a.v.), '*Güneş ile Ay Allah'ın birlik ve ululuğunu gösteren birer alâmettir; onlar hiç kimsenin yaşayışı veya ölümü sebebiyle tutulmazlar.*' diyerek halkı uyarır.

İbrahim'in cenaze namazı babası tarafından kıldırılır. Medine'de bugünkü adı 'Cennetü'l-Bâkî' olan kabristanda toprağa verilir. Baba, mezarı elleriyle düzeltir, toprağına su serper ve baş tarafına bir işaret taşı koyar (Miras, 1982: 432-433).

İşte bu İbrahim'in kısa hayatını, vefatını ve babasının üzüntüsünü tema edinen basit plânlı mesneviler de yazılmıştır. Aksaraylı / Kırşehirli / Kayserili 'İsâ veya 'Alî mahlaslı bir şair tarafından kaleme alınan *Vefât-ı İbrâhîm bin Muhammed* adlı mesnevî (Kocatürk, 1964: 150) bu türün çok okunan ve yaygın olarak çoğaltılan eserlerdendir.⁹ Bu konuda Hanife Koncu'nun

⁹ *Vefât-ı İbrâhîm bin Muhammed*'in bazı elyazması nüshaları: Aksaraylı, Kırşehirli, Kayserili 'İsâ / 'Alî, [*Vefât-ı İbrâhîm bin Muhammed 'Aleyhi 's-selâm*], 06 Mil A. 4654-2, yk. 21^a-24^b, İstinsah tarihi 11 Zilhicce 1187/23 Şubat 1774, beyit sayısı:114, Molla Muhammed İbni Musa hattı, surh cetvel içinde çirkin nesih ile yazılmış; *Dâstân-ı 'İsmâ'il*, 06 Mil A.3881, yk.62^a-65^b, 90 beyit; *Resûl Hazretinün oğlu İbrâhîm Vefâtu Beyânı İder*, 06 Mil A.2664-6, yk. 197^b-206^a, İstinsah tarihi: 12 Rebîü'l-âhr 1064/02 Mart 1654 ; *İbrâhîm Destânı*,06 Mil A 2278, yk.38^b-42^a, istinsah tarihi 1142/1729, beyit sayısı 121, okunaklı ince nesihle yazılmış;

önemli bir makalesi vardır (2001: 125-158). İbrahim ibn Muhammed'in vefatı hakkında Hâlis ve Ubeydî adlı Ahmed Yesevî ekolüne mensup şairlerin Çağatay Türkçesi ile yazılmış manzum eserleri (mesnevileri) de vardır (Koncu, 2001: 128).

1.4 İbrahim Edhem

İbrahim Edhem bir tarihî şahsiyettir. Onun hayatı mutasavvıflar tarafından efsaneleştirilmiş, sonra da edebiyatın konusu olmuştur. Belh şehrinde doğduğu, Arap asıllı olduğu, gâibden sesler duyarak zühd yoluna girdiği, Hızır'la buluşup ondan 'ism-i a'zâm' duasını öğrendiği; Irak, Şam, Hicaz ve Anadolu'da seyahatler yaptığı, bu seyahatler esnasında Eslem bin Yezîd, Süfyân-ı Sevrî, Fudayl bin İyaz, Ebû Hanife gibi pek çok mutasavvıf ve din bilginleriyle sohbet imkânı bulduğu ifade edilir. Zâhidlik ve sûfilîğin yanı sıra hadis de derleyip rivayet ettiği, geçimini elinin emeği ile sağladığı, Mekke'de iken evlendiği, Bizanslılarla yapılan bir deniz savaşında şehit olduğu anlatılır. Doğum tarihi gibi vefat tarihi de tam olarak bilinmez. Daha yaşarken meşhur olmuş, inzivadan kaçıp halkla beraber yaşaması ve cömertliği sebebiyle diğer sûfilerden ayrılmış, üstün tutulmuştur (Öngören, 2000: 295-296).

İbrâhîm Edhem Destânı: İbrahim Edhem hikâyesi Anadolu sahası Türk edebiyatında, Attâr'ın *Tezkiretü'l-Evliyâ*'sının tesiriyle, XIV. yüzyılda işlendiği söylenir (Kocatürk, 1964: 162). Eski Türk edebiyatı ürünleri arasında Na'tî (Defterdar

Vefât-ı İbrâhîm İbni Resûlullâh. 06 Mil *Cönk* nr. 153-2, 110 beyit, harekesiz çirkin nesih, istinsah tarihi 1263/1846-47, müstensihî: Celallî (veya Celâlî) Molla Osman; [noksan bir nüsha] 06 Mil. A. 3825-2 (veya 3), yk. 42^a-44^b tamir görmüş eski bir yazma, beyit sayısı 56 beyit; *Vefât-ı İbrâhîm İbni Resûlullâh*, 06 Mil *Cönk* nr. 153-2, 110 beyit, Harekesiz çirkin nesih, istinsah tarihi 1263/1846-47, Müstensihî Celallî (veya Celâlî) Molla Osman; **İbrâhîm Destânı**, 06 Mil A 2278, yk.38^b-42^a, istinsah tarihi 1142/1729-3, okunaklı ince nasih ile, 121 beyit; *Dâstân-ı Hazret-i İbrâhîm Aleyhi 's-selâm*, 06 Mil A.1583, yk. 14^b-19^a, Göynük Belediye Başkanı M. Hilmi Bayındırın hediyesidir, yeni filigranlı kalın kâğıt, istinsah tarihi yok, nesih yazı ile, mısra araları surh noktalı, 113 beyit; *Hâzâ Dâstân-ı İbrâhîm bin Muhammed a.s.*, 06 Mil A 2720, yk.40^b-44^b, 110 beyit, Sirâcü'l Kulûb adlı kitaptan faydalanılmış, mahlas yok; *Dâstân-ı Hazret-i İbrâhîm*, 06 Mil A. 3906, yk.57^b-62^b, 114 beyit, mahlas yok; *Dâstân-ı İbrâhîm*, Topkapı Sarayı Ktp., Yeni Yazmalar Bl., nr.520/3, yk.50a-54b, mahlas yok; *Dâstân-ı İbrâhîm bin Muhammed*, 06 Mil A. 3809, yk.49^a-53^b, 103 beyit, istinsah tarihi yok; *Dâstân-ı İbrâhîm*, 06 Mil A. 2139, yk.49^b-58^a, istinsah tarihi 1186/1772, mahlas yok, 110 beyit, surh cetvel içinde harekeli nesih, müstensihî Hamza bin Veliyyüddin vd.

Hüseyin Paşazade Mustafa Bey, 1131/1719)'nin *Manzûme-i Edhem-nâme* adlı bir mesnevîsi görülür.¹⁰ Bazı öğretici mesnevîlerin içinde bir bölüm olarak anlatıldığı gibi (Özkan, 1995: 220) müstakil eser olarak da telif edilmiştir. Müstakil İbrahim Edhem destanının pek çok elyazması nüshaları vardır.¹¹ Ancak bunlar zaman içinde değişikliğe uğratılmıştır. Matbu nüshaları¹² da olan bu eser üzerinde bilimsel çalışmalar ve yayınlar yapılmıştır.¹³

Dâstân-ı İbrâhîm Edhem basit plânlı mesnevîlerdendir. Sadece mesnevî nazım şekli ve beyitlerle yazılmamıştır. İçinde hece vezni ve dördlüklerle yazılmış iki manzume de vardır. Elyazması nüshalarının beyit sayısı 280 civarındadır. Hikâye kahramanının tarihî şahsiyetinden çok destanî ve tasavvufî şahsiyeti anlatılmıştır. Bu eser üzerine Nurcan Güder (Öznel) bir yüksek lisans tezi yazmıştır (Kartal, 2018: 102-103). Çetin Derdiyok'un mesnevînin Adana İl Halk Kütüphanesinde bulunan nüshasını bir makale ile tanıtmıştır (Derdiyok, 1997: 141-154).

¹⁰ Na'fî (Defterdar Hüseyin Paşazade Mustafa Bey, 1131/1719)'nin *Manzûme-i Edhem-nâme*, 06 Mil A.2152, 41 yk., Girit'te istinsah edilmiş.

¹¹ -?, *Hikâye-i İbrâhîm Edhem*, 06 Mil A.3803-4, yk.28b vd.; -?, *İbrâhîm Edhem Destânı*, 06 Mil A.2069-2, yk.32b-42b, ve 06 Mil A 2069, yk. 1^a-15^b, nazma çeken: Mustafa ibni Halil; -?, *Dâstân-ı İbrâhîm Edhem*, 06 Mil A.4309-2, yk. 144^a-157^b; -?, *Hikâye-i İbrâhîm Edhem*, 06 Mil A. 4630, ist t 1246; -?, *Hikâye-i İbrâhîm Edhem*, 06 Mil A. 2607, 12 yk.; -?, *Hikâye-i İbrâhîm Edhem*, 06 Mil A.3803-4, yk 28b-36b. -?, *Kıssa-i İbrâhîm Edhem Kasidesi*, 06 Mil *Cönk 130*, yk. 13b-24; -?, *İbrâhîm Edhem Destânı*, 281 beyit, istinsah tarihi 1262, müstensihî Molla Hüseyin bin Yusuf Efendi; *Menâkıb-ı İbrâhîm Edhem*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Şer'îye, nr. 1132; *Menâkıb-ı İbrâhîm b. Edhem*, Süleymaniye Ktp., Esad Ef., nr. 4696; *Kıssa-i İbrâhîm b. Edhem ve İnâbetuhû Rabbühü*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 6286, vr. 37^a-41^b; *Hikâyet-i İbrâhîm Edhem*, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Yeni Eserler/ Yazmalar Bl. Nr. 2649 içinde; -?, *Dâstân-ı İbrâhîm Edhem*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Ktp., M. Cevdet Bl., Nr. K.166 -?, *İbrâhîm Edhem Destânı*, Abdülkadir Çolak özel kitaplığı (Malatya), 281 beyit, ist.t. 1262, müst. Molla Hüseyin bin Yûsuf Efendi; vd.

¹² *Dâstân-ı İbrâhîm Edhem, Hazret-i Ali Kerremallâhu vecheh Hazretlerinin Mahdûm-ı Mükerrerleri Muhammed Hanefî Hazretlerinin Hikâyesidir*; İstanbul 1307, kenarda, s. 2-13.

¹³ Âmil Çelebioğlu, "Dâstân-ı İbrahim Edhem", *Sultan II. Murad Devri Mesnevîleri*, Doç. Tezi, Erzurum 1982, s. 99-100; -?, *İbrâhîm Edhem Kıssası* (Afganistan Özbek Türkçesi ile), [Kıyamuddin Raî, *Afganistan Özbek Şivesi İle İbrâhîm-i Edhem Kıssası Üzerine Dil İncelemesi*, İÜ, TDEB, Dr. Tezi, İstanbul 1976.]; *Nurcan Öznel Güder, Dâstân-ı İbrâhîm Edhem*, YLT, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1992; İ. Çetin Derdiyok, Adana İl Halk Kütüphanesi'nde Bulunan Bir Hikâye-i İbrahim Edhem Nüshası, *Türkoloji Araştırmaları* 1997, Adana 1997, s. 125-139; Himmet Biray – Mehmet Sarı, *İbrâhîm Bin Edhem Kıssası*, Afyon 1995; Nurcan Öznel Güdek, *İbrahim Edhem Destanı*, Eğitim Yayınevi, Konya 2011; Russell Jones, "İbrâhîm Ibn Adham", *Studies in Islam*, V/1, New Delhi 1968, s. 7-20; a.m.f., "İbrâhîm b. Adham", EF, 985-986.

Bu türde, hikâye kahramanı İbrahim, bir sultan olarak takdim edilir. Rüyasında, damında dolaşan biri olduğunu görür. Ona, niçin damda gezindiğini sorunca, adam, sarayın deve çobanı olduğunu, kaybolan devesini aradığını söyler. Sultan İbrahim Edhem bu cevaba kızar ve damda deve ne gezer diye çıkarır. Deveci de ona, nasıl damda deve olmazsa, servet ve değerli eşya içinde Tanrı'yı bulamazsın der. İbrahim uyanır. Rüyanın tesirinden birkaç gün kurtulamaz. Sonra Hızır görünerek, sarayın kime ait olduğunu sorar. İbrahim dedelerinin adını sayarak malikleri belirtir. Bu soru ile Hızır'ın gayesi, mal sahipliğinin gelip geçiciliğini, insanın ölümlü olduğunu hatırlatmaktır. İbrahim Edhem ertesini gün avda iken gördüğü bir geyiği izlemeye başlar. Geyik dile gelip İbrahim'e "*Tanrı seni bu iş için mi yarattı? Aç mı kaldın?*" dedikten sonra sözü Tanrı'ya yöneltip "*Allah'ım beni bu zalimden kurtar!*" diye feryat eder, kayıplara karışır. İbrahim şimdi daha beter şaşkın olur, yere düşer. Atı sarayına döner. İbrahim, akli başına gelince yaşama tarzını değiştirmeye karar verir, bir çobanla elbiselerini değiştirir. Sarayına gitmez, izini kaybettirir. Sarayını terk ettiği yıl bir yaşında olan oğlu bir süre sonra padişah ilan edilir; babasının, sarayından kendi iradesiyle ayrıldığını öğrenir. On sekiz yaşına geldiğinde, bir kimse, onu Mekke pazarında odun satarken gördüğünü söyler. Genç sultan atlanıp maiyeti ile Mekke'ye gelir. Babasını dağda odun keserken bulur. İbrahim yaşlanmıştır. Beli iki büklümdür. Ayağında ayakkabı yoktur. Sırtındaki giysisi paramparçadır. Çocuk babasını pazara kadar uzaktan izler. Odunlarını satan İbrahim parasını ihtiyaç sahiplerine dağıtır. Oğlu, kendisini tanımayan babasının yanına gelir, elini öper. İbrahim, oğlunu hatırlayıp acı ve özlem duyar. Allah sevgisinin hiçbir sevgiden aşağı olmaması gerektiğini hatırlayıp, Allah'tan ya kendi veya bu gencin canını almasını ister. Oğlu ölür, yere yığılıp kalır. Hikâye bu olayla son bulur (Çelebioğlu, 1976: 98-100). Bu motif, aşağıdaki eserde de karşımıza çıkacaktır.

1.5 Hoca Ahmed Yesevî oğlu İbrahim

Hoca Ahmed Yesevî oğlu İbrahim Destanı: Türklerin büyük düşünürü, eğitimcisi ve şairi olan Ahmed Yesevî, XII. yüzyılda Sayram'da yaşayan İbrahim Ata'nın oğludur. Sayram şehrinin ileri gelenlerinden olan bu ailenin soyu, birbiriyle çelişen iddialarla dolu birtakım şecereler aracı ile Hz. Ali'ye dayandırılır. Ahmet Yesevî küçük yaşta anne ve babasını kaybeder. Ablası Gevher Şehnaz ve ağabeyi Sadır Şeyh ile dayılarının bulunduğu (eski adı Yassı veya Yesi olan) Türkistan şehrine göçerler. Burada Arıstan Bab ile tanışıp tasavvuf terbiyesi alır. Sonra Buhara medreselerinden birinde Hoca Yusuf Hemedanî ile diğer bilim adamlarından dersler alır. Türkistan'a döndüğünde adı Gülsim (Dastanov, 2002: 25) veya Aysa-i Hoştâcî (Müminov, 1996: 25) olan hanımla evlenir. İbrahim bu evlilikten doğmuştur. Bir rivayete göre Yesevî, oğlunu ve çok güzel olan atını ziyadesiyle sever. Yaratılışı aşk ile açıklayan tasavvufa göre Tanrı en çok kendisinin sevilmesini ister. Ahmed Yesevî de, oğul sevginin, Tanrı sevgisini açacağı endişesi ile "Kim oğlumun ölüm haberini getirirse ona atımı vereceğim" der. İbrahim, bu ata tamah eden biri tarafından öldürülür (Hazînî, 1002/1593: 53b). Başka bir rivayete göre de bu çocuk avcılıktan hoşlanmaktadır. Bir gün avlanırken oku su sapağına vurup suyun akış yönünü değiştirir ve akrabalarının tarlası su altında kalır. Tarla sahipleri bu manzarayı görünce İbrahim'i başını keserek öldürürler. Kafasını babasına yollarlar. İbrahim, öldürüldüğü yere gömülür (Mirholdoroglı, 1992: 36). İbrahim'i yakından tanıdığı şüphesiz olan Hakîm Ata, bu konudaki düşünce ve tespitlerini *Bakırgan Kitabı*'nda bulunan bir hikmetinde ifade etmiştir. Bu olay Kazak ve Özbek edebiyatında, folklorunda ele alınmış ve işlenmiştir. Destanın metni Türkiye Türkçesine aktarımı ile neşredilmiştir (Kaya, 1998: 97-102). Bu metin, Mısır'daki bir hikmetler mecmuasında da bulunmaktadır (Tulum, 2003: 508-512).

İbrahim'in öldürülmesi hadisesi başta Hâkîm Ata olmak üzere Hazînî'nin *Cevâhirü'l-Ebrâr min Emvâci'l-Bihâr*'ında

(1002/1593: 53b-54b), Orınbay Dastanov'un *Aziret Sultan* (1993), Mirahmad Mirholdoroglı'nın *Şacara-i Saodet, Keromatlari, Hikmatlari*'nda (1992: 13-14), Şaydarbek Aşimulı'nın *Sır Gulamaları*'nda (2000: 27), Aşirbek Müminov'un *Yasavî Taglımı*'nda farklı ölçüler ve rivayetler hâlinde yer almıştır.¹⁴

II. Halil-Nâme Müellifi Abdülvâsi' [Çelebi] ve Edebiyat Tarihimiz İçindeki Yeri, Önemi

Abdülvâsi' [Çelebi]: Mesnevî şairlerimizdendir. Eserlerinde hem Abdülvâsi', hem Kādî, Kādîoğlu ad veya mahlâslarını kullanmaktadır. Hüseyin Hüsameddin'in *Amasya Tarihi*'nde bildirilen Abdülvâsi' adlı zatın XV. yüzyıl mesnevi şairlerinden Abdülvâsi' olması muhtemeldir. XIV'üncü asrın ikinci yarısı ile XV'inci asrın ilk yarısında yaşamış olmalıdır. Medrese tahsili görmüş, ataları gibi “kadî” olmuştur. Sıkça kullandığı “Kādî” ve “Kādîoğlu” mahlâsları da bu bilgileri doğrulamaktadır. Yıldırım Bayezid (ö.1403)'in komutanlarından, Sultan I. Mehmed (1413-1421)'in vezirlerinden “kalem ve kılıç sahibi” Bayezid Paşa (ö. 1421)'dan himaye görmüş, onun talebi üzerine, Sultan I. Mehmed için *Halil-nâme* ile *Mi'râc-nâme* adlı eserleri yazmıştır.

Halil-nâme oldukça hacimli ve orijinal bir eser olup Hz. İbrahim'in hayatını anlatır. Şair, kitabın ‘Sebeb-i Nazm-ı Kitâb’ bölümünde, kendisinden, şair Ahmedî'nin tercümeyle başlayıp öldüğünden dolayı bitiremediği *Veys ü Râmîn*'ini tamamlanmasının istendiğini, bunu reddettiğini, insanlara daha faydalı olmak için de *Halil-nâme*'yi yazdığını söyler. Kitap, biri sultana, diğeri de vezir Bayezid Bey'e olmak üzere iki defa yazılmış, ilâveler ve değişiklikler yapılmıştır. İçinde Osmanlı tarihi için önemli bilgiler ihtiva eden, Çelebi Mehmed ile kardeşi Musa'nın savaşını anlatan 193 beyitlik bir bölüm, yer

¹⁴ Ahmed Yesevî oğlu İbrahim hakkındaki bilgiler *Geçmişten Geleceğe, Hoca Ahmed Yesevî Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı*'nda yer alan “Ahmed Yesevî'nin Oğlu İbrahim'in Öldürülmesi ve Bu Konuda Hakîm Atanın Yazdığı Şiir” başlıklı bildirimizden özetlenmiştir (2016: 853-866).

kabuğunu oluşturan ‘yedi iklim’ gibi asıl konu ile ilgisi zayıf olan bölümler de vardır. *Mi‘râc-nâme*, motifleri bakımından zengindir, edebî değere sahiptir. Anadolu sahasında yazılan ve türdeşleri içinde telif tarihi bilinen ilk eserdir. 567 beyitten ibarettir. Şair, gerek *Halîl-nâme* ve gerek *Mi‘râc-nâme*’de muteber tefsir ve hadis kitaplarına ve güvenilir rivayetlere dayanmış, mesnevî içinde farklı nazım şekillerine de yer vererek Türk mesnevi geleneğini yaşatmıştır. Eserlerinin dili zengin, kompozisyonları mükemmel, tasvir ve tahlilleri de oldukça başarılıdır. Her iki eser de 1414 yılında yazılmıştır; türünün güzel örneklerindedir.

Halîl-nâme’nin nüshaları, edebiyat tarihimiz içindeki yeri ve önemi

Nüshaları: Bugüne kadar, Afyon (İl Halk Ktp., Gedik Ahmed Pş. Bl., nr. 34), Kahire (Hıdiviyye Kütübhânesi, nr. M.82), İstanbul (Belediye Ktp., Muallim Cevdet Bl., K. 214), Konya (İzzet Koyunoğlu Müzesi ve Ktp., nr. 11826) ve Ankara (Millî Ktp., Yazma Eserler Bl., nr. A.2887/7) (bunu yeri geldikçe MC-1 olarak zikredeceğiz) olmak üzere *Halil-nâme*’nin beş elyazması nüshası biliniyordu (Kocatürk, 1964: 201; Karahan, 1967: 638; Alpay, 1969: 210-226; Abik, 1997: 145; Abik, 1997: 146). Bu makalemizde biz *Halil-nâme*’nin altıncı nüshasını bilim dünyasının bilgisine sunuyoruz. Bu nüsha İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kütüphanesi Muallim Cevdet Bölümünde K.346 numaraya kayıtlı eserdir. (İhtiyaç hâlinde bu nüshayı MC-2 olarak zikredeceğiz.) Muallim Cevdet kitaplarının kayıtlı olduğu en eski defterde K.346 numaralı eser bir tefsir adı taşımaktadır. Bu sebeple uzun süre bilim dünyasının gözünden kaçmıştır. Günümüzün dijital kataloglarında da K.345’te, K.347’de eser adı vardır; ancak K.346 boştur, bu numara atlanmıştır. Bu sebeple eser hakkında araştırmacılar bilgi sahibi olamamışlardır.

Muallim Cevdet kitapları arasındaki bu ikinci nüshasının özellikle ilk yapıları çok yıpranmıştır. *Halîl-nâme* konusunda yapılan doktora tezi ile karşılaştırıldığında eserin baştan 515 beyit noksan olduğunu görülmüyor. Her sayfasında 11 beyit

olduğu düşünülünce, baştan itibaren yaklaşık 44 yaprağın yok olduğu söylenebilir. Sondan da, *Mi'râc-nâme* hariç tutulursa, 633 beyit veya 29 yaprak noksan olduğu tahmin edilebilir. Kara mürekkeple ve beylikler dönemi neshi ile yazılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm imlâsı izlenmiş, ünlülerin çoğu yazılmamıştır. Bu itibarla en eski nüshalardan biri olduğu iddia edilebilir. İstinsah tarihi ve müstensihi hakkında bir kayıt bulunmamaktadır. Metin, iki sütuna ayrılmış surh cetvel içine yazılmıştır. Bölüm başlıkları Arapça ve Farsçadır; surh ilelidir.¹⁵ Mevcut eksik nüshanın 1b yüzünde Muallim Cevdet Kütüphanesi mührü bulunmaktadır. Takibe/çoban mevcuttur. Bu izlerden yürüyerek eseri baştan sona kontrol ettiğimizde 12b ve 55b numaralı yapraklardan sonra en az 2 yaprağın kaybolduğunu ifade edebiliriz. Eser, Muallim Cevdet Kütüphanesine Konya'dan gelmiştir.¹⁶

Bugünkü bilgilerimize göre *Halil-nâme*, edebiyat tarihimizde birkaç bakımdan önemlidir. İbrahim peygamberin hayatını ayrıntılı olarak, Kur'ân ve hadisleri kaynak göstererek anlatan yegâne eserdir. Mesnevî nazım şeklinden başka içinde farklı nazım şekilleri ile manzumeler bulundurulmuş 'millî üslup' yaşatılmıştır. Tarihî Türk yemekleri, ziyafet sahneleri v.b. ile de millî kültür unsurları yaşatılmış, Türk folklorunun önemli kaynak eserlerinden biri olmuştur. Şairin, Sultan I. Mehmed ve onun veziri Bayezid Paşa, 'Fetret Devri' hakkında yazdıkları da birinci elden ve 'taze' tarih bilgileri içerir.

¹⁵ Çok yıpranmış, cildi dağılmış olması sebebiyle eseri görmemize izin olmadığı için kağıt ve cildinin vasıfları, cilt, kağıt ebadı, yazı ebadı hakkında bilgi veremiyoruz.

¹⁶ 1980 yılı öncesinde, İstanbul (Büyükşehir) Belediye Atatürk Kütüphanesi henüz Beyazıt semtinde iken, yeni yazı ile düzenlenmiş bir demirbaş defterinde, Muallim Cevdet'in bu elyazması eser hakkında, eseri satın aldığı şahsın ifadesine de dayandırarak, Konya Şems Camii'nin Meram'dan gelen bir sel sebebiyle çamurlu su ile dolduğu, cami içinde bulunan kitapların okunamayacak hâle gelince yol kenarına bıraktıkları, bunları bir şahsın toplayıp İstanbul'a Sahafılar Çarşısı'na getirip satışı sunduğu, Muallim Cevdet'in bunları satın alıp evinde soba kenarında yaprak yaprak kurutup, berber fırçasıyla temizlediği anlatılıyordu. Ancak eser adı bölümünde 'Kısaâs-ı Enbiyâ', eser hakkında bilgiler bölümünde 'İbrahim Aleyhisselâm'ın hayatı anlatılıyor' yazıyordu. Bu çelişkili ifadeler neredeyse 40 yıl kafamızı kurcaladı. Nihayet 2019 yılında, bu makaleyi yazmak için, eserin dijital nüshasını Atatürk Kütüphanesi'nin saygıdeğer çalışanlarının lütfü ile elde ettik. Hafızamızda ve notlarımız arasında kalan bu bilgileri belgelemek ve makalemize eklemek için aynı kütüphaneye (10 Temmuz 2019 tarihinde) gittiğimizde 'Arşivlerinde böyle bir demirbaş defterinin bulunmadığı' ifadeleri ile karşılaştık.

Halil-nâme'nin MC-2 (Muallim Cevdet koleksiyonundaki ikinci nüshası) üzerine bazı tespitler ve değerlendirmeler:

Farklı müellif adları: Yukarıdaki listede 6. sırada yer alan, MC-2 olarak kodladığımız nüshanın 2 ayrı beytinde müellif adı olarak Yûsuf Fakı geçiyor (yk. 23b, 34b). İzzet Koyunoğlu nüshasında da bir yerde Cibilli (veya Cibili) (yk. 11a) adı geçmektedir. A. Deniz Abik, Cibilli kelimesinden hareketle Kahire, Konya ve Ankara nüshalarının 'yanlış ve ortak bir nüshaya dayandığını' düşünmektedir (1997: 142-143). Bu isimlerin müellif / şair adı olmaları ihtimali sıfıra yakındır. Bunu şöyle yorumlayabiliriz: Eski Türk edebiyatı kaynaklarında adına henüz rastlamadığımız Yûsuf Fakı veya Cibilli muhtemelen, halka dinî, destanî veya lirik hikâyeler anlatan bir meddah veya şeyyâd olabilir. Dinleyici üzerinde etkili olmak amacıyla Abdülvâsi'in adı yerine kendi adını zikretmiş olabilir. Mevcut hâliyle hikâyenin önemli ölçüde kısaltılmış olması da bu yoruma hak verebilir. Edebiyat tarihimizde bu yorumu destekleyecek başka tasarruflar da vardır. Meselâ *Ahvâl-i Kıyâmet* adlı mesnevinin bugün için bilinen iki nüshasının birinde Şeyyad İsâ, diğerinde Şeyyad Hamza adı geçmektedir (Akar-2, 1987: 9-12). Müstensih veya meddahlarca, şeyyadlarca müellif adı değiştirme işi bu hikâyenin yazıya geçirildiği XIV'üncü asırda başka eserlerde görüldüğünü Hasibe Mazıoğlu da "İsimler, destanları anlatan kişilerdir." şeklinde ifade etmiştir (Mazıoğlu, 1983: 89).

Bugünkü bilgilerimize göre *Halil-nâme*'nin elyazması nüshalarının bulunduğu kütüphaneler ve kütüphane demirbaş defterlerindeki kayıtları şöyledir:

1) *Dîvân-ı Kadioğlu [Halilnâme]*, Kahire, Dârü'l-Kütüb, Edeb Türkî, M. 82. Nesih yazı ile, harekeli, 136 yk. [Ayhan Gültaş'a göre baştan 226 beyit eksiktir. İstinsah tarihi 857/1453.]

2) *Dâstân-ı İbrâhîm Nebî alehi's-selâm*, Afyon İl Halk Ktp., Gedik Ahmed Paşa Bl., nr. 34, yk. 63a-76a, istinsah tarihi 1054/1644.

3) *Târîh-i Enbiyâ*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kütüphanesi, Muallim Cevdet Bölümü, K. 214, yk. 96a-119b, istinsah tarihi: 1011/1602-1603.

4) *Destân-ı İbrâhîm*, Konya Koyunoğlu Müzesi Ktp., nr. 11826, yk. 1b-74b, istinsah tarihi 959/1551-1552.

5) *Kıssa-i Halîlu'llâh*, [Ankara, Millî Ktp.], 06 Mil Yz. A 2887/7, yk. 107b-152a.

6) [*Tefsîr* / sonra:*Kısâs-ı Enbiyâ*], İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kütüphanesi, Muallim Cevdet Bölümü, K. 346.

Nüshaların mukayeseli olarak görünmesini temin için elyazması *Halil-nâme*'ler arasındaki önemli farklara şöyle işaret edebiliriz:

Kataloglara, musahhihlere, karilere göre eserin adları:

- 1.Afyon nüshası: *Dâstân-ı İbrâhîm Nebî Aleyhisselâm*;
- 2.İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kütüphanesi *Katalogu'nda* (MC-1): *Târîh-i Enbiyâ*;
- 3.Kahire nüshası: *Dîvân-ı Kađiođlu* ;
- 4.Ankara nüshası: *Hâzâ Kitâbı Halil-nâme Salvatu'llâhi 'Aleyhi ve's-Selâm*;
- 5.Konya nüshası:, *Hâzâ Kitâbı Hazret-i İbrâhîm*;
- 6.İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Ktp., (MC-2): İlk kayıтта *Tefsîr*; [bizim gördüğümüz yeni yazı ile düzenlenmiş defterde: *Kısâs-ı Enbiyâ*.]

Nüshaların istinsah tarihleri:

- 1.Kahire nüshası.....: 857/1453
- 2.Konya nüshası.....: 959/1551-52
- 3.Ankara nüshası.....: 981/ Şubat 1574
- 4.İstanbul MC-1 nüshası: 1011/1602-03
- 5.Afyon nüshası.....: 1054/1644-45
- 6.İstanbul MC-2 nüshası: Yok

Nüshaların Beyit Sayısı:

1. Afyon nüshası.....:3396 (*Mî'râc-nâme* dahil) Sadece *Halil-nâme*: 2748 beyit.
2. İstanbul, MC-1 nüshası: 2961 beyit.

3. Kahire nüshası.....: 3467¹⁷
4. Ankara nüshası.....: 2580+1 yk. (Mi‘râc-nâme yok).
5. Konya nüshası.....: 1800 beyit
6. İstanbul MC-2 nüshası...: 1441 beyit

Bazı nüshalarda beyit sayısı *Mi‘râc-nâme* ayrı eser sayıldığından diğerlerinden az olmuştur. Beyit sayısı bakımından farklılığın sebebi belki de sultana verilen hediye ile vezire verilen hediyein aynı nitelikte, aynı vasıfta, aynı değerde olmaması gibi bir diplomatik kuralın uygulanmasından oluşmuştur. Ancak, bugünkü verilere göre bu düşüncemizi kanıtlama şansına sahip değiliz.

Sadece MC-2’de bulunan, diğer nüshalarda bulunmayan bir beyit vardır. Farklı beyit ihtiva etme bakımından beş beyit ile Konya İzzet Koyunoğlu nüshası daha zengindir. MC-2’nin kâatibi biraz dikkatsizdir. Ayhan Gültaş’ın doktora tezindeki 2228 numaralı beyit MC-2’de yoktur; bunun yerine 2227 numaralı beyit ikinci defa yazılmıştır (MC-2, 61a).

Bilim dünyasında fazla tanınmayan, İzzet Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesinde bulunan elyazması *Halîl-nâme* nüshasının deri cildi kahverengidir ve çok yıpranmış durumdadır. Kapakların dış yüzlerinde baskı ile oluşturulmuş oval şemseler vardır. Zencirek yerine de baskı yöntemi ile çizgiller çizilmiştir. Ön kapak içinde kurşun kalemle ‘*Dâstân-ı İbrahim (Halîl-nâme), ‘Abdülvâsi’* yazılmıştır. Yk.1b’de surhla: ‘*Hazâ Kitâb Hazret-i İbrâhîm*’ başlığı mevcuttur. Yk. 1b, 2a, 2b’deki yazı, üslup farkı olmamakla beraber, ayrıntıları bakımından diğer sayfaları yazan asıl hattattan ayrı bir kâatip tarafından yazılmıştır. Bu mensur bölüm başka bir kitaptan aktarılmıştır. Her sayfada 12 satır vardır. Takibeleri sonradan eklenmiştir. Bu nüsha baş tarafından nokсандır. Gelenekteki giriş manzumeleri (protokol metinleri) olmaksızın, birdenbire aslî hikâyeye başlar. Ayhan Gültaş’ın çalışmasındaki beyit sıra numarasına göre bu eser baştan 769 beyit nokсандır.

¹⁷ Bu hesap Ayhan Gültaş’ın ifadesine göre yapılmıştır; (3693-226=) 3467 beyit (Gültaş, 1985: LXXXVIII).

Kanaatimizce, kitabı tertip eden veya noksan olarak edinen kimse 769. beyte yumuşak geçiş yapılabilme için, XIV-XV. yüzyıllarda telif edilmiş bir mensur siyerden 3 sayfa eklemiştir.

Halil-nâme üzerine yapılan önemli bilim çalışmalarını da şunlardır: Afyon İl Halk Kütüphanesi'ne bağlı Gedik Ahmed Paşa Kitaplığında bulunan nüsha üzerinden bu eserin varlığını ilk defa Vasfi Mahir Kocatürk bilim dünyasına duyurmuştur (Kocatürk, 1964:201-207). Sonra Abdülkadir Karahan, Napoli'de okuduğu bir bilimsel bildiriye *Halil-nâme*'nin Kahire nüshasını tanıtmıştır (Karahan, 1969: 201-206). İstanbul Üniversitesi'nde bu eseri Ayhan Gültaş, o gün için bilinen üç elyazması nüshasından yararlanarak doktora tezi olarak hazırlamıştır (Gültaş: 1985). Ayşehan Deniz Abik, *Halil-name*'nin üç nüshasına dayanarak karşılaştırmalı metnini ve dil özelliklerini yüksek lisans tezinde anlatmış (Abik, 1987); daha sonra *Halil-nâme*'nin yeni bulunan Ankara nüshası hakkında bir makale yazmıştır (Abik, 1997: 139-173).

Sonuç

T.C. Kültür Bakanlığının TÜYATOK projesi, kütüphane kataloglarımıza önemli ölçüde şekil verdi. Artık daha çok şahsın ve eserin adını ve onlara nasıl ulaşacağımızı daha iyi biliyoruz. Ancak özellikle elyazması eser bulunduran kütüphanelerimizin personelinin gene de belli aralıklarla hizmet içi eğitimden geçirilmesi, elyazması eserlerin yeni bilgilerin ışığında elden geçmesi gerektiğine inanıyoruz. Çünkü henüz kataloglara girmeyen yahut yanlış girilen eserler mevcuttur. Bilim adamlarının sağlam kataloglara şiddetle ihtiyacı vardır.

Bugünkü bilgilerimize göre Abdülvâsi' ile eserleri üzerinde yapılan çalışmalar bütünlük arz etmemektedir. Bir edebî eser üzerinde bir dilci çalışmışsa, edebiyatçı ona dokunmaktan imtina etmektedir. Aksi de vakidir; bir edebiyatçı çalışmışsa ona dilciler el uzatmamaktadır. Türkolojinin bir bütün olduğunu düşünüp, plânlı bir şekilde, aynı eser çeşitli

cephelerden görülmeli ve değerlendirilmelidir. Eserlerin mensup olduğu türlerin, bütünü içindeki yeri de araştırılmalı, bu hususta hem klâsik ve modern edebiyatımızın bütün dallarında yetişmiş elemanların fikrine müracaat etmeliyiz. Böylece edebiyat tarihçisine doğru ve doyurucu bilgi sunmuş oluruz.

Önemli bir noksanlığımız da birinci sınıf sanatkarlarımızın bile ilmî usullerle hazırlanmış külliyatlarının yayımlanmamış olmasıdır. Abdülvâsî' ve eserleri de bu ihmâl ve plânsızlığın kurbanı olmuştur. Millî mefahirine saygı duyan ve değer veren milletler klâsiklerini külliyat olarak tekrar tekrar bastılar. Bugün bir bilim adamları komisyonu tarafından hazırlanmış ve yayımlanmış Fuzûlî, Bâkî, Nâbî, Şeyh Gâlib vb.nin külliyatına bile sahip değiliz. Bilgi, teknik imkânlar, iletişim avantajları bakımından ileri olsak bile külliyat yayımında Osmanlı aydınlarından daha gerideyiz. Bu gidişle eski Türk edebiyatının tarihini yazmak galiba hiç mümkün olmayacaktır.

Genelden özele dönelim. *Halîl-nâme* için her iş bitti mi? Bizce hayır. Öncelikle eserin bilinen bütün nüshaları -sadece dilcilere, sadece edebiyatçılara değil- ehillerinden oluşacak ortak komitelere hazırlatılarak yayımlanmalıdır. Yayımlanmalıdır, çünkü ekran üzerindeki metne bakarak eser üzerinde düşünemiyoruz.

Halîl-nâme'de beyitler arasında, aşağıdaki metinlerde zikredilen ifadelerin, düşüncelerin kaynağı olan, Arapça cümleler var. Bunların hem metinleri, hem eserdeki yerleri elyazması nüshalarda farklılık göstermektedir. Perişanlık içinde bulunan bu cümlelerin doğru yerlerine, tam ve olması gereken hâliyle yerleştirilmeleri gerekir.

Elyazması *Halîl-nâme* metinleri arasında önemli ölçüde nüsha farkları mevcuttur. Bilinen ilk üç nüshaya dayandırılarak kurulan doktora tezi metni, yine üç elyazması nüshaya göre hazırlanan yüksek lisans tezi metni dâhil, diğer çalışmalar da ihmâl edilmeden, mevcut altı nüshaya dayanan karşılaştırmalı yeni *Halîl-nâme* metni hazırlanabilir.

Burada daha önce de değindiğimiz bir noktayı vurgulayıp, iki ayrı Halil-nâme metni meselesinin aydınlatılmasının bir ihtiyaç olduğu konusundaki kanaatimizi de ifade edeceğiz. Bilindiği gibi Abdülvâsi', önce Sultan I. Mehmed, sonra da Bayezid Bey için birer nüsha hazırlamıştı. Bu iki nüshanın aynı olma ihtimalini de göz ardı etmeden, iki nüshanın birbirinin aynı olma olasılığının zayıf olduğuna inanıyoruz. Çünkü diplomaside sultana verilen hediye ile onun beyine/generaline verilen hediyein aynı olması hoş karşılanmaz. Bu sebeple Abdülvâsi''in birbirinden farklı olan iki nüsha oluşturması daha akıldır. *Halil-nâme*'nin elyazması nüshalarındaki ifadelerde bizi bu kanaate sevk eden beyitler ve farklı kompozisyonlar vardır. Bu mesele de ayrı bir çalışma konusu olarak aydınlatılmaya muhtaçtır. Türkiye üniversiteleri bu işin üstesinden gelecek bilim adamlarına sahiptir.

Kaynaklar

- Abik, A.D. (1987). *Abdülvasi Çelebi'nin Halil-name'si*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Abik, A.D. (1997). İki Yeni Nüshası Sebebiyle Halilname ve Müellifi Abdülvasi Üzerine, Ankara: *Türkoloji Dergisi*, 7(1): 128-139.
- Akar, M. (1980). *Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-nâmeler*, Dr. Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Mezuniyet Sonrası Eğitimi Fakültesi, Ankara.
- Akar, M. (1987a). *Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-nâmeler*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 804, 1000 Temel Eser Dizisi: 131.
- Akar, M. (1987b). Şeyyad Hamza Hakkında Yeni Bilgiler, Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, Yıl 1986, 2: 1-14, İstanbul.
- Akar, M. (2016). Ahmed Yesevî'nin Oğlu İbrahim'in Öldürülmesi ve Bu Konuda Hakîm Ata'nın Yazdığı Şiir, *Geçmişten Geleceğe Hoca Ahmed Yesevî Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, İstanbul: 2: 853-866.
- Alpay, G. (1969). Abdülvâsi Çelebi'nin Eseri ve Nüshaları, Ankara: *TDAY-Bulleten 1968*: 201-226.

- Aytaç, M. (1988). *Peygamberler Şehri Urfa*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayinevi.
- Çelebioğlu, Â. (1976). *Sultan II. Murad Devri (824-855/1421-1451) Mesnevileri*, Doç. Tezi, Erzurum.
- Çığ, M. İ. (2019). *İbrahim Peygamber, Sümer Yazılarına ve Arkeolojik Buluntulara Göre*, 21. basım, İstanbul: Kaynak Yayınları N: 227.
- Dastanov, O. (1993). *Aziret Sultan*, Almatı.
- Derdiyok, İ.Ç. (1997). Adana İl Halk Kütüphanesinde Bulunan Bir Hikâyet-i İbrâhîm Edhem Nüşası, *Türkoloji Araştırmaları*, -Fuat Özdemir Anısına, Adana: 141-142.
- Esin, E. (1972). İbrahim Peygamber, Ankara: TA, C. XX: 6-8.
- Gültaş, A. (1985). *Abdülvâsi Çelebi ve Halinâme'si*, Dr. Tezi, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Hazîni. (1002/1593). *Cevâhirü'l-Ebrâr min Emvâci'l-Bihâr*, İ.Ü. Merkez Kütüphanesi, TY 3893, İstanbul.
- Hazîni. (2009). *Menba'u'l-Ebhâr fi Riyâzi'l-Ebrâr*, haz. Mehmet Mahur Tulum, İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 45.
- İlgürel, S. (1976). Menâsik-i Mesâlik, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 30: 55-72, İstanbul.
- Karahan, A. (1967). 15. Yüzyıl Osmanlı Dinî Edebiyatında Mesnevi'ler ve Abdülvâsi Çelebi'nin Halilname'si, Estratto dagli Atti Del III Terzo Congresso di studi Arabi e Islamici, *Istituto Universitario Orientale*, pp.417-424, Napoli / İtalya.
- Karahan, A. (1980). XV. Yüzyıl Osmanlı Dinî Edebiyatında Mesneviler ve Abdülvâsi Çelebi'nin Halil-name'si, *Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri*, s. 233-240, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Kartal, A. (2018). *Doğunun Uzun Hikâyesi, Türk Edebiyatında Mesnevî*, 3. baskı, İstanbul: Doğu Kütüphanesi,
- Kaya, Ö. (1998). Süleymân Hakîm Ata Bakırganî ve Şiirleri, İstanbul: *Türk Dilleri Araştırmaları*, 8: 73-209.
- Kocatürk, V.M. (1963). *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara.
- Koncu, H. (2001). Edebiyat-Tarih Bağlamında Bir Mesnevi: "Dâstân-ı Vefât-ı İbrâhîm", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 4: 125-158, İstanbul: TİSAV.
- Kut, G. (1988). Abdülvâsi Çelebi, Ankara: *DİA*, C. I: 283-284.
- Kuzubaş, M. (2008). Manzum Bir Destan Kitabı (Destan-ı Veysel

- Karânî, Vefât-ı Fatıma, Vefat-ı İbrahim, Hikayet-i Gügercin, Hikayet-i Geyik), *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, V. I/2, Winter: 304-340.
- Mazıoğlu, H. (1983). Türk Edebiyatı, Eski, Ankara: *TA*, C. XXXII: 80-134.
- Miras, K. (1982). *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları-Sayı: 55-3.
- Mirholdoroglu, M (1992). *Hoca Ahmad Yassavî, Şacara-i Saodat, Karomatlari, Hikmatlari*, Çimkent.
- Muminov, A. (1996). *Ahmad Yassavî Acdôdlari va Şacarasi, Ahmad Yassavî va Amir Temur*, Tôşkent.
- Müslim. (1970). Kitâbü'l-Îmân, *Sahih-i Müslim Tercümesi*, trc. Mehmet Sofuoğlu, İstanbul: C.I: 233.
- Öngören, R. (2000). İbrâhim b. Edhem, İstanbul: *DİA*, C. XXI: 293-295.
- Özkan, M. (1995). *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, İstanbul: Filiz Yayınevi.
- Şahin, S.Y. (2016). Hikmet Geleneğinde Yazılmış Kıssa-i Hazret-i İsmâ'îl, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(1): 189-225.
- Şimşek, N. (1987). *Abdurrahman Gubârî'nin Ka'be-nâmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tolasa, H. (1982). 15. YY Türk Edebiyatı Anadolu Sahası Mesnevileri, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, I:1-14.
- Tulum, M.M. (2003). Yeni Bir 'Hikmetler Mecmuası' Münasebetiyle Yesevî Çalışmaları Üzerine Kısa Bir Değerlendirme ve İbrahim Kıssası, *İ.Ü., Edebiyat Fakültesi*, TDED, C. XXX, 2001-2003: 499-516.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1994). *Osmanlı Tarihi*, 6.baskı, C. I, Ankara.

Sir Isaac Newton'un Hareket Kanunu ve Oblomovluğun Hareketsiz(lik) Direnci Üzerine

Dr. Timuçin Buğra EDMAN*

Araştırma makalesi

Geliş Tarihi / Received: Temmuz / July 2019

Kabul Tarihi / Accepted: Ağustos / August 2019

(Bu makale, itenticate yazılımınca taranmıştır.)

Öz: İnsan doğası gereği yalnız yaşayamayan bir varlıktır. Aynı zamanda sosyal bir varlık olan insanın yaşamına devam edebilmek için hem başkalarına ihtiyacı vardır hem de hayatla mücadele etmek zorundadır. Ancak Oblomov için tek mücadele hareketsiz kalabilmek içindir. Hazzı ve her şeyi ertelemeye ve ertelediği şeyleri aslında sonsuza kadar yapmamaya dirayetlidir. Ancak ne olursa olsun dürtülerinin hâlâ birtakım canlandırmalara sebep olabileceği bu miskin karakter bir şekilde hareketlenmiş, ama yine başladığı yere geri dönmekten kendini alıkoyamamıştır. Çünkü Oblomov, Oblomovluk felsefesinin esiri ve eseridir. İşte bu hareketsizliğin temelinde yatan felsefeden yola çıkarak bu çalışma, *Oblomov*'un Sir Isaac Newton'un hareket kanunu ışığında bir analiz gerçekleştirmek amacını taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Oblomovluk, Gonçarov, Atalet, Newton*

On Sir Isaac Newton's Law of Inertia and Oblomovshina's Resistance of Restless(ness)

Abstract: By nature, human being(s) cannot live alone. At the same time, being a social entity, humans need other people as well as struggling against the world. However, the only challenge for Oblomov is to stay stable. He delays pleasure and everything, and he has the tenacity to not to do the things that he postpones, infinitely. However, no matter what happens, this lazy character whose impulse is still capable of some reification somehow starts

* Düzce Üniversitesi Öğr. Üyesi, timucinbugraedman@duzce.edu.tr Düzce / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0002-5103-4791

to animate but could not prevent himself from coming back to the place where he started. Based on the philosophy underlying this inactivity, this study aims to carry out an analysis of *Oblomov* in the light of Sir Isaac Newton's law of motion.

Keywords: *Oblomovshina, Goncharov, Inertia, Newton*

Giriş

“Düzgün bir hareket halinde olan her nesne, üzerinde bir dış kuvvet etmediği sürece bu hareket halinde kalacaktır.”
Sir Isaac Newton

Ivan Gonçarov'un *Oblomov* adlı romanı kendi felsefesini oluşturan nadir romanlardan bir tanesidir. Oblomovluk felsefesinin çıkışını oluşturan bu roman 19.yy. Rus Edebiyatının mihenk taşlarından bir tanesidir. Bu romanı Gonçarov'un muhasırlarından ayıran romanın dili akıcılığı ve sürükleyiciliğinin yanında belirtildiği üzere 19. yy. romanı olmasına rağmen adeta 21. yy. insanını ve tembelliğini tasvir ediyor olmasıdır. Elbette burada Gonçarov 21. yy. insanını önceden ima etme yoluna gitmemiştir. Ancak temel yapı taşı insan olduğu müddetçe hangi tarihte yazılmış olursa olsun, tıpkı William Shakespeare, Fyodor Mihayloviç Dostoyevski, Victor Hugo ve daha birçok dünya edebiyatı yazarlarının eserleri dün olduğu kadar bugün de geçerlidir. Gonçarov bu eserinde ayrıca “yerleşik ve köklü olarak bilinen düzen ve sabitlik için acil ihtiyaç hâli” (Ehre, 2016: 76) olarak bilinen kendi psikolojisini de yansıtmıştır. Bu çalışmanın temel amacı ise bir yandan Oblomovluk felsefesini romanın içerisinde yakalamak ve bu felsefenin Sir Isaac Newton'un atalet kanuna göre analizini yapabilmektir.

1. Oblomovluk: Hareket Etmek ya da En İyisi Etmemek

İlya İliç Oblomov, Oblomovka çiftliğinin en küçük bireyi olarak kendi çoraplarını bile uşaklarının giydirip çıkarttığı bir yaşamla hayatının ilk dönemini geçirmiştir. Romanın merkezinde yer alan Oblomov'un rüyası, aslında Oblomov'un yetişkin bir bireyken bile çocukluğundaki durağanlığa geri

dönüşü arzulasını yansıtan bir noktadır. Hayatının bu ilk döneminden itibaren tembelliğe alışan Oblomov, tıpkı sabit kalıp çevresinde tüm evrenin değiştiği kabuğuna saklanmış bir kaplumbağa gibidir. Bu tembellik Oblomov'un seçim, görev ve sorumluluğa karşı bir savunma mekanizmasıdır; ama aynı zamanda bu tembellik acı dolu uçsuz bucaksız yeni bir yaşamın başlangıcıdır. Bu başlangıç Oblomov'un hayatının her döneminde karşılaştığı sorunlara karşı mümkünse sıfır hareketlilik, hiç olmadı en az hareketle çözüm bulması için yaratıcılığının gelişmesini sağlamıştır (Mazin, 2007). Oblomov tembelliğinin neticesinde her şeyi ötelemeyi adet edinmiş ve bu ötelemelerinin muhakkak bir masalsı yanı Oblomov tarafından gerçekte masalın ve masalla gerçeğin birbirinden ayırt edilemeyecek derecede hayal dünyasında sürüklendiği bir noktayı hayata geçirmiştir. Örneğin kendisinin tembelliğini aratmayacak biçimde fevkalade tembel olan Zahar'ın asla temizlemediği salonun tozu ve ortalığın kiri pası nasıl olsa 'bir gün Oblomov çiftliğine gidip kendi evimi yeni baştan yaptıracağım' düşüncesi ile hep ertelenmiş ve dolayısı ile bir düzen ve intizam hamarat Anisya'nın çabalarına rağmen oturtulamamıştır. Oblomov için tüm gün yatağında yatmak, yattığı yerden sürekli atıştırmak sabahlığını üzerinden çıkartmadan o sabahlıkla tekrar uyuya kalmak sıradan bir davranış biçimi haline gelmiştir. Oblomov'un kendi içerisinde kurduğu dünyası davetsiz gelen misafirlere karşı daima dirençlidir. Zira Oblomov için sakinlik ve dinginlik gün boyu yatmaktan ibaret olup kanepesinde bir sağa bir sola dönerken dış dünyadan gelen birinin Oblomov ile iletişim kurmaya çalışması, systemsizliğin ve tembelliğin tuhaf bir karışımla Oblomov'un tertibi haline geldiği bu yaşam biçiminde kabullenilemez bir durumdur. Oblomov kendisiyle de çatışma halindedir ve çatışmanın sebebi içsel çelişkilerini doğuran cevaplanması zor sorulardır:

Oblomov, kendi potansiyelini gerçekleştirme konusundaki yetersizliğini tam olarak açıklayamıyor. Bir anlamda bütün roman Oblomov'un bu içgörü anından hemen

sonra sorduğu soruyu cevaplaması için iki taraflı bir girişim olarak görülebilir: “Neden böyle?” ve sonra kendi psikolojik komplekslerinin hafifletici ağırlığından kaçmaktadır (Jones & Miller, 2006: 135). Oblomov birçok şeyden rahatsız görünmektedir. Hayat felsefesi olan üşengeçliğinin ve uyuşukluğunun devam etmesi uğruna hesabını hiç yapmadığı parasını bile sokağa atmaya razıdır. Keza sözde Oblomov’u dertlerinden ve işlerinden ve hatta çoğu yükümlülüğünden ‘kurtarmaya’ çabalayan Tarantsev, Oblomov’u defalarca tuzağa düşürüp zor olan durumu daha da içinden çıkılmaz hale getirip Oblomov’un sahip olduğu her şeyi sömürmeye çalışmaktadır. Bu sömürü, alıp da hiç getirmediği Oblomov’un kıyafetlerinden başlayıp çiftliğini ekonomik anlamda talan etmeye kadar uzanacaktır. Esasen oldukça iyi bir eğitim almış olan Oblomov, sırf belge işlerinden nefret ettiği ve yaptığı bir hata yüzünden amiri ile yüzleşmek istemediği için; daha doğrusu emir almayı sevmediği ve insanlarla açık iletişim kurmadığı için yaşadığı sorunu bahane ederek önce izin alıp sonra sağlık sorunlarını müsebbip göstererek bir gecede memuriyet kariyerine noktayı koymuştur. Oblomov’un bu hareketsizliği onu sadece psikolojik olarak değil aynı zamanda fiziksel olarak da olumsuz yönde etkilemiştir. Oblomov’un vücudu aşırı durağanlıktan hantallaşmış, kilolanmış ve sağlığı ileri derecede kötüye gitmiştir. Vücudunun hantallığı öyle bir noktaya ulaşmıştır ki adeta bu uyuşukluk ve eylemsizlik, herhangi bir harekete karşı devasa bir atalet oluşturmuştur. İşte bu da esasen Sir Isaac Newton’un atalet kanununa uygun bir biçimde ilerlemiştir. Başka bir deyişle Oblomov küçüklüğünden alışık olduğu hareketsiz yaşam biçimine dış dünyanın tüm olası müdahalelerine karşı bir mukavemet meydana getirmiştir. Zira Newton atalet kanununu şöyle açıklamaktadır: Hareket sahibi bir nesne meydana getirdiği enerji ile hareket etmeğe meyillidir. Öte yandan hareketsiz olan bir nesne ise hareketsiz kalmaya meyillidir. Duran bir nesne durmaya ve hareket eden bir nesne hareket etmeye

devam eder. Ayrıca “dengelenmemiş bir kuvvet etki etmediği müddetçe, duran bir nesne öyle kalmaya devam eder ve hareket halindeki bir nesne sabit hız ve yönde harekete devam eder” (Gianopoulos, Miller & Barnett, 2007). Dolayısı ile burada Newton’un kanunundan yola çıkarak anlaşılması gereken şey, nesnenin bu eylemsizlik halinin kişisel gelişim terminolojisi açısından bakıldığında hedefe yönelik harekete geçmeme olgusu olduğunu öne sürebiliriz. Tabii burada şu ayrımı iyi yapmak gerekir. Oblomov’un Hedonist bir yaklaşımla dünyaya bakması ya da ona yaşama gücü veren şeyin hayalleri olduğu ve bu yüzden yaşamaya devam edebilmek için hayallerini gerçekleştirmediğini düşünmemeliyiz. Çünkü Oblomov hayatını tamamen meskenet felsefesi üzerine oturtmuştur. Belki Oblomov’un bu davranış biçimi Epikürcülük açısından sükûnet içerisinde en üst keyfi yaşayabilmek adına tüm rahatsızlık verici engelleri görmezden gelme olarak da algılanabilir. Ancak en nihayetinde Oblomov’un davranış biçimi Epikürcülük açısından ele alınsaydı Oblomovluk felsefesi diye bir şey de ortaya atılmamış olmalıydı. Dolayısı ile Gonçarov’un bu romanı aynı zamanda yeni bir felsefenin başlangıcını oluşturmuştur. Oblomov’un belki de harekete geçebilmesinin en tabii olasılığı tembellik ‘vasfının’ üzerine çıkabilecek daha yoğun bir dürtü ya da duygu tarafından yönlendirilmesi olabilirdi. Oblomov’un çocukluk arkadaşı olan ve Tarantjev tarafından hiç sevilmeyen Alman asıllı Ştolts, Oblomov’un temsil ettiği her şeyin tam tersini temsil etmekteydi. Ştolts disiplinli, hareket halinde, sürekli aktif olan ve Oblomov’un aksine hayatta kalabilmesi için parayı bizzat çalışarak kazanan ve kariyerini de hayatının odak noktası haline getiren bir kişiydi. Oblomov ise ailesinden miras kalan çiftlikten her ay gelen parayla hayatta kalmaya çalışıp köylülerin parasını iç ettiğini ve onu soyduklarını bile bile bir türlü planlarını tamamlayıp harekete geçemiyor ve dolayısı ile harekete geçmektense öyle ya da böyle paranın gelmesine razı oluyordu. Diğer yandan Ştolts, Oblomov’un çocukluk

arkadaşı olarak onu çok seviyor ve onu çevresindeki tehlikelere karşı korumaya çalışıyordu. Ayrıca büyük ihtimalle Ştolts, Oblomov'un bu hareketsizliğinin onun sonunu getireceğini de bilmekteydi. Velhasıl kelam Oblomov'un hayatındaki bu değişiklik, onun hiç de beklemediği bir şekilde Ştolts'un yönlendirmesi ile de Olga adlı zarif, kendisi ve sesi güzel olan genç bir hanımın hayatına girmesi ile başlamıştır. Gel zaman git zaman Olgaların evine konuk olarak sürekli gelip giden Oblomov, hayatındaki durağanlığı ve hareketsizliği hiç beklenmedik bir şekilde kırmayı başarmıştır. Bu öylesine büyük bir değişimdir ki önce evini hızla taşımış, yazın da Vıyborg'daki sayfiye bölgesine yerleşmiş ve hayatının tamamını Olga'ya göre yönlendirmeye başlamıştır. Hayatının merkezinde uyusukluk olan ve olası tüm dürtülerini bu tembellikle örten İlya İliç Oblomov bir anda kendi çizmelerini giyip çıkarabilen, yürüyüş yapan, alışverişe çıkan ve kendine bakmaya başlayan bir birey haline dönüşmüştür. Geceleri eve döndüğünde tüm gün boyunca Olga'nın sergilediği tavırları ve sarf ettiği sözleri kendi kafasında adeta ağır çekimde tekrar tekrar oynatarak gözden geçiren Oblomov, tüm bu olayların muhakemesini kendi kendine yapıp hayatının merkezine büyük bir netlikle Olga'yı yerleştirmiştir. Hatta Avrupa'ya gitmeden önce Ştolts'un kendisine 'ya şimdi ya da hiçbir zaman' söylemine karşılık büyük bir kararlılıkla onunla geleceğini belirtmiş, ama hayatının bu yeni eksen kayması nedeni ile bavullarını bile almış olmasına rağmen Olga ile kalmayı tercih etmiştir. Ancak Oblomov Oblomovluğun esiri ve eseridir. Her ne kadar Olga'yı saplantılı bir biçimde sevse de Olga ile olabilmesi için hayatında yapması gereken değişiklikler Oblomov'un gözünü korkutmuştur. Çiftlik evini düzene koyması, evlilik hazırlıklarını yapacak olması, evlilik için gereken masraflar ve Olga'nın sorumluluğunu üzerine alacak olması, Oblomov'u derin bir keder ve düşünce içerisine itmiştir. Zira Olga ile yakaladığı bu mutluluğu devam ettirebilmek için çok daha fazla enerji sarf edecek olması, onu, ürküten bir durum ile karşı

karşıya bırakmıştır. Hatta Oblomov birçok kez Olga'ya onu seven ve Olga'nın ona karşılık verebileceği genç ve yakışıklı bir erkek çıkması halinde seve seve aradan çekileceğini ve Olga'yı o adamın kollarına büyük bir hazla bırakabileceğini belirtmiştir. Elbette tüm bunlar Olga'nın mutluluğu içindir. Fakat Olga tüm bu sözlerin karşısında her zaman kesin bir netlikle Oblomov'u sevdiğini ve hayatında bir başkasını aramadığını belirtmiştir. Buna rağmen Oblomov'un hüsnü kuruntuları onun yakasını bir türlü bırakmamaktaydı:

Herkesin kendisine nasıl dikkatle bakacağı gözünün önüne geldi. Kapıcı onu nazik bir şekilde karşılayacaktı. Ne zaman istese Semyon hemen atılıp bir bardak su getirecekti. Katya ve dadı dostça gülümseyerek onu ağırlayacaklardı. 'Nişanlısı, nişanlısı!' diye yazacaktı yüzlerinde. Oysa Oblomov daha halasının rızasını bile almamıştı. Tek kuruşu yoktu. Ne zaman olacağını ya da çiftlikten gelecek bu yılki gelirin ne kadar olacağını bilmiyordu. Ev falan da yoktu. Ne nişanlısı! Çiftlikten haber gelene kadar Olga'yı sadece pazarları başkalarının yanında görmeğe karar verdi. Ertesi gün Olgalara gitmeyi düşünmedi bile. Ne tıraş oldu ne de giyindi. Geçen hafta İninskilere (Olga'nın ailesi) getirdiği bir Fransız gazetesinin sayfalarını tembel tembel çevirip durdu (Gonçarov & Demirci, 2017: 384-385).

Oblomov'un haklı olduğu noktalardan bir tanesi gerçekten de etraftaki insanların Olga ve kendisi hakkında çeşitli dedikodular yapmaya başladıklarıydı. Bu dedikodular zamanla Oblomov'un kendi kafasında çok daha fazla kurgular kurmasına, ama diğer yandan da kendisini yavaş yavaş Olga'dan uzaklaştırmaya başlamasına sebep olmuştu. Dolayısı ile bir açıdan gizli gizli bu durumdan memnuniyet duymaktaydı. Fakat bu durum Olga'nın ona karşı olan hislerini sorgulamasına sebep olmaktaydı. Oblomov ise bunu kabul etmemekle birlikte, Olga ile olan ilişkisini de ve olası evliliği de aslında ertelemenin yollarını aramaktaydı ve bunu ilişkiden korktuğu için değil, Olga hakkında kötü söz işitilmemesi adına yaptığını söylemekteydi:

“Aşkımдан kuşku mu duyuyorsun?” diye başladı heyecanla. “Senin için değil de kendim için korktuğumdan mı ertelediğimi sanıyorsun? Seni korumaya çalışıyorum. Sana hiçbir dedikodu değmesin diye bir anne gibi gözetmeğe çalışıyorum. Ah Olga! Sana yine söylüyorum; eğer başka bir adamla daha mutlu olacaksan hiç itirazsız bütün haklarını ona bırakırım. Birisinin senin için hayatını adaması gerekirse ben ölmeye hazırım!” diye sözünü bitirdi Oblomov gözünde yaşlarla.

“Buna gerek yok. Kimse senden bunu istemiyor! Senin hayatını ne yapayım? Sen gerekeni yap yeter. Gerekli olan şeylerden kaçmak için hiç gereksiz yere hayatlarını adamayı istemek, dürüst olmayan insanların eski bir numarasıdır. Sen kurnazlık yapmak isteyecek biri değilsin bunu biliyorum ama...” (403).

Bir yanda bunlar yaşanırken öte yanda Bay Tarantiev ile birlikte Oblomov'u soyup soğana çevirmek için Ivan Matveiç ile bir olup Matveiç'in dul kardeşi Agafya Matveyevna'nın evinde Oblomov'a bir oda kiralanmıştı. Onlar bir yandan Oblomov'un çiftlik işlerini halletmesi için Oblomov'un elinden aldıkları imzalı bir vekâletname ile çiftliğin yönetimini gizliden gizliye ele geçirmiş ve hiçbir şeyden haberi olmayan Oblomov içten içe dul Bayan Matveyevna'nın hünerlerinin büyüüne kapılmıştı. Oblomov hareketsizliğini harekete çeviren Olga'nın aşkının tilsiminden yavaş yavaş kurtulurken, Matveyevna'nın Oblomov'un çoraplarını tamir etmekten, onun sevdiği yemekleri pişirmek için can atması ve kahvesini her daim vaktinde getirip bir ev işinden öbürüne koşturması, Oblomov'un başını döndürmüştü. Çünkü Oblomov bu sayede hiçbir şey yapmak zorunda kalmıyordu. Matveyevna'yı iş yaparken gizliden gizliye delip geçen bakışlarla süzen Oblomov, bu dul kadının hem ne kadar hamarat olduğunu hem de iki çocuğu Maşa ve Vanya'ya rağmen nasıl dipdiri bir vücudu olduğunu düşünmekteydi. Tüm evi hizmetçi ve uşaklara rağmen tek başına çekip çevirmesi ve durup dinlenmeksizin

Oblomov'u tatmin etmek için çabalaması, Oblomov'un hareketsiz bir yaşama geri dönmesi için ona yeni bir fırsat sunmuştu. Böylelikle Oblomov, Olga'ya kısa zamanda çiftliğe gidip oranın yönetimini ele alacağına dair verdiği sözünden vazgeçebilecekti. Bir bakıma koşuşturmaktansa, Bayan Matveyevna'nın pişirdiği birinci sınıf dana etini yiyip yatmak Oblomov için daha çekici olmuştu. Ve kaçınılmaz son gelip Oblomov'un karşısına çıkacaktı:

"Benden nefret etmiyorsun değil mi?" diye sordu Oblomov.

"Neden?" dedi Olga zayıf bir sesle.

"Sana yaptıklarım için."

"Ne yaptın ki?"

"Seni sevdim. Bu onur kırıcı bir şey."

Olga merhametle gülmüsedü...

"Dayanamıyorum. Bacaklarım titiyor. Benim yaptıklarım ile taş bile yaşamaya başladılar" diye devam etti [Olga] bitkin bir sesle. "Artık hiçbir şey yapmayacağım. Yaz parkına bile. Hiçbir yararı yok. Senin ölüden farkın yok! Değil mi Uya?" dedi ve kısa bir aradan sonra ekledi, "eğer gurur ve kapris yüzünden senden ayrılırsam, beni ayıplamazsın değil mi?"

...Oblomov tavana bakıyor, kıpırdamak, kaçmak istiyordu, ama bacakları onu dinlemiyordu. Bir şeyler söylemek istedi, ama ağzı kurumuştü, dili hareket etmiyor, sesi çıkmıyordu. Elini uzattı. "Öyleyse..." diye başladı zayıf bir sesle, ama birden sustu, cümlesini gözleri ile tamamladı... "Elveda!" (423-425).

Oblomov için Olga'yla biten ilişkisi hareketsizliğine geri dönme fırsatı olmuştur. Potansiyelinin farkına varsa da bu potansiyeli kullanmak için gerekli olan hızın devamını getirememiş, günün sonunda Oblomov en iyi bildiği şeyi yapmaya karar vermiştir: Hiçbir şey. Bu sayede Ştolts'un öngördüğü gibi uzun süreçte felç olması, Ştolts'un Olga ile evlenmesi ve Oblomov'un, hazır çocuklu ev kadını mantığıyla baktığı Bayan Matveyevna ile evlenip çiftliğinin kontrolünü de

Ştolts'un idaresine bırakması, tam da Oblomovluk felsefesine uygun olmuştur.

Sonuç

Oblomov tıpkı Newton'un öngördüğü gibi hareketsiz kalmayı tercih etmiştir. Bir şeyleri değiştirmek yerine değiştirmemek, rüyasında gördüğü çocukluğunun miskinliğine geri dönmek ve o miskinlikte ölmek, Oblomov'un tercihi olmuştur. Aşk bile talepkâr olduğu vakit Oblomov için -ne kadar güçlü hissederse hissetsin- bir yük haline dönüşmüş ve kısa vadede havlu atmasını sağlamıştır. En başta belirtildiği gibi, niyeti bu olmasa da belki, Gonçarov 21. yüzyılın miskinlik ve hareketsizliğe eğilimli insanını bir şekilde Oblomov üzerinden anlamamızı sağlamıştır belki de. Ancak en önemlisi, bir hareket kanununun tam da bir roman için uyarlanmışçasına Oblomov'u formülize etmek istesek ve Oblomovluk açısından ele alsak, herhalde Newton'un hareket kanunundan daha iyi açıklayamazdık.

Kaynaklar

- Ehre, M. (2016). *Oblomov and his creator*. USA: Princeton University Pres.
- Gianopoulos, A., Miller, P., Barnett, C. (2007). *Isaac Newton and the laws of motion*. Mankato, MN: Capstone Press.
- Gonçarov, İ.A. (2017). *Oblomov*,1. baskı, (Çev. S. Demirci). İstanbul: Öteki.
- Jones, M.V., Miller, R.F. (2006). *The Cambridge companion to the classic Russian novel*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mazin, V. (2007). Times of Laziness. Retrieved August 15, 2019, from <http://www.psychomedia.it/jep/number24/mazin.htm>

Azerbaycan Folklorunda Yalancı Kurban Motifinin Epik-Mitolojik Semantiği

Sevinç ELİYEVA*

Araştırma makalesi

Geliş Tarihi / Received: Temmuz / July 2019

Kabul Tarihi / Accepted: Ağustos / August 2019

(Bu makale, itenticate yazılımınca taranmıştır.)

Öz: Kurban töreni ve gelenekleri eski zamanlardan günümüze dek Azerbaycan halkı arasında canlı bir şekilde yaşatılmaktadır. Kurban ritüeli kavramı demek, canlı ritüelin kendisidir, ancak folklor kavramının folklor metninde, canlı ritüelin imgesi olduğu gibidir. Azerbaycan folklorunda kurban motifi çok sayıda kült (ibadet öğeleri) ile bağlantılıdır. En ilginç kurban motiflerinden biri de sahte kurbandır. Bu tür kurban, tüm kurbanlar arasında özel bir kategoridir. Çünkü bu kurban motifinde, kurban etmeye söz verenler verdikleri sözün farkında değiller veya ağzı bozuk şekilde farkına varırlar; bu nedenle de kendi kendilerini kurban ederler. Bunlar arasında, bit kurbanı çok ünlüdür. Yalancı kurbanlar mitolojik bağlamda yaratılış (kozmozgoni) ile alakalıdır. Yalancı kurban yeni yaratılış ile sonuçlanır. Folklorlarda bu motif genelde çobanlar ve suyla toprak işleme ile ilişkilidir. Çoban ve su, tarlayı ve doğayı temsil etmektedir. Diğer imgeler de vahşi yaşam, doğa ve tarlalar ile alakalıdır.

Anahtar Kelimeler: *Kurban, kurban etme, motif, folklor, Azerbaycan folkloru, kozmos, kaos, ritüel, sosyal antropoloji.*

*Azerbaycan Bilimler Akademisi. Doktora Öğrencisi. Bakü / AZERBAJYCAN.

ORCID No: <http://orcid.org/0000-0003-2759-901X>

The Epical-Mythological Semantics of the Fibber Victim Motif in Azerbaijan Folklore

Abstract: The sacrificial ceremony and its traditions have been practiced among the people of Azerbaijan since the ancient times. The sacrificial ritual concept means living ritual itself, similar to the concept of folklore meaning the image of living ritual in the folklore text. In Azerbaijan folklore the motives of sacrifice are connected with a number of cults (with the objects of worship). One of the most interesting types of sacrifice motives is a false sacrifice. This type of sacrifice is a special category within all sacrifices since in this sacrifice motive, those who promised to sacrifice but didn't realized it or realized it in abusive ways are being sacrificed themselves for this reason. Among them, the louse victim is famous. The Fibber sacrifices are related to the creation (cosmogony) for mythical meaning. The Fibber sacrifice results in a new creation. In the folklore, this motif is largely associated with shepherds and water cultivation. Shepherd, as well as the water, represents the fields and the nature. Other images are also related to wildlife, nature, or fields.

Keywords: *Victim, sacrifice, motif, folklore, Azerbaijani folklore, cosmos, chaos, ritual, social anthropology.*

Giriş

Kurban verme bir fenomen gibi milli medeniyet ve düşünce sisteminin çeşitli katmanlarını birbirine kavuşturmaktadır. Kurban verme merasimi ve onunla ilgili âdetler, en eski devirlerden günümüze kadar Azerbaycan halkı arasında canlı bir şekilde yaşamaktadır. Kurban verme, ritüel anlayışı gibi canlı ritüelin kendisini, folklor anlayışı gibi ise canlı ritüelin folklor metnindeki karakterini kasteder. Azerbaycan folklorunda kurban vermenin motifleri bir takım kültürle (perestiş objeleriyle) ilgilidir. Bu kültürlerin içerisinde ağaç, taş (kaya), su ve yılan, maişet kültürleri içerisinde özellikle ecdat ve evliya kültürleri fazlalık göstermektedir.

1. Yalancı Kurban Verme: Bit Kurbanı

Yalancı kurban vermeye ilişkin olarak bit kurbanı üzerinde durulabilir. "Taşa Dönüşmüş Çobanın Sürüsü" adlı efsane

şöyledir: “Bir çoban Ağrı dağının eteğinde hayvan otarırmiş. Öğlen bakar ki hem kendisi hem de sürüsü susuzluktan ölüyor. Hiçbir yerde su yoktur. Allah’a yalvarır ki, burada bir çeşme yarat, yedi koyun kurban kesim. Bir de görür ki, önünde bir çeşme yarandı. Kendisi de içer, sürü de içer. Sonra düşünür ki, bu su için yedi hayvanı niye kesiyim, deli değilim ki? Kolunun altından yedi tane bit bulur, öldürüp diyor ki bu da Allah’ın yedi kurbanı. Bizzat bu anda çoban sürüsüyle bir yerde taş döner. Ağrı dağının eteğindeki taşlar o zamandan kalmadır” (İsmayilov ve Elekberli, 2004: 30). Bu efsane bütün anlam ve niteliği itibariyle kurban verme motifi üzerinde kurulmuştur. Kurban verme için kaçınılmaz olan şartlar önce genel kurala uygunluk arz eder. Çoban ve sürüsü susuzdur; suya ihtiyaçları var. Çoban Allah’ın mucize göstermesi için niyet eder, ona kurban edeceğini söyler. Allah çobanın niyetini kabul eder ve onun olduğu yerde çeşme yaratır. Ancak çoban kendinin ve sürüsünün susuzluğunu giderdikten sonra vaadini yerine getirmez. Niyet ettiği hayvanları kurban etmeyi delilik sanır. Allah da onu cezalandırarak sürüsüyle birlikte taş döndürür.

Efsane muhteva bakımından kurban verme normlarına aykırı olan davranış üzerinde kurulmuştur. Yani insanlar niyet edip kurban vermek için vaatte bulunur, ya önceden ya da niyetleri kabul edildikten sonra kurban verme merasimini icra ederler. Bu metnin telkin ettiği davranış normlarına göre, çobanın niyeti hayata geçtikten sonra o, kurban verme merasimini icra etmeli idi. Ancak çoban kurban verme merasimini icra etmediğine göre değil, Allah’a asilik edip kurban verme merasimini alaylı bir şekilde taklit ettiğine, başka bir deyişle, Allah’a karşı alaylı davrandığına göre cezalandırılır. Bu efsane metni, mitik anlamına göre yaratılış (kozmogoniya) ile ilgilidir. Metinde Ağrı dağının eteğindeki taşların nasıl yarandığı izah edilmektedir. İlginçtir ki, yalancı kurbanla ilgili bütün metinler kozmogoniyle ilgili olup ayrı ayrı doğa objelerinin nasıl yarandığını açıklamaktadır.

“Kanlı Göl” efsanesinde şöyle anlatılır: “*Bir adam olup. Allah kessin öyle adamı. Yağmur yağarmış. Demiş ki, bu yağmur kessin, ben bu ekin yerini ekim, kurban keseceğim. Allah yağmuru durdurmuş. Bu, gömleğini çıkarmış bitlenmiş, biti öldürüp demiş: ‘Bu da senin kurbanın’.* Bir yağmur yağmış ki, o öküzü de, adamı da götürüp göle dökmüş öldürmüştü. Adı kalmış Kanlı Göl” (Karabağ, 2012: 22).

E. İmameliyev (Kaloboğlu) şöyle yazar: “Görüldüğü gibi, burada ceza motifi var. Cezanın olması kozmik düzenin (kozmetik harmoninin, yani Allah-insan ilişkilerinin) artık bozulduğunu ve kaosa geçtiğini bildirir. Yeni kozmos (Kanlı Göl) bu kaotik durumdan oluşur” (İmameliyev, 2016: 112).

“Taş Çoban” efsanesinde denilir ki, bir çoban sürüsünü soğuktan, yağıştan, selden korumak için kurban kesmeyi vaat etti. Söz ağzından çıkan gibi sel diner. Çoban sürünü o bir tarafa aktarır. Oğlu der ki peki kurbanı kesmeyelim mi? Çoban yakasından bir bit çıkarır, “Allah bu da senin kurbanın” der. O zaman çoban, sürü ve köpek taşa dönüşür. “*Bizzat o vakit yer, gök sanki lertzeye geldi. Çoban, sürü ve köpek bir anda adamın gözü önünde taşa dönüştü. O büyük yaratan, o Ulu Tanrı kendi sözüne dönük çıkanları böylece taşa çevirdi*” (İsmayılov, 2000: 185).

Görüldüğü gibi bu efsane metninde de Göyçe bölgesindeki dağda taşların nasıl meydana çıktıkları izah edilir. Çoban kendi sürüsü ile birlikte taşa çevrilse de, kurban vermenin gerekliliğini hatırlatan oğul sağ kalır ve şahit gibi de bu olayı ağlayarak köye iletir.

2. Yalancı Kurban ve Takvim Mitleri

Yalancı kurban motifinin anlamı mitik düşüncenin daha derinliklerine gedip ulaşır. Biz bu hususa takvim mitleriyle ilgili efsanelerde rast gelmekteyiz. “Karının Günleri” adlı metinde denilir ki, bir karının (ihtiyar kadın) bir hayli oğlağı var imiş, içinde de bir renkli oğlak. Karı mart giren vakitte renkli oğlağı

kurban etmek ister ki, oğlakları sağ salim kurtulsun. Yıl iyi başlar. Martın dokuzunda her yer gül-çiçek olur. Karı verdiği vaade amel etmez. Söyler: “ ‘Martım çıktı, derdim çıktı’ . Mart karıdan intikam almak için Nisandan üç gün borç alır. Nisanın onundan on üçüne kadar kar yağar. Karının oğlakları ölür. Nisanın on üçünde hava güzel olur. Karı der ki, vaade verdim, kurban kesmedim. Ona göre de oğlaklarım mahvoldu. Kendini yere yıkar der: ‘Ota... ota’ ” (Esger ve Kazımoğlu, 2005: 31-32).

Bu, kurban verme motifi üzerinde kurulmuş takvim mitidir. Metinde pek çok unsurlar çağdaşlaşmıştır. Mart, nisan gibi ay adları, tabii ki, daha eski ayların adlarıyla yer değiştirmiştir. Ancak kurban vaadinde bulunulup bunu yerine getirmemenin olumsuzluklarla sonuçlanmasına takvim mitlerinde rast gelinmesi yalancı kurban motifinin mitik düşüncenin unutulmuş ve derin katmanlarıyla ilgili olduğunu göstermektedir.

Yalancı kurban yeni yaratılışla sonuçlanır. Yeni yaratılış ise mutlak şekilde kozmos-kaos değişimiyle ilgilidir. Yukarıdaki metinlerde insanların zor duruma düşmesi kaos durumudur. Allah’ın insanların dualarını işiterek onları zor durumlardan (kaostan, susuzluk, kar, tufan ve açlık gibi ölümle sonuçlanan durumlardan) kurtarması kaosun kozmosla yer değiştirmesi demektir. Daha sonra nankör insanlar kozmosu (hoş, düzenli hayatı) yeniden kendileri mahveder. Onlar vaat ettikleri kurban yerine ilahi gücü tahkir etmeye kalkışırlar. Bu, yeniden kaosun oluşması demektir. Allah ve mitlerdeki çeşitli doğa kültürleri de onlara ceza vermekle kaosla kozmosun yer değiştirmesine neden olur. Burada kurban verme geçit düzeneği rolünü oynamaktadır. Mitik düşüncelerde bir durumdan öteki duruma geçiş ölüp-dirilmeye oluşur. Bu, kurban verme biçiminde gerçekleşebilir. Eski durum kurban olarak verilir ve yeni bir durum oluşur. Bu bakımdan böyle bir sonuca varmak mümkündür ki, yalancı kurban motifi kaostan yeni kozmosun oluşumunu sembolleştiren kurban verme sürecidir.

3. Ceza Motifi

Bit kurbanıyla ilgili birbirinin “tekrarı” niteliğinde olan metinlerde bazen bittin söz edilmemekte, sadece çoban verdiği vaadi yerine getirmediği için cezalanmaktadır. Mesela, Başkeçidde, Kır dağında bir çoban pınarın yerini bulamaz ve şöyle bir dua eder: “*Ey Kır dağı, sen buradan bir punar çıkar, ben de bir beyaz, bir de kara koyun kurban keseceğim*”. Pınar ortaya çıksa da çoban vaadini yerine getirmez ve sürüsüyle birlikte taşa döner (Hacılar, 2011: 55-56).

Yukarıda örnek olarak verdiğimiz metinde çoban Allah’a değil, Kır dağına kurban vadeder. Yani çoban dağ kültürüne verdiği vaadi yerine getirmediği, dağ ruhunu aldatmaya çalıştığı için cezalanır. Söz konusu metinde Kır dağı karakteri ritüel-mitolojik düşüncelerle ilgilidir. Öncelikle kaydedelim ki, dağlarda taşa dönen çobanlar ve sürüleri mitik kökleri bakımından, fikrimizce ya dağ kültürüyle ya da su kültürü tarafından cezalandırılır. Allah karakteri ise İslamiyet sonrası bu tür mitik metinlere yeni bir adla yansımıştır. Allah, İslamiyet sonrası diğer durumlarda da Allah kelimesinin daha önce tapınılan mitik doğa kültüleriyle yer değiştirdiği görülmektedir.

Yalancı kurban motifiyle ilgili efsanelerde kurbanın hatta tahkir edici bir şekilde değil, genellikle başka hayvanla yer değiştirmesi de ağır cezaya neden olur. “Kara Kaya” adlı metinde denilir ki, insanlar yaylaya çıkarken bir nahırcı yolu kaybedip bilinmez bir yere uğrar. Ne kadar arasa da, mal-davarı sulamak için bir yer bulamaz. Susuzluktan nefesi daralan mal-davara bakıp Allah’a yalvarır: “*Ey Allah, bu dilsiz-ağızsız hayvanlara rahmin gelsin. Bunlara çare eylesen, kara keli sana kurban keseceğim*”. Nahırcı bir de bakıp görür ki, iki-üç adımlıktan küçük bir ırmak şırıltıyla akıp gider. Mal-davar suya dökülüp doyusuya içer. Biraz geçtikten sonra nahırcı verdiği vaadi hatırlar. Ancak kara keli kesmeye kıyamaz: “*Ya ne fark eder, ovalığa dönüp kara oğlağı kurban keserim.*” der. Bu sözü söyleyen anda nahırcı kendi nahırcıyla birlikte taşa

döner. Halkın “Katır Kaya” adlandırdığı bu taşlar günümüze kadar gelip çıkmıştır (İsmayılov, 2000: 150).

Görüldüğü gibi, efsanede Göyçe dağlarında mal sürüsüne benzeyen taşların nasıl oluşması izah olunur. Yarıış-kozmogonidir, o, kurban verme aracılığıyla oluşur. Burada iki yaratılış ve iki kurban verme süreci var:

Birincisi, yalancı kurban verme yoluyla ortaya çıkan yeni ırmak. Nahırcı niyet edip kara keli kurban etmek ister ve Allah’tan su ister. Allah bu kurbanı niyet olarak kabul eder. Nahırcının bulunduğu yerde kurban verme niyetiyle yeni bir doğa objesi -küçük çay- oluşur.

İkincisi, nahırcı ve nahırın kurban verilmesi yoluyla ortaya çıkan yeni taşlar: “Katır kaya”.

Kaydedelim ki, yalancı kurban motifiyle ilgili bütün metinlerde kurban verme ve kozmogoni iki aşamada oluşur. İnsanlar öncelikle ihtiyaçları olan şeye göre Allah’a yahut herhangi mitik külte kurban vaat eder ve bunun sonucunda yeni obje (su, ırmak) yahut yeni mekân-zaman durumu (yağışın durması, gül-çiçekli yer) oluşur. Daha sonra kurban vadedenler vadi yerine getirmediikleri için onların kendilerinin kurban gitmesi sonucunda yeni objeler oluşur. İkinci kozmogoni, adeta çevrilme yoluyla oluşur: çobanlar, nahırcılar, çiftçiler ve başkaları taşa dönüşürler.

4. Yalancı Kurban Verenlerin Epik-Mitolojik Kimliği

Yalancı kurban motifiyle ilgili diğer bir düşündürücü mesele soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Şöyle ki, insanlar zor duruma düştüklerinde veya kendilerinin ve hayvanlarının mahvolması gibi bir tehlike ortaya çıktığı zaman, Allah’a onları kurtarması için kurban verecekleri vaadinde bulunurlar. Allah da onların arzularını yerine getirir. Peki, neden insanlar vaat ettikleri kurbanı vermek istemediklerinde tövbe etmek veya ondan bağışlanma dilemek yerine Allah’ı aldatmaya ve hatta tahkir etmeye kalkışır? Bu nankörlük, necip olmayan davranış nereden kaynaklanır?

Fikrimizce bu meseleyi net duruma getirmek için söz konusu nankörlüğü temsil eden karakterlerin epik kimliğine dikkat edilmelidir. Bu karakterler, özellikle çobanlardır. Diğer karakterlerden, örneğin çiftçiler, ihtiyar kadın vs. vardır. Ancak çobanlar fazlalık oluşturur. Bunun için diğer metinlere de dikkat etmek gerekir.

Bugün doğruluğu olmayan Ermenistan adlı devletin arazisinde işgal altında bulunan Ağbaba adlı bölgede “Koyun” adlı dağ bulunmaktadır. Olay şöyledir ki, bir çoban çok susamıştır, ancak su bulamaz. Allah’a yüz tutarak annesinin sütüne yemin eder ki, burada bir pınar ortaya çıksa yedi kurban kesecek. Allah bir pınar yaratır. Çoban ise bunun karşılığında yedi bit öldürüp Allah’a “*Bu da senin kurbanların*” der. Allah gazap edip onu taşa dönüştürür (İsmayılov ve Gurbanov, 2003: 100).

Başka bir çobanın ise koyunlarının döllemek vakti geldiğinde sürüde koç bulunmaz. Çoban Allah’tan arzu eder ki, ona koç bahşetsin, koyunları kısır kalmasın ve o da seneye yaylaya vardığında gölün kıyısında bir kurban keser. Az zaman geçer yer-gök titrer. Mavi göl çok çalkalanır. Gölden bir beyaz, bir de kara koç çıkıp sürüye karışır. Az zaman geçer koçlar geri dönüp suya girerler. Vakıt geldiğinde sürüdeki koyunların hepsi kuzu doğurur. Çoban hatırlar ki, koç kurban etmelidir. Sürüdeki hayvanlara kıyamaz. Yerden bir böcek yakalayıp öldürür ve Allah’a der ki, bu da senin kurbanın. Yer-gök titrer. Aynı beyaz ve kara koç gölden çıkıp çobanın sürüsünü önüne katıp göle döker. Çoban ve köpeği o kadar gölün kıyısında durup suya bakarlar ki, sonda şekilleri ebediyyen suya yansır (Ferzeliyev ve Gasımlı, 1994: 70-71).

Bir başka efsanede Allah’a karşı nankörlüğü çiftçi yapar. O, çift sürende kendisi de, öküzü de çok susayıp su ararlar. Çiftçi Allah’a kurban vadeder, karşılığında ondan su ister. Yanında bir çeşme çıkar. Lakin kişi vadine emel etmez. İkinci yıl aynı yeri sürerken aniden çukurdaki su öylesine kaynar ki, kişi öküzleriyle birlikte yere batar. Üstünde büyük bir

göl oluşur. El-oba da adına “Kanlı Göl” der (Ferzeliyev ve Gasımlı, 1994: 74-75).

Görüldüğü gibi, yalancı kurban vermeler, özellikle, çobanlarla ve su kültüyle ilgilidir. İster çoban, isterse de su çölü, doğayı temsil eder. Diğer karakterler de (nahırcı, çiftçi vs.) bu veya diğer şekilde çöl-dış ve doğayla ilgilidir. Metinlerde yalancı kurban motifinin büyük kısmının çobanla ilgili olması dikkati onun üzerine çekmektedir.

Azerbaycan folklorunda çobanlar, özellikle olumlu karakterlerdir. Olumsuz çoban karakterleri de bulunur. “Kitabi-Dede Korkut”taki iki ünlü çobandan biri sadakati, diğeri nankörlüğü temsil eder. Salur Kazan’ın koyunlarını otaran Karaca Çoban Kazan’a ve Oğuz eline son derece sadakatli insandır. Kâfirler Kazan’ın koyun sürülerini götürmeğe geldiklerinde ona bir hayli tatlı vaatlerde bulunur, aynı zamanda beylik teklif ederler. Ancak o, Oğuz eline ve Kazan’ın ekmeğine ihanet etmeyerek, düşmanla savaşır ve iki kardeşi de şehit olur (Zeynalov ve Elizade, 1988: 43-44).

Alp Aruz’un çobanı olan Konur Koca Sarı Çoban ise Oğuz elinin (halkının) kutsal değerlerine karşı nankörlük ederek, peri kızına tecavüz eder (Zeynalov ve Elizade, 1988:98) ve bu hareketiyle de mitolojik anlam bakımından Allah’a kurban vadedit sonra ona karşı nankörlük eden çoban karakterleriyle aynı sırada yer alır. Ancak Aruz’un çobanıyla bu çobanları yalnız nankörlük birleştirmemektedir. Burada bir önemli aracı unsur da vardır. Bu unsur, su kültürüdür.

Çobanlarla ilgili yalancı kurban motifinde su önemli unsurdur. Rövsen Alizade yazar ki, suyun Türk folklorunda kült semantiği onun öncelikle mitolojik kozmogoninin önemli unsuru olmasıyla ilgilidir. Sadece Türk mitolojisinde değil, dünya mitolojisinde su önemli yaşamsal başlangıçtır (Alizade, 2014: 200). Çobanlar, özellikle, Allah’tan kurban karşılığında su istemektedirler. Ancak suyu elde ettikten sonra nankörlük ederek, vadelerine hilaf çıkarlar. Aruz’un çobanı da su unsuruyla ilgilidir: o, çeşmede yıkanan peri kızına tecavüz eder.

Sonuç

Bu, bize üç mülahazayı ihtimal şeklinde söylemeye imkân tanır:

1. Efsanelerdeki çobanlar suyu, su kültünden isterler. Bu durumda onlar kurbanı su kültürüne kurban etmeyi vadederler. Burada Allah kelimesi, hiç şüphesiz ki, sonraki devirlerde oluşmuş dini-ideolojik nitelikli yer değiştirmedir. ‘Kitab-ı Dede Korkut’un eski şekillerindeki Gök Tanrı inanışlarıyla ilgili Tanrı algısı ve İslam diniyle ilgili Allah inancı paralel kullanılır.

2. Efsanelerdeki çobanların vadettikleri kurbanları tahkir nitelikli kurbanlarla değiştirmeleri, Aruz’un çobanının su kültürünü temsil eden peri kızını tahkir etmesiyle mitolojik bakımdan aynı anlamı taşır.

3. Efsanelerde yalancı kurban verme yeni doğa objelerinin oluşmasıyla sonuçlandığı gibi, “Kitabi-Dede Korkut”ta da yeni bir yaratılış oluşur: Oğuz elini (halkını) mahvetmeye kalkışan Tepegöz ortaya çıkar. Onunla dövüşte birçok Oğuz yiğitleri kurban giderler. Basat, Tepegöz’ü öldürerek Oğuz elinde kozmosu onarır. Böylelikle efsanelerde olduğu gibi, burada da kurban verme ve yeni yaratılış iki aşamada oluşur:

Birincisi, çobanın peri kızının namusunu kendi çirkin niyetine kurban vermesiyle Tepegöz’ün ortaya çıkması (kaos);

İkincisi, Oğuz eline karşı nankörlük etmiş çobanın oğlu Tepegöz’ün kurban verilmesiyle kötü duruma düşmüş eski Oğuz elinden yeni ve güçlü Oğuz elinin ortaya çıkması (yani yeni kozmosun kurban verme aracılığıyla oluşturulması).

Kaydedelim ki, her bir kurban verme ölüp-dirilme şeklinde gerçekleşir. Oğuz da Tepegöz’ün eliyle ölür ve Basat’ın eliyle dirilir.

Elbette, “Kitabi-Dede Korkut”taki bu kurban vermeleri doğrudan “yalancı kurban verme” adlandırma bilmemekteyiz. Ancak yalancı kurban motifiyle ilgili çobanların su unsuruyla ilintisi ve Aruz’un çobanının aynı anlamlı hareketinin su unsuruyla ilgili olması, onların arasında herhangi çok eski anlam bağlarının olduğunu ihtimal etmeye imkân tanır.

Kaynaklar

- Alizade, R. (2014). *Türk Halk Kültürü ve Tarihi*, İstanbul: Karma Yayınevi.
- Esger, E., Kazımoğlu, M. (2005). *Azerbaycan Folkloru Antologiyası*, XII. Kitap, Zengezur Folkloru / Toplayıcılar: Veli Nebioğlu, Muhtar Kazımoğlu, Efzeleddin Esger, Bakü: Seda Yayınevi.
- Ferzeliyev, T., Gasımlı, M. (1994). *Azerbaycan Folkloru Antologiyası*, I. Kitap, Nahçıvan Folkloru / Tertip edenler: Tehmasib Ferzeliyev, Meherrem Gasımlı, Bakü: Sabah Yayınevi.
- Hacılar, V. (2011). *Azerbaycan Folkloru Antologiyası*, XXII. Kitap, Borçalı-Karapapak Folkloru, Bakü: Nurlan Yayınevi.
- İmameliyev, E. (2016). *Türk Yaradılış Mifleri ve Azerbaycan Efsaneleri /Doktora Tezi*, Bakü: Folklor Enstitüsü Arşivi.
- İsmayılov, H. (2000). *Azerbaycan Folkloru Antologiyası*, III. Kitap, Göyçe Folkloru, Bakü: Seda Yayınevi.
- İsmayılov, H., Gurbanov, T. (2003). *Azerbaycan Folkloru Antologiyası*, VIII. Kitap, Ağbaba Folkloru, Bakü: Seda Yayınevi.
- İsmayılov, H., Elekberli, E. (2004). *Azerbaycan Folkloru Antologiyası*, X. Kitap, İrevan Çukuru Folkloru, Bakü: Seda Yayınevi.
- Karabağ: Folklor da Bir Tarihtir. (2012). I. Kitap (Ağdam, Fuzuli, Ağcabedi, Cebrayıl, Zengilan, Gubadlı, Laçın ve Kelbecer Rayonlarından Toplanmış Folklor Örnekleri). Bakü: Elm ve Tehsil Yayınevi.
- Zeynalov, F., Elizade, S. (1988). *Kitabi-Dede Gorgud*, Bakü: Yazıcı Yayınevi.

Özbek Romancı Abdullah Kâdirî ve Ötken Künler Romanı

Prof. Dr. Şuayip KARAKAŞ*

Araştırma makalesi

Geliş Tarihi / Received: Ağustos / August 2019

Kabul Tarihi / Accepted: Ağustos / August 2019

(Bu makale, itenticate yazılımınca taranmıştır.)

Öz: Fakir bir ailenin oğlu olarak doğan Özbek roman mektebinin kurucusu Abdullah Kâdirî'nin çocukluk ve ilk gençlik yılları büyük sıkıntılar içinde geçmiş, bu sebeple düzenli bir mektep hayatı olmamıştır. Edebî hayata tiyatro eserleri yazarak atılmış, daha sonra hikâye ve roman yazmaya başlamıştır. Çeşitli gazete ve dergilerde fıkra ve hiciv yazıları yayımlanmış, hiciv yazıları sebebiyle büyük tepkilerle karşılaşmıştır. Bu sebeple yazılarında pek çok mahlas kullanmıştır. İlk romanı olan *Ötken Künler*'de Türkistan'ın Ruslar tarafından işgal edilmeden önceki siyasî, sosyal manzarasını anlatmıştır. Tarihî gerçeklere uygun olarak kaleme alınan roman, millî tarihin aşağılandığı Sovyet döneminde büyük bir ilgi ile karşılanmış ve Özbek okuyucusu tarafından Türkistan'ın yakın geçmişini anlatan millî bir tarih kitabı gibi değerlendirilmiş ve çok okunmuştur. Türkistan'ın istiklâlî ve millî birlik düşüncesi, eserin ana fikrini oluşturmaktadır. Roman, Ruslar ve Rus yayımcılığı hakkındaki değerlendirmeler sebebiyle yasaklanmış, yazar Abdullah Kâdirî de Sovyet ideolojisini kabule yanaşmadığı, okuyucuya istiklâl ve millî birlik düşüncesini telkin ettiği için ağır işkencelerden sonra kurşuna dizilerek idam edilmiştir. Romanını yazarken Rus, Avrupalı ve Türkiyeli yazarlardan etkilenen yazar, 1930'lu yıllardan itibaren yeni nesil Özbek hikâye ve roman yazarları ile beraber Türk dünyasının bütün roman yazarlarını derinden etkilemiştir. *Ötken Künler* romanı, 1958 yılında yazarın masum olduğu ilân edildikten sonra eksiltilmiş ve tahrir edilmiş olarak yeniden neşredilmiş, ancak

*Prof. Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
suayipkarakas@aydin.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-1747-4187> İstanbul / TÜRKİYE.

Özbekistan'ın bağımsızlığına kavuştuğu 1991 yılından sonra aslına uygun olarak defalarca yayımlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Abdullah Kâdirî, Türkistan, Özbek Romanı, Ötken Künler, Millî Birlik.*

Uzbek Novelist Abdullah Kâdirî and His Novel *Ötken Künler*

Abstract: The founder of the Uzbek novel school, Abdullah Kâdirî was born as a son of a poor family and spent his childhood and early youth in great troubles, so there was no regular schooling for him. He started his literary life by writing theater plays and then stories and novels. He published anecdotes and satirical articles in various newspapers and magazines, and then he faced great critiques due to his satirical writings. For this reason, he used many pseudonyms in his works. In his first novel, *Ötken Künler*, he described the political and social view of Turkestan before the invasion by the Russians. The novel written in accordance with historical facts was met with great interest during the Soviet period when national history was insulted, and it was read many times and evaluated by the Uzbek readers as a national history book describing the recent history of Turkestan. The idea of independence and national unity of Turkestan constitutes the main idea of the work. The novel was banned due to the evaluations of the Russians and Russian expansionism, and the author Abdullah Kadiri was fusilladed after heavy torture because he did not accept the Soviet ideology and inculcated the idea of independence and national unity to the reader. Influenced by the Russian, European and Turkish writers, Kadiri has deeply affected all of the Turkish world' novelists as well as the new generation of Uzbek storywriters and novelists since the 1930s.

Keywords: *Abdullah Kâdirî, Turkestan, Uzbek Novel, Ötken Künler, National Unity.*

Giriş

Özbek ve hatta bütün Türkistan roman sanatının ilk büyük temsilcisi olarak kabul edilen Abdullah Kâdirî, 1894 yılında Taşkent'te doğmuştur.¹ Babası Kadir Muhammed, okuması

¹ Bu yazıda, Abdullah Kâdirî'nin hayatından söz ederken oğlu Habibullah Kâdirî'nin yazdığı Atam Hakıda (Taşkent, 1983) adlı kitaptan birinci derecede istifade edilmiştir. Metin içerisinde zikredilen sayfa numaraları, bu kitaptan tespit edilmiştir.

yazması olmayan, fakat bedenen kuvvetli, çok gayretli, cesur ve güngörmüş birisidir. Gençliğinde han ve beylerin yanında asker olarak hizmet etmiş, daha sonra ticaretle meşgul olmuş ve bu sebeple uzak şehir ve memleketlere sık sık seyahat etmiştir (s. 5). 1865 yılında işgal sırasında Ruslara karşı Taşkent'in müdafaasına katılmış, işgalden sonra da ticarete devam etmiştir. Daha sonra iflâs edince ticareti bırakmış ve vefat ettiği 1924 yılına kadar küçük arazisinde tarımla uğraşarak çok fakir bir hayat sürmüştür. Bu ihtiyar babanın maceraları, yazarın eserlerine, bilhassa tarihî romanlarına birinci derecede kaynak teşkil etmiştir.

Abdullah Kâdirî'nin doğduğu yıllarda babası, yetmiş yaşını aşmış ve belli bir geliri olmayan yaşlı ve yoksul bir adamdır. Bu yıllar hakkında Kâdirî, oğlu Habibullah'a şu bilgileri vermiştir: “Önceleri zengin mi, yoksa fakir bir ailede mi doğdum, anlayamadım. Fakat yedi sekiz yaşıma gelince, karnım doymadığı ve sırtım güzel elbise görmediği için iyice anladım ki beş boğazın nafakası, sadece seksen yaşlarındaki ihtiyar babamın emeğinden ve yarım hektardan biraz fazla olan bağın yaz mevsiminde yetiştirdiği mahsulden geliyormuş. Eğer bahar mevsimi kötü geçip de bağdaki meyveler bir felâkete maruz kalırsa, biz de açlık felâketine maruz kalıyorduk” (s. 6).

Abdullah Kâdirî, ailesinin yoksul olması sebebiyle ancak dokuz on yaşlarından itibaren birkaç yıl müddetle eski usulde eğitim veren bir mektebe gönderilir. Büyük bir hevesle mektebe devam eden Kâdirî, bu yıllarda *Yûsuf ve Züleyhâ*, *Hayrilikâ*, *Leylî ve Mecnûn*, *Ferhâd ve Şîrîn*, *Çâr Derveş*, *Kısasü'l-Enbiyâ*, *Kelile ve Dimne*, *Nevâyî*, *Meşreb*, *İskendernâme*, *Rüstem-i Dâstân*, *Hâtemtây*, *Cemşîd* gibi kitapları okur (s. 11).

Kâdirî, bu mektepteki eğitimini, ailesinin son derecede fakir olması sebebiyle terk etmek zorunda kalır. Onu, henüz on iki yaşındayken bir zengininin yanına hizmetçi olarak verirler. Ticaretle meşgul olan efendisi, Rusça bilen bir adama ihtiyacı olduğu için onu Rusça eğitim veren Rus-Tüzem Mektebi

(Russko Tüzemnaya Şkola)'ne gönderir. Bu mektepler, Türkistan'da yerli ahaliden Rusça bilen, güzel Rusça konuşabilen tezgâhtar ve Rus idaresinin ihtiyaç duyduğu tercümanlar yetiştirmek maksadıyla açılmıştır. Kâdirî, eve dönünce efendisine hizmet etmek zorunda olduğu için bu mektepten istifade edemez. İki yıl sonra, bu hayata tahammül edemediği için babasına yalvararak evine döner. Bundan sonra aynı mektebe babasının evinden devam eder (s. 13).

Kâdirî, tüzem mektebinden mezun olduktan sonra bir süre küçük marangoz atölyesinde ağabeyinin işlerine yardım eder. 1912 yılında Resulmuhammed adlı zengin bir manifaturacının dükkânında hem tezgâhtar, hem de kâtip olarak çalışmaya başlar (s. 14).

Bu yeni işiyle birlikte Kâdirî'nin hayatında önemli değişiklikler meydana gelir. 1914 yılında damat olacağı bu efendisi misafirperver, âlimlere hürmet ve iltifat eden bir insandır. Bu sebeple dükkânı, devrin bazı aydınları için bir buluşma ve sohbet etme mekânıdır. Kâdirî, dükkâna gelenlerle tanışır, dost olur. Gündüzleri dükkânı açmak, Rusça mektuplar yazmak, ticarî belgeleri tanzim etmek, zengin Ruslarla iş görüşmek, akşamları hesapları kapatmak ve misafirlere hizmet etmek, onun görevidir. Bu arada kendisi de sohbetlere iştirak eder; boş vakitlerinde misafir odasında veya dükkânda kitap okumak ve yazmakla meşgul olur. Kâdirî, hâl tercümesinde o yıllarla ilgili olarak şunları yazmaktadır:

“1912 yılında, manifaturacılık yapan birinin yanında kâtip olarak çalışmaya başladım. Bu işime 1915 yılına kadar devam ettim. Orada çalışırken Tatarların çıkardıkları gazeteleri okuyarak dünyada gazete diye bir şeyin varlığına iman getirdim. 1913 yılında Özbekçe Sadâ-yı Türkistan, Semerkand ve Ayna gazeteleri çıkmaya başlayınca, bende de bunlara haber yazma hevesi uyandı” (s. 16).

Oğlu Habibullah'ın tespit ettiğine göre Kâdirî'nin basındaki *Yeni Mescid ve Mekteb* adlı ilk yazısı, 1 Nisan 1914

tarihinde *Sadâ-yı Türkistan* gazetesinde neşredilmiştir. Ciddî bir eğitim ve öğretmen yüzü görmeyen ve kendi kendisini yetiştiren genç Kâdirî, yazarlık hayatına haberler ve birtakım küçük yazılar kaleme almak suretiyle başlamıştır. Bu yazılar, o zaman için basit görülmekle birlikte Kâdirî'yi geleceğe hazırlamıştır. 1914-1916 yıllarında, *Bahtsız Küyav* adlı dört perdelik tiyatro eseriyle *Cüvanbaz*, *Ulakda* ve *Cinler Bezmi* adlı hikâyelerini yazıp neşreder (s. 18).

Kâdirî, 1917 Ekim ihtilâlinden önce, bu eserlerinden başka *Ahvâlimiz ve Milletimge Bir Karar* (*Cüvanbaz*, Taşkent-1915) adlı şiirlerini, *Şadmerg* (*Necat*, Mart-1917) adlı hikâyesini ve *Teşabay Yamakçı Bilen Aynisâ Bayvuçça* adlı komedi tarzındaki sahne eserini de kaleme almıştır. Son eser neşredilmemiş, fakat Bolşevik Ekim ihtilâlinden önce sahneye konulmuştur (s. 20). Genç yazar, Cedit hareketinin eğitimcilik mefkûresini terennüm eden bu ilk edebî eserlerinde, yanlış âdetleri tenkit ederek halkı kendi kendisini tanımaya ve yeniliğe davet eder.

Kâdirî, 1917 yılına kadar hiçbir siyasî fikre karşı kendisinde mensubiyet veya yakınlık hissetmez. Bunun sebebi, kendi ifadesiyle “savadsız avamî” oluşudur, yani esaslı bir bilgiye sahip bulunmaması ve cahilliğidir. Şubat ihtilâlinden sonra ortaya çıkan Turan Cemiyeti, Türk Adem-i Merkeziyeti, Muhtariyet, Ulemâ Cemiyeti ve Şûrâ-yı İslâm dernekleri karşısında şaşkına döner; sonunda Turan Cemiyeti'ne üye olur. O sırada gazete ve dergilerde, Rusya'daki siyasî partilerden bahseden yazılarda Sosyal Demokrat, Sosyal Revolüsyoner, Kadet, İnternasyonalist gibi adlar sık sık geçmeye başlar. Kendi ifadesine göre, gazete okumasına rağmen bunların gerçek manasını anlayamaz. Çünkü ne Özbek ne de Tatar şivesiyle, bu siyasî partilerin mahiyeti hakkında henüz hiçbir eser yazılmamıştır. Yine kendi bildirdiğine göre, aslında o sırada Türkistan'da komünizm ve sosyalizm hakkında kuvvetli bir bilgiye sahip olan hiç kimse bulunmamaktadır (s. 24).

1920 yılında Şûrâ (Sovyet) hükûmetinde kâtip olarak çalışmaya başlar. Aynı zamanda çeşitli gazetelerde ve bilhassa İştirâkiyyun gazetesinde propaganda yazıları kaleme alır. 1919-1920 yıllarında, Rus Telgraf İdaresi tarafından çıkarılan *RosTA* adlı duvar gazetesinde yazılar yazar. 1921 yılında *Kızıl Bayrak* gazetesinde yazıları yayımlanır. Aynı yıllarda İnkılâb ve *Kommünist Yoldaşı* adlı dergilerde sekreter olarak çalışır; yumruk mânasına gelen *Muştum* adlı hiciv dergisinin kurucusu ve yazı kurulu üyesi olarak 1924 yılına kadar görev yapar (s. 31). Kendisi hâl tercümesinde bu dönemden bahsederken, “*Ben, şark âzatlığının ve mazlum proletarya saadetinin sadece Leninizmle mümkün olacağına inanan biriyim; Marks ve Lenin’in coşkunu bir öğrencisiyim. Çünkü ben Lenin’den ruh kazandım, Marks’tan ilham aldım,*” demektedir (s. 33).

Bu yıllarda yayın organlarındaki kalem faaliyetleri, Kâdirî’nin bir gazeteci olarak tanınmasında önemli rol oynar. Bilhassa *Muştum* dergisindeki yazıları sebebiyle “felyeton (fıkra yazısı) kıralı Culkunbây” olarak büyük şöhret kazanır (s. 35). Yazar, çoğunu hiciv ve fıkra üslûbunda kaleme aldığı bu yazılarında din adamlarını, ticaret erbabını, israftan çekinmeyen zenginleri, dalkavukları ve makam düşkünlerini şiddetle tenkit eder.

Bu şiddetli hiciv ve tenkit yazıları sebebiyle tehditlerden kurtulmak için yazılarında elliden fazla müstear imza kullanır. Oğlu Habibullah Kâdirî’nin tespit ettiğine göre bu imzalardan bir kısmı şöyledir: “Culkunbây, Cırkınbay, C- bay, Cu-bay, U-bay, C., Culkunbây Savrınbay oğlu Mulla Culkunbay, Culkınçtır, Dümbülbay, Cülbülbay ciyeni, Dümbülbay oğlu, Dümbül Devâne, Dümbül nisâ, Damledümbül, Ciyen, Ciyeniñiz Muştum, Kelvek Mahzum, Kelvek Manzum ciyeni, Kelvek Mahzum Şâşiy, Taşpolat, Taşpolat Tecen, Alimov, A.K., Baykuş, Yolavçı, Kempir, Kamayçı, Kolhozçı, Gaznitçi, Lekeleñ Mahzum, Mevlân Küfür, Muştum, Sanı Hudâ, Telbe, Avsar, Çin Dost, Çirmende Bâtır, Çi Çäre, Şeppek

Mahzum, Şâşiy, Şılgay, Bağban, Kakıldak Hoca, Matbuat Arısı, Maşhordaçi, Şekkâk, Mulla Eşanbay, Goshor, Mulla Müşfikiy” (s. 38).

Abdullah Kâdirî'nin 1923-1926 yılları arasında *Muştum* dergisinde 21 sayı boyunca tefrika ettiği *Kelvek Mahzumniş Hâtıra Defteriden* adlı hicvî hikâyesiyle 1924-1927 yılları arasında *Muştum* ile *Kızıl Özbekistan* gazetesinde tefrika ettiği *Taşpolat Teceş Nime Deydi?* adlı hicvî eseri, Özbek hiciv edebiyatının parlak örnekleri arasında kabul edilmektedir. Halkı, gerçek hayatla ilgisi bulunmayan ve değişen şartlar karşısında şaşırıp kalan din adamlarının tesirinden kurtarmak gayreti, birinci eserin esasını meydana getirir. İkinci eserde ise içki, kumar, fuhuş, hırsızlık gibi her türlü kötülüğü işlemekten çekinmeyen câhil ve son derecede aksi bir adam olan Taşpolat'ın hikâyesi anlatılmaktadır.

Kâdirî, 1924 yılında Moskova'da Devlet Journalistler Enstitüsü'nde, gazetecilik bilgisini artırmak üzere özel bir eğitime tâbi tutulur. Bu enstitüde bir yıl boyunca idealizm, realizm, romantizm, fütürizm gibi edebî akımlarla birlikte diyalektik, mantık, endüksiyon ve dedüksiyon (tümünden gelim-tüme varım) kanunları hakkında dersler görür (s. 50). Bu eğitim, aslında yazma kabiliyetine sahip zeki insanları ideolojik eğitimden geçirerek Sovyet ideolojisinin kuvvetli bir taraftarı ve fanatik bir propaganda elemanı olarak yetiştirmek üzere Sovyetler Birliği'nin dağıldığı 1991 yılına kadar aralıksız devam ettirilmiştir. Bu eğitime tâbi tutulan kalem sahiplerinden, rejimin kahraman fedailerini yazacakları edebî eserlerinde Sovyet rejiminin ve Sovyet ideolojisinin tanıtılması ve okuyucular tarafından benimsenmesine hizmet etmesi beklenmiştir.

Abdullah Kâdirî, ihtilâlin ilk yıllarında gazete ve dergilerde neşredilen yazılarında, fikir hürriyetinden duyduğu memnuniyetini dile getirir ve bunun sonucu olarak da hakikatleri yüksek sesle duyurmaya çalışır. Sosyal hayattaki

yenilikleri alkışla karşılar, yeni hayatın önündeki engelleri ifşa eder, Sovyet sistemindeki tezatları ve yapılan siyasî yanlışlıkları iyi niyetlerle ortaya koymaya çalışır. Onun bu gayretleri yavaş yavaş idarî makamlar ve edebî tenkitçiler tarafından itirazla karşılanmaya başlanır. 1926 yılında *Muštum* dergisinde çıkan *Yığındı Gepler* adlı hiciv yazısında, yapılan yanlışlıklar ve idareciler hakkındaki tenkit edici ifadeleri yüzünden karşı-devrimci olmakla suçlanır ve hapsedilir. Dört aydan fazla süren sorgulama sonunda iki yıl hapse mahkûm edilir. Daha sonra mahkûmiyet kararı bozularak serbest bırakılır. Bu olaydan sonra Kâdirî, gazetecilikle olan ilişkisini tamamen keser, sadece edebî eserleri ve tercüme işleriyle meşgul olur.

Kâdirî, sadece hikâye, piyes, hiciv, makale ve fıkra yazıları kaleme alan bir yazar değildir. O, Özbek edebiyatında, daha çok roman yazarı olarak tanınmış bir sanatkârdır. Özbek roman mektebinin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Özbek edebiyatı tarihinde ilk realist ve tarihî roman türünün örneğini veren (Sultanov, 1958: 21) ve yeni nesir dilinin de kurucularından olan bir yazardır (s. 54). Roman yazmaya başlamadan önce Rus ve Avrupalı yazarlarla birlikte Türkiye’den Yakup Kadri, Refik Hâlit, Fâlih Rıfkı, Rûşen Eşref ve Yahya Kemal’in mensur eserlerini, Arap dünyasından da Corci Zeydan’ın eserlerini inceler (Narmatov, 1994: 45).

İlk romanı olan *Ötken Künler*, önce 1923-1924 yıllarında **İnkılâb** dergisinde tefrika edilir, 1926 yılında da Taşkent’te kitap hâlinde yayımlanır (s. 63). İkinci romanı olan *Mehrabdan Çayan* ise, 1929 yılında Semerkand’da yayımlanır. *Mehrabdan Çayan* romanında, 19. yüzyıl ortalarında ve Rus işgalinin hemen arifesinde, Hokand hanlığında taht ve makam kavgası veren hanedan mensupları ve valilerle birlikte dergâh ve camiler etrafında toplanan tufeyli tiplerin hikâyesi anlatılır. Esere, daha çok dergâh ve camiler etrafında cereyan ettiği için *Mehrabdan Çayan* adı verilmiştir.

Yazar, 1920’li yılların sonunda Tatar ilim adamı Abdullah Şünasi’nin orta mektepler için hazırladığı *Fizika Kursu* adlı ders kitabını tercüme eder ve değer görmediği için kendi imzasını koymadan yayımlar (s. 142). Bir ara sözlük işiyle de meşgul olur; *Rusça-Özbekçe Tola Sözlü* adlı eseri, 1934 yılında Lâtin harfleriyle basılır. Oğlunun haber verdiğine göre, “P” harfine kadar hazırlanan sözlükte 11.000 kelime bulunmaktadır (s. 159). Romancı, 1932-1934 yılları arasında *Âbid Ketman* adlı romanını kaleme alır. Eser, Özbek Sovyet edebiyatında kolhoz ve köy hayatından bahseden ilk romandır (s. 160). Eserde, kolhoz sisteminin insandaki ferdi teşebbüs kabiliyetini ve mülkiyet duygusunu yok edeceği, bunun da toplumun geri gitmesine sebep olacağı anlatılır.

1935 yılında, Gogol’dan tercüme ettiği Üyleniş piyesi sahneye konular. Aynı yılın yaz aylarında, yazmak istediği *Emir Ömerhanniñ Kenizi* adlı romanı için bilgi toplamak ve yerinde incelemelerde bulunmak üzere Hocend, Hokand, Fergana, Mergilan, Andican, Üçkorgan ve Namangen şehirlerine seyahat eder (s. 197).

1934 yılında Sovyet Yazarlar Birliği kurulmuş ve aynı yıl toplanan kurultayda bundan sonra edebiyatın takip edeceği yol, sosyalist realizm olarak tayin edilmiştir. Artık hayatın diğer sahalarında olduğu gibi edebiyatta da her şey Sovyet ideolojisine göre değerlendirilecek, buna uymayan sanatçılara hayat hakkı tanınmayacak ve eserleri de reddedilecektir. Böylece farklı kültürlerden bir “Sovyet kültürü”, farklı zihniyetlerden bir “Sovyet zihniyeti”, “homo-Sovieticus” (Sovyet adamı) denilen ve insanî, dinî ve millî değerlerini kaybederek aslına yabancılaşan kozmopolit yeni bir insan ve bu insanlardan meydana gelen bir “Sovyet halkı” yaratılacaktır. 20. yüzyılın bu “mankurtluk ideolojisi”, Sovyet idarecileri tarafından, yüzden fazla millet ve kabileyi bir garnizonda yaşatabilmenin en önemli silâhı olarak kullanılmıştır. Bu silâh vasıtasıyla, milletlerin hafızasındaki

tarihî bağlar koparılacak ve kendilerini “Sovyet halkı” olarak hissetmeleri sağlanacaktır (Salih, 1995: 263-269). “Sovyet halkı”nın yaratılabilmesi için, milliyet şuuruna sahip hiçbir insana hayat hakkı tanınmayacaktır. Böylece milletler, Sovyet ideolojisi karşısında tamamen çaresiz bırakılmıştır. Bunun için Türkistan’da Ceditçi edipler ve fikir adamları, milliyet şuuruna sahip oldukları ve milletin zihninde bu şuur daima canlı tuttukları için ilk etapta öldürülmüşlerdir. Bilhassa 1937-1939 yılları arasında uygulanan bu imha politikası sebebiyle, Sovyetler Birliği’nde yaşayan Türk topluluklarından yüz binlerce şair, yazar, gazeteci, devlet adamı, din adamı, fikir adamı, öğretmen, eğitim görmüş okur-yazar olan her sınıftan insan, “halk düşmanı” ilân edilerek öldürülmüştür. Öldürülen şair ve yazarların adlarını anmak, eserlerini okumak ve bulundurmamak şiddetle yasaklanmış, buna uymayanlar da aynı şekilde cezalandırılmışlardır. Sovyet rejimini ve ideolojisini benimsemeyen bütün insanların yok edildiği bu soykırımı, tarihe “kızıl terör”, “kızıl kırgın”, “katağanlık” (yasak) yılları” ve “repressiya” olarak geçmiştir.

1935’ten sonra bütün Sovyetler Birliği’nde olduğu gibi Özbekistan’da da Stalinist kızıl terör politikaları bütün şiddetiyle uygulamaya konulur. Gazetelerde, bilhassa 1937 yılında Ceditçi şair ve yazarlar aleyhinde şiddetli bir kampanya başlatılır. Bu kampanyanın sonunda şair ve yazarlar 1937 yılının son aylarından itibaren tutuklanarak hapse atılır. Abdullah Kâdirî de 31 Aralık 1937 günü, Türkistan Türklerine millî birlik fikrini telkin ettiği için tutuklanır. Ceditçi şair ve yazarların sorgulamaları devam ederken *Pravda Vostoka* gazetesinde “Özbek Halkının Düşmanları” (04.11.1937), “Özbekistan Emekçileri Şiddetli Halk Düşmanlarının Kurşuna Dizilmesini Arzu Etmektedir!” (05.3.1938), “Hâinlere Ölüm!” (05.3.1938) ve “Kötülere Şefkat Yok!” (06.3.1938) gibi mahkûm edici yazılar neşredilir (Bakiy, 1992: 101).

Abdullah Kâdirî 31 Aralık 1937 tarihinde tutuklandıktan sonra evinde bulunan mektupları, fotoğrafları, aleyhinde delil olarak kullanılabilir bütün eşyası, Mukimî, Furkat, İbn Sinâ, Feriddüddin Attar, Alişîr Nevâyî, Nizâmî, Bîdil ve Abdurrahman Câmî'ye ait yazma eserlerle beraber bütün kütüphanesi müsadere edilmiş (Bakiy, 1992: 197-198), askerî savcının açıklamasına göre bu eserler daha sonra 5 Nisan 1947 tarihinde yakılarak imha edilmiştir (Bakiy, 1992: 202). Aynı şekilde onun yayımlanmış olan eserlerini okumak ve evde bulundurmamak, yazar hakkında müspet beyanda bulunmak, şiddetle yasaklanır. Bu yasağa uymayanlar, tıpkı Kâdirî gibi cezalandırılırlar. Bu takip ve tehditler yirmi yıl boyunca devam eder.

Kâdirî tutuklandığı sırada Taşkent Tıp Fakültesi'nde öğrenci olan büyük oğlu Habibullah Kâdirî, "*halk düşmanının oğlu olmak*" suçundan dolayı önce fakülteden atılarak hapsedilmiş, daha sonra bütün ailesiyle birlikte sürgüne gönderilmiştir. Abdullah Kâdirî'nin, milliyetçi şair ve yazarların sık sık toplanıp sohbetler ettikleri evi de müsadere edilerek domuz ahırına çevrilmiş, dillere destan olan bağı da tamamen tahrip edilmiştir (Narmatov, 1994: 57).

Kâdirî, hapse atıldıktan sonra dokuz ay boyunca devam eden sorgulamalar sırasında ağır hakaretlere ve çok şiddetli işkencelere maruz kalır; kaburgaları kırılır, göğsü ezilir, yüzü parçalanır. Abdullah Kâdirî gibi mahkûmlara uygulanan işkenceler hakkında etraflı malûmatın verildiği *Katlnâme* adlı eserin yazarı Nebican Bâkiy, tutukluluğunun ilk üç ayında Kâdirî'nin Özbekçe ifadesiyle 'it körmegen azabını kör' düğünü, hakaret ve işkencelere rağmen kendisine isnat edilen suçları asla kabul etmediğini haber vermektedir (Bakiy, 1992: 104).

Hepsi milliyetçi ve hatta Türkçü olan Taşkent hapishanesindeki tutukluların tamamı, her çeşit işkence altında ve son derecede kaba bir sorgulama ile uzun süren bir

tutukluluktan sonra 04 Ekim 1938 tarihinde gece yarısına doğru Abdullah Kâdirî, Gâzi Âlim Yunusov, Fıtrat, Çolpan, Atacan Hâşim de dâhil olmak üzere sayısını tam olarak bilmediğimiz Ceditçi şair ve yazarlar, üstü kapalı bir kamyonu bindirilerek Taşkent'ten Çernyayevka'ya, oradan da 30 kilometre kadar daha ileride bulunan ıssız bir yere götürülürler. Sonra ellerine kazma kürek verilerek bir hendek kazmaları emredilir. Bunu müteakiben hepsi kazdıkları hendeğin kenarına karşılıklı yüz üstü yatırılarak aynı anda kurşuna dizilmek suretiyle idam edilmişlerdir. Bu infazın ertesi günü toplanan askerî mahkeme heyeti, yargılanmadan kurşuna dizilen bu talihsiz vatanperver insanların dosyalarını değerlendirerek hepsinin idam edilmesine karar verir (Bakiy, 1992: 205-206). Diğerlerinininkiyle beraber dosyası on beş dakika içinde (saat: 12.45-13.00 arasında) değerlendirilen Abdullah Kâdirî'nin ceza kanununun 58, 62, 64 ve 67. maddelerine istinaden kurşuna dizilmek suretiyle idamına karar verilir (Bakiy, 1992: 106). *Katlnâme* kitabındaki bilgilerden Kâdirî'nin ve diğer şair ve yazarların mahkeme huzuruna hiç çıkarılmadan idam edildikleri anlaşılmaktadır.

Abdullah Kâdirî, Sovyet gizli servisi KGB'nin arşivindeki '*mutlaka mahfîy*' dosyasına göre Millî İttihad, Millî İstiklâl ve Turan cemiyetlerine üye olmak, bu cemiyetlerin faaliyetlerine iştirak etmek, İngiliz casusluk teşkilâtıyla ilişkisi bulunmak, 'gizli bir dinî mezheb'in mensubu olmak, Özbekistan'da faaliyet gösteren Troçki taraftarlarıyla işbirliği yapan karşı-devrimci ve milliyetçi teşkilâta üye olmak, Sovyet hükûmetine ve Komünist Partisi'ne karşı mücadele etmek, hükûmet ve parti aleyhine gazete ve dergilerde şiddetli yazılar yazmak, milliyetçilerle ilişkisi bulunmak, etrafına karşı-devrimci unsurları toplamak, toplantılarda devamlı surette milliyetçi konuşmalar yapmak, sınıf mücadelesine karşı çıkanlar aleyhinde olmak üzere okuyucularında hiçbir öfke ve gazap hissi uyandırmamak, dine karşı yürütülen propaganda faaliyetlerine katılmamak,

bilâkis dindar olanları yüceltmek, eserlerinde tasvir ettiği komünistleri kasıtlı olarak fazilet sahibi komünistler arasından seçmemek, yine eserlerinde Leninci, Stalinci Komünist Partisi temsilcilerini değil, sıradan insanları anlatmak, Rus milletini hedef gösteren eserler yazmak, Sovyetler Birliği'ni sömürgeci devlet olarak değerlendirmek, Türkistan'ın Rusya'nın bir sömürgesi hâline getirildiğini söylemek ve başka devletlerle ilişkisi bulunmak suçlarından dolayı idama mahkûm edilmiştir (Bakiy, 1992: 76, 85-89, 115).

1950'lerin sonlarına kadar Abdullah Kâdirî'nin çocuklarına, zaman zaman tanımadıkları bazı şahıslar gelerek babalarının selâmlarını ve sağlık haberlerini getirmişler, nasip olursa Kâdirî'nin evine döneceğini bildirmişlerdir. Hatta 1963 yılında, yani idam edilmesinden tam yirmi beş yıl sonra yine birileri ortaya çıkarak, "Ben Abdullah Kâdirî Culkunbay adlı yazarı gördüm; ihtiyarlamış, dişleri dökülmüş." haberini vermişlerdir (Bakiy, 1992: 205). Ancak daha sonra bu haberlerin düzmece olduğu ve hepsinin 1938 yılında idam edildikleri anlaşılmıştır.

Nihayet Stalin'in 1953 yılındaki ölümünden sonra Kâdirî'nin de totaliter Sovyet rejiminin kurbanlarından biri olarak suçsuz yere idam edildiği açıklanmış ve itibarı iade edilmiş, 1958 yılından sonra da eserlerinin tekrar basılmasına izin verilmiştir. Özbekistan'ın 1991 yılında istiklâlini ilân etmesinden sonra Kâdirî, Alişîr Nevâyî devlet ödülüne ve istiklâl nişanına lâayık görülmüş; hatırasına hürmeten edebiyat, sanat ve mimarî dallarında onun adına devlet ödülleri ihdas edilmiştir.

* * *

Ötken Günler

Abdullah Kâdirî'ye Özbek edebiyatında yazar olarak en geniş şöhreti kazandıran eseri, hiç şüphesiz *Ötken Künler* (Geçmiş Günler) adlı romanı olmuştur. Özbek okuyucusunu roman türüyle tanıştırmak düşüncesi, *Ötken Künler*'in yazılma

sebeplerinden biridir. Bu sebeple romanı teknik olarak bir heveskâr veya bir mübtedî eseri olarak değerlendirmek de mümkündür. Tarih ve coğrafyayı ilgilendiren açıklamalarda bulunulması, 19. yüzyılda kullanılan bazı kelimelerin yeni dildeki karşılıklarının verilmesi, birçok yerde yazarın romana müdahale ederek düşüncelerini kendi ağzından söylemesi ve hatta zaman zaman doğrudan okuyucuya hitap etmesi bakımından Ötken *Künler* romanı, bizim edebiyatımızda Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerini hatırlatır.

Romanda, edebî eserin ifade kudretinden yararlanılarak 19. yüzyıl ortalarında (1845-1858), Hokand hanlık merkezinde ve hanlığa bağlı Taşkent ve Mergilan şehirlerinde meydana gelen bir kısım olaylar hikâye edilir. Yazar, eserin başına ilâve ettiği “*Yazguçıdan*” başlıklı kısa yazısında, romanın konusunu, “Yakın geçmişten, tarihimizin en kirli ve en karanlık günleri olan son han (Hudâyâr Han) döneminden seçtim” (Ötken *Künler*, Taşkent-1994: s. 6)) demektedir.

Taşkentli Atabek ile Mergilanlı Kümüşün aşkları, Ötken *Künler* romanının mihrini teşkil eder. Eser, bu yönüyle güzel bir aşk hikâyesidir. Ancak bu aşk hikâyesi, taht kavgaları ve kabile savaşları yüzünden Türkistan'ın siyasî istikrarsızlık, yoksulluk ve cehalet batağında can çekiştiği bir dönemde cereyan eder. Yazar, Atabek ile Kümüşün hikâyesini, Türkistan'da yaşanan siyasî, iktisadî, sosyal ve kültürel hayatı gözler önüne sermek ve bunlardan ibret alacak olan okuyucusunda millî şuuru uyandırmak için romanı, taşıyan bir vasıta olarak kullanır.

Roman, 1917 yılında, Bolşevik Ekim ihtilâlinin hemen ardından kurulan Türkistan Muhtariyeti'nin Bolşevikler tarafından kanlı bir şekilde yıkılmasından sonra yazılır. Romanda anlatılan olaylar ise Türkistan'ın Ruslar tarafından işgaline zemin hazırlamış ve işgalin hemen arifesinde cereyan etmiştir. Nitekim romanın kahramanı olan Atabek de 1858 yılında bugünkü Kazakistan'da Almata civarında, Ruslara

karşı savaşırken şehit düşer. Abdullah Kâdirî'ye göre Rusları Türkistan üzerine celbeden önemli sebep, kabileler arasındaki bitmek bilmeyen savaşlardır; yani millî şuur eksikliğidir. Romanın yazıldığı yıllarda Türkistan, yeni bir işgale, Bolşevik Rus işgaline uğramıştır. İlk işgal sırasındaki kabilecilik ruhu romanın yazıldığı yıllarda da hâlâ devam etmektedir. Türkistan Muhtariyeti'nin Ruslar tarafından yıkılmasından sonra başlayan ve tamamen millî istiklâl karakteri gösteren Basmacılık, asıl adıyla söylemek gerekirse Korbaşı hareketi sırasında Türkistan'da müşahede edilen dağınkılık, bunun en önemli göstergesidir. Yazar, seksen yıl öncesine işaret ederek ibret alınmasını ister. Millî birlik ve istiklâl düşüncesi, Ötken *Künler* romanına kuvvetli bir heyecan kazandırmaktadır.

Romanın merkez şahsiyeti olan Atabek, birinci bölümde bir Rus şehri olan Şamay (Semipalatinski)'ı görmeden önce, diğer ülkelerin de Türkistan gibi idare edildiğini ve diğer ülkelerde de Türkistan'daki gibi her türlü kargaşanın hâkim olduğu bir hayatın yaşandığına inanır. Ancak Atabek, Şamay'daki siyasî, iktisadî ve sosyal gelişmeleri görünce son derecede etkilenir, zihni karışır. Rus idaresi karşısında Türkistan'daki idarenin ancak bir oyun sayılabileceğini düşünmeye başlar. Bu idarenin aynı düzensizlikle devam etmesi hâlinde, işin sonunun nereye varacağını tahmin bile edemez; Türkistan'da yaşanan faciyanın akıbeti hakkında “aklım âciz kaldı” der. Yazar, Atabek'in ağzından mevcut idarî karmaşanın mutlak bir feci akıbete yol açacağını söyler.

Şamay'da gördüklerinden fevkalâde etkilenen Atabek, tatlı bir hayâle kapılır: “Kanadım olsa da vatanıma uçsam, han sarayına gitsem ve Rus'un hükûmet tarzını, kanunlarını birer birer arz etsem; han da arzımı dinlese ve ülkenin her tarafına fermanlar göndererek Rus'un hükûmet tarzının derhâl tatbik edilmesini emretse ve ben de kendi yurdumun bir ay içinde Rus'un vatanyla aynı seviyeye geldiğini görsem... Ancak ülkeme dönünce gördüm ki Şamay'da düşündüklerim,

imrendiklerim meğer tatlı birer hayâlmış. Burada derdimi anlatacak kimse bulamadım” der. Bunun üzerine derin bir ümitsizliğe kapılan Atabek, gördükleri karşısında ülkesini baştanbaşa bir mezarlığa benzetir ve “Doğrusu şu ki, mezarlıkta ‘hayyâlelfelâh’ hitabını kimse işitemez” der (s. 17-18).

Atabek’e göre Rusların terakkî etmesinin tek sebebi vardır: O da birlik olmaktır. Türkistan’ın günden güne gerilemesinin sebebi ise Türkistan Türkleri arasındaki kabile kavgalarıdır: “Bugünkü Karaçapan (şehirli Özbekler) - Kıpçak (bozkırda yaşayan Kazak ve Kırgızlar) kavgalarını size bir örnek olarak göstermek istiyorum: Düşünün hele, bu kavgalardan bugüne kadar biz ne fayda gördük; Kıpçak kardeşlerimiz ne menfaat elde etmekte? Bu durumdan faydalananlar, sadece iki halk arasına nifak tohumlarını serpen bazı yöneticilerdir” (s. 19).

Abdullah Kâdirî, Özbeklerle Kıpçaklar arasındaki kavgalardan, eserinin birçok yerinde sık sık söz etmektedir. Romanın birinci bölümünün 15. kısmında, Taşkent surları önünde öldürülen Kıpçakların kellelerinden bir “dehşet tepesi” teşekkül ettiğini, bir ibret tablosu hâlinde şöyle anlatır:

“Üç-tört yüz insan başıdan turguzılğan bir tepe!

Karıçka keledirgen uzun sakallar, başdağı hûn-âlûd siyrek saçlar, bozargan yüzler, kanga belenib, yarım açık hâlde karaçık ornını bir aklık baskan közler dünyage ve şu hayatka lâ’net okugandek karaydırlar. Aynıksa bir baş, ehtimâl ki heli yigirme yılını hem ötmegendir, murti hem çıkmagan. Hûn-âlûd kuyuk kaşları astıdagı yarım açık közleri kimnidir izlegendek karaydır... Yarım açık irinleri içidegi ak tişleri bilen tilini garçça tişlegen-de, göyâ şu turmuşda, şu beser halk içide tuğılganı üçün ‘etteng’ okuydır.

Bu başlar uyumu üstide turgan korgan begisi yanıdagı yigitke başlar arasından birini körsetib, öz tanışlarından bir bekning başı bolganlığını sözleydir” (s. 80).

Yazar, eserinde devamlı olarak Özbeklerle Kıpçakların, yani Kazak ve Kırgızların birlik hâlinde olmaları gerektiği mesajını vermektedir.

Ötken *Künler* romanı, yayımlandığı tarihten itibaren büyük bir ilgi görmüş, Türkistan'ın bir asır önceki hayatından tarih karşısında objektif davranarak bahsettiği için âdeta bir başucu kitabı hâline gelmiştir. Roman, 1958 yılında tekrar basılırken muhtevası bozulacak şekilde kısaltılmış, daha doğru bir ifadeyle söylemek gerekirse, kasıtlı olarak tahrip edilmiştir. Yazarın millî birlikten ve Türkistan'ın Ruslar tarafından işgalinden söz ettiği cümle ve paragraflar, hatta bazen millî kimliği tayin eden kelimeler, bu yeni baskıda değiştirilmiş veya tamamen çıkarılmıştır. Bu sebeple eserin orijinali ile 1958 yılındaki yeni baskısı arasında çok önemli farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar, sayfalar dolusu bir hacme ulaştığı için burada sadece birkaçını zikretmek istiyoruz:

İlk baskıdaki “Türkmen” (s. 9) adı, “adam” (s. 7), “Kırgız” (s. 113) adı ise, “kimse” (s. 109) kelimesiyle değiştirilmiştir. Akılsız mânasına gelen “beser” (s. 80), “zaman” (s. 77) kelimesiyle değiştirilmiştir. “Türkistan ataları” (s. 18) ibaresi ise, “bu kişiler” (s. 16) şekline çevrilmiştir.

İlk baskıdaki “Yusufbek hacı Kanaatşâ'dan bir hat aldı.” (s. 377) cümlesi, Kanaatşah adı zikredilmeksizin “Yusufbek hacı öz tanışından bir hat aldı.” (s. 371) şeklinde yazılmış ve sayfa altındaki not da tamamen çıkarılmıştır. Bu notta verilen bilgiye göre Kanaatşah, Hokand hanlığında ordu kumandanlığı ve Türkistan vilâyetinde valilik yapmış ve işgal sırasında Ruslara karşı savaşmış olan tarihî bir şahsiyettir. Söz konusu mektubunda Kanaatşah, Yusufbek Hacı'ya, oğlu Atabek'in “Orus” (s. 377) ile savaşırken şehit düştüğünü haber verir. Yeni baskıda ise Atabek'in “çar askerleri” (s. 371) ile çarpışırken öldüğü bildirilir.

Abdullah Kâdirî, romanının sonuna da yine “*Yazguçıdan*” (s. 378) başlığını taşıyan bir paragraftık bir not ilâve etmiştir. Bu notta, roman kahramanı Atabek'in Yâdgârbek adlı oğlunun, şiddetli açlık ve sefaletin hüküm sürdüğü 1919-1920 yıllarında vefat ettiği, iki torunundan birisinin Fergana Basmacıları

arasına karıştığı ve yaşayıp yaşamadığının hiç kimse tarafından bilinmediği kaydedilmiştir. Bu not, roman kahramanı Atabek'in hayalî bir şahsiyet olmadığını ortaya koyduğu gibi, Rus işgali altında eser veren Kâdirî'nin de Ruslara karşı bir millî mücadele hareketi olduğu bugün artık herkes tarafından kabul edilen Basmacılık hareketini, en azından kalben desteklediğini de göstermektedir. Söz konusu ettiğimiz 1958 yılı baskısında, bu paragraf da tamamen çıkarılmıştır.

Aynı şekilde, roman kahramanı Atabek'in babası Yusufbek Hacı tarafından söylenen şu cümleler de bu baskıda hiç yer almamıştır:

“Aramızda fitne çıkmasını gözleyen Rus, kapımızın önüne asker yığıyor. (...) Siz, kendi Kıpçaklarınız için mezar kazarken Rus, sizin için tabut hazırlıyor. Kıpçaklara kılıç çekecek olursak Rus, bizi top ateşine tutacaktır” (s. 276).

“Biz, birbirimizin kuyusunu kazmaya devam edersek, yakında Rus istibdadı kirli ayağıyla Türkistanımızı kirletecek. Bizler de gelecek nesillerimizin boynuna kendi ellerimizle Rus boyunduruğu geçirmiş olacağız. Kendi neslini, kendi elleriyle kâfire esir eden bizim gibi kör ve akılsız atalar, Tanrı'nın lânetine elbette uğrar; oğlum! Atalarımızın mukaddes naaşlarının medfun bulunduğu Türkistanımızı bir domuz ahırına çevirmeye çalışan biz köpekler, Allah'ın kahır ve gazabıyla elbette karşılaşırız. Temür Köregân gibi dâhileri, Mirza Bâbüür Şah gibi fatihleri; Fârabî, Uluğbey ve İbn Sinâ gibi âlimleri yetiştiren bir ülkeyi felâket çukuruna doğru sürükleyenler; elbette Tanrı'nın gazabım hak etmişlerdir; oğlum!” (s. 294-295).

Abdullah Kâdirî, tarih karşısında objektif davranan bir yazardır. Romanında anlattığı olayların önemli bir kısmını, babasından dinlemiş; daha sonra bunları o döneme ait tarihe dair eserlerden ve yine o döneme ait hatıralardan tahkik etmek suretiyle eserine dâhil etmiştir. Ayrıca olayların cereyan ettiği mekânlarda, aylarca süren incelemelerde bulunmuştur.

Bu sebeple Ötken *Künler* romanı ile tarih arasında tam bir paralellik bulunmaktadır. Eserin Türkistan'da çok büyük alâka görmesinin asıl sebebi, herhâlde bu olmalıdır. Umarali Narmatov'un verdiği bilgiye göre eser, yayımlandığı tarihten itibaren kısa aralıklarla defalarca basılmış, hatta birçok kişi tarafından da ezberlenmiştir (Narmatov, 1997: 103).

Bu alâkaya mukabil Sovyet tenkitçileri, 1920'li, 1930'lu yıllarda, siyasî ve sosyal olaylara sınıf çatışması açısından bakılmadığı ve milliyetçi ve karşı-devrimci düşüncelerle kaleme alındığı mülâhazasıyla Ötken *Künler* romanını yazarıyla birlikte mahkûm etmişlerdir. Bu mahkûmiyet, Kâdirî'nin hayatına mal olmuştur. Aynı roman, 1958 yılındaki eksiltilmiş ve tahrip edilmiş yayımından sonra, 1960'lı yıllarda bu defa Sovyet ideolojisine hizmet eden bir eser olarak değerlendirilmiştir. Son yıllarda ise Ötken *Künler* romanındaki Sovyet ideolojisine aykırı unsurları tespit ederek örnek bir ahlâk ve fazilet kitabı olduğuna dair methiyeler yazılmaktadır (Narmatov, 1994: 117).

Sonuç

Sonuç olarak şunu söylemek mümkündür: Ötken *Künler* adlı roman, Bolşevik ihtilâline birkaç yıl ümitle bağlanan ve işin vahametini fark edince de istiklâl için kalemine sarılan vatansever bir yazarın canhıraş feryadıdır. Türkistan'ın istiklâli ve millî birlik düşüncesi, eserin temel felsefesini oluşturmaktadır. Bize göre Abdullah Kâdirî'nin öldürülmesinin sebebi de ülkesinin ve milletinin istikbâli hakkındaki bu haklı düşüncesidir. Abdullah Kâdirî ve Ötken *Künler* romanı, edebî eser olarak bütün Türkistan'da etkili olmuş, kendisinden sonra başta Aybek olmak üzere Âdil Yakuboğlu ve Pirimkul Kâdiroğlu gibi büyük eserler veren yazarlara örnek olmuştur. Dünyaca meşhur Kırgız yazar Cengiz Aytmatov da kendisiyle yapılan bir röportajda, "Ben roman yazmayı Abdullah Kâdirî'nin Ötken *Künler* eserinden öğrendim" diyerek Kâdirî'ye olan takdirini ifade etmiştir.

Kaynaklar

Bâkiy, N. (1992). *Katlnâme*, Taşkent.

Kâdirî, H. (1983). *Atam Hakıda*, Taşkent.

Narmatov, U. (1994). *Kâdiriy Bağı*, Taşkent.

Salih, M. (1995). *Mankurtlık Mefkûresige Cevab, İkrar*, Taşkent.

Sultanov, İ. (1958). *Abdulla Kâdiriy İcâdı Hakıda, Ötgen Künler*, Taşkent.

Türk Kültüründe Kurban Kültü ve ‘Misafir Kurbanı’

Hayati YAVUZER*

Araştırma makalesi
Geliş Tarihi / Received: Temmuz / July 2019
Kabul Tarihi / Accepted: Ağustos / August 2019
(Bu makale, itenticate yazılımınca taranmıştır.)

Öz: Kurban kültü, çok eski zamanlardan beri Türk kavimleri arasında önemli bir kültür unsuru olarak yaşayagelmiş, medeniyet dairesi değıştirdiklerinde de yeni kültür çevresine taşınmıştır. Bu kültün, toplum hayatında işlevi devam ettiği sürece yeni içeriklere sahip olarak farklı isimlerle anıldığı görölmektedir. Temelde kutsama ve kutlama eksenli olan kurban kültü, zaman içerisinde dünyevî ve bireysel uygulamalarda saygı, kutlama ve ikram ile yüceltme esaslı başka bir tür olarak karşımıza çıkmakta, tarihî ve yakın döneme ait bazı kaynaklarda izleri sürülebilmektedir. Türkiye’de Güney Anadolu Türkmenleri arasında “misafir kurbanı” olarak isimlendirildiği tespit edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Türk Kültürü, Kurban Kültü, Misafir Kurbanı.*

*Emekli Dr. Öğr. Üyesi, hayatiyavuzer@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8870-2888>

The Cult of Sacrifice and 'Guest Sacrifice' in Turkish Culture

Abstract: Since ancient times, the cult of sacrifice has lived among Turkish tribes as an important cultural element, and when they changed between cultural circles, it has moved to the new cultural environment. As long as it functioned in the life of society, it has adapted new content and has been referred with different names. The sacrificial cult, which is basically the center of consecration and celebration, can also be traced in some historic and recent resources as another kind of ritual to demonstrate respect, to celebrate, and to glorify through offering the worldly and individual applications. Among the Southern Anatolian Turkmen in Turkey, it is known as "guest sacrifice".

Keywords: *Turkish Culture, Sacrifice Cult, Guest Sacrifice.*

Giriş

Türklerin İslamlık öncesi inançları hakkında çeşitli kaynaklarda verilen bilgilerde birtakım çelişkilerin olduğu bilinir. Bu çelişkilerin başında Türklerin eski inançlarının Şamanlık olduğu hususu gelir. Öncelikle 'şaman' kelimesinin Türkçede kullanılmadığını, bu terimin temasta bulunan kavimlerin kültürlerinden geçtiği tespit edilmektedir. Terimin aslının Hint-İran kökenli olduğunu kaydeden İbrahim Kafesoğlu (1986: 287-296), Gök-Tanrı'ya inanan eski Türklerin inançlarındaki Şamanlığın yerinin sınırlı olduğunu belirtir ve geç devirlerde Türkler arasında yayılan şamanlık inancının işlevsel olarak Gök-Tanrı inancını etkilemediğini ifade eder.

Türk toplum hayatında çok eskiden beri 'kurban'ın dinî, sosyal ve folklorik bir yerinin olduğu bilinmektedir. Batılıların, eski Türk dinini 'Şamanizm' olarak değerlendirdikleri ve bu terimin Türkiye'de de belirli bir süre kullanıldığı malumdur. Bu konuda Eliade'nın (1993) çalışmalarının etkili olduğu söylenebilir. Ancak XX. yüzyılın daha başlarında Türklerin eski dininin 'Toyonizm' veya 'Nom' olduğu görüşü Gökçalp (1976: 40-41) tarafından ortaya konmuştur. 1960 Sonrası

bir kısım uzman araştırmacıların yayınlarında Türklerin Şamanist olduğu kanaati bilimsel olarak reddedilmiştir. Bu hususta Tanyu (1978: 21) “*Türklerde Şamanlık diye bir ad ve din yoktur*” demektedir. Şamanizm (Şamanlık) terimi yerine *Kamlık* demeyi tercih edenler de vardır (Gömeç, 1998: 38).

Türk boylarındaki birçok uygulamanın eski inanç bakiyelerinin izlerini taşıdıkları sosyo-kültürel bir gerçektir (Esin,1978: 100 vd.). Fakat zamanla eski inanç bakiyelerinin mahiyetlerinde değişmeler olmuş; yeni mahiyetlerle var olmayı sürdürmüşlerdir. Bugünkü Müslüman Türk topluluklarında hayvan kurban etmek, öncelikli olarak İslam dininin bu husustaki kurallarına dayanmaktadır. Bütün kanlı ve kansız kurbanların dinî boyutunun yanı sıra bir *iletişim* boyutunun da olduğu malumdur (Yetkiner, 2017: 329-340).

Kurban Bayramı dışındaki ‘adak/nezir kurbanı’ ve benzeri uygulamalarda Türk kültürünün çok eski çağlardan beri gelen ve yaşayan izlerine günümüzde de rastlamak mümkündür. Türk kültürünün tarihî derinliği ve coğrafi genişliği içinde ‘kurban kültü’ başlı başına bir inceleme konusudur ve bu hususta bazı çalışmalar da yapılmıştır (Bekki,1996:16-28; Erginer, 1997; Yavuzer, 1998: 11-15; Karaoęlan, 2007: 133-149; Aslan, 2017: 51-62).

Biz bu makalemizde, diğer kurbanlarla bağlantılı olarak Türk kültürü coğrafyasındaki ‘misafir kurbanı’ üzerinde duracağız. Türkler, tarihî süreç içinde dinî ve sosyal içerikli toplantılarında daima kurban kesmişlerdir. Günümüzde de bu gelenek farklı amaçlarla sürdürülmektedir. İslamlık öncesi inançları döneminde Türk kavimlerinin ayin ve törenlerini:

- a) Belirli zamanlarda yapılan ayin ve törenler,
- b) Tesadüfi olaylar dolayısıyla yapılan özel ayin ve törenler olmak üzere iki grupta toplamak mümkündür.

Eski Türk imparatorlukları devrinde bu ayinlerin devletin resmî-dinî bayramları olduğu Çin kaynaklarının verdiği bilgiler arasındadır. Bu törenlerde baş yönetici hiç şüphesiz

Türk hakanı idi (İnan, 1986: 97; Tanyu, 1978: 29). Bu tören ve ayinlerin en belli başlı uygulaması ise kanlı kurbanlardı.

Eski Türkler, yılın belli dönemlerinde, savaşıardan ve antlaşmalardan sonra kutsal saydıkları mekânlarda (Tanyu, 1978: 30) kurban keserlerdi. Bir kişinin hakan ilan edilmesi sırasında da kurban kesildiği bilinmektedir (Kafesoğlu, 1997: 295). Ayrıca dağlara, ormanlara, atalar ruhuna, ağaçlara da kurban adandığı, tarihî kaynaklarda geçmektedir.

Türkler Müslümanlığı kabul ettikten sonra da İslamî inançlara uygun olarak kurban kesmeye devam etmişler ve bu arada İslam'ın yasaklamadığı bazı âdetlerini de sürdürmüşlerdir. Hatta Müslümanlık dışında Hristiyanlık ve Museviliği benimsemiş bazı Türkler, eski âdetleri olan kurban kesmeyi dinlerinde olmasa bile devam ettirmektedirler. Hristiyanlıkta âdet olmadığı halde Gagavuz Türklerinin kurban kesip bunu yoksullara dağıttıkları (Tanyu, 1997: 98), asırlardan beri Museviliği benimsemiş olan Karaim Türklerinin gelinlerinin ayakları dibinde koç kurban ettikleri (Tanyu, 1997: 97) bilinen hususlar arasındadır.

Eski Türkler ile bugün eski inançlarını devam ettiren veya karma inançlara sahip bazı Türk boylarındaki kurbanlar kanlı ve kansız kurbanlar olarak iki çeşittir. Kansız kurbanlar genellikle bir hayvanı serbest bırakma (ıdık/ızık) veya birtakım sıvıların (su, şarap, rakı vb.) serpilmesi biçimindeki uygulamalardır. Bu araştırmada, 'ikram' eksenli bir tür olan 'misafir kurbanı' ele alınmıştır. Anadolu Alevîleri 'cem' merkezli kurban törenleri yaparlar ve özelliklerine göre 'görgü kurbanı', 'Muharrem kurbanı', 'düşkün kurbanı' vb. terimlerle ifade ederler (Karaoğlu, 2007:133-149; Aslan, 2017: 51-62).

Misafir kurbanının Türk tarihi ve coğrafyasındaki yaygınlığı hususunda elimizde yeterince belge bulunmamakla birlikte, yine de konuyu ortaya koyacak kadar bazı bilgilere sahip olduğumuzu söyleyebiliriz. Türk kültüründeki *şölen* ve *toy* uygulamalarında ikram için kesilen hayvanların

cinsiyetlerine, fiziksel özelliklerine yapılan vurgular, bu ikramların ardında dinî-mistik bir amacın varlığına da işaretir. Hatta kesilen hayvanların vücut kısımlarının ikramdaki sunuluş sırası ve biçimi bizi arka planda sosyal ve töresel bir içeriğe yönlendirir. Misafir kurbanının toy ve şöenlerin yanı sıra yuğ (ölü aş) törenleriyle de bağlantılı olabileceği düşünülebilir. Sadece ölen kişiye değil, bu tür törenlerde *kutsama ve kutlama*, bir topluluğun katılımıyla gerçekleştiğinden bu törenlere iştirak edenlere de ikram edilmiş oluyor. Bu uygulamaların, ölüm yıldönümlerinde de tekrar edildiği düşünülünce, kuvvetli bir ikram özelliği taşıdığı kolayca anlaşılır.

“Aş (yoğ) töreni ulusların kültür seviyeleriyle mütenasip olur... çok eski devirlerde bile ‘aş töreninin’ muhtelif Bozkır uluslarında çok tekâmül ve inkişaf ettiğini görüyoruz.” (İnan, 1986: 191).

Dede Korkut hikâyelerinde ziyafet amacıyla “attan aygır, deveden buğra, koyundan koç” kesilir (Ergin, 2011: 77-78). Bunların bir çeşit kurban olduğu hayvanların cinsiyetlerinden açıkça anlaşılmaktadır. Çünkü Türkler tarih boyunca genellikle erkek hayvanı kurban olarak tercih etmişler, hatta onun rengine bile özen göstermişlerdir. Hikâyelerde bahsedilen hayvanların üzerinde durduğumuz ‘misafir kurbanı’ ile ilgili oldukları kolayca tahmin edilebilir. Tarihî bazı bilgilerle günümüzdeki bazı tespitler bizi böyle düşünmeye yönlendirir:

XV. yüzyılın başlarında Timur Han’la görüşmeye giden İspanyol elçilik heyetindeki Clavijo, heyetin her gittiği yerde büyük ilgi gördüğünü, zengin sofralar kurulduğunu, Timur ve üst düzey yöneticilerince kendileri için kesilen atların sofraya *başıyla birlikte pişirilerek* getirildiğini kaydetmektedir. (Clavijo, 2016: 106 vd.). İspanyol elçisinin hatıralarında anlattıkları, Türklerdeki misafirperverliğin bir göstergesi olan misafir kurbanından başka bir şey olmasa gerek.

Taşkent’te yaşayan Türk-Kazaklar, Rus istilâsından önce (1865) yılın hangi mevsiminde olursa olsun, gelen misafirlere koyun keserlerdi. (Bacon, [tarihsiz]: 57) Aslında bu âdete

Türklerin yüzyıllar boyu birlikte yaşadıkları bütün bölgelerde, mesela Balkanlarda, bugün de rastlanmakta, ancak kurban terimi kullanılmamaktadır.

Misafir kurbanını bize net bir şekilde anlatan örnek, XX. yüzyılın ilk yarısında Güney Anadolu Türkmenleri arasında derlenmiştir. Görevi icabı Anadolu'yu gezen Ali Rıza Bey, misafir olduğu bir Türkmen evinde, kendisi için kesilen kuzunun başı ve kuyruğunun da kızartılmış, içi doldurulmuş olarak sofraya getirildiğini ve ev sahibi Hacı'nın şu malumatı verdiğini kaydetmektedir:

"Azizim, buna biz misafir kurbanı deriz. Bu kurbanın başı ile kuyruğunu mutlaka misafirin önüne koruz. Misafir için kesilmiş kuzuların başı muhakkak sofrada ve misafirin önünde bulundurulur. Bizim bazen alelade eğlence için yaptığımız seyhana [gezinti] zamanlarında soframızda kurban kesilmeye değer misafir bulunmazsa, baş ve kuyruk evde, kadınlar arasında kalır." (Yalman [Yalkın], 1977: 14-15).

Sonuç

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Türklerde çok eski çağlardan beri dinî kurbanların yanı sıra bir de 'misafir kurbanı' âdeti vardır. Dinî kurban ayin ve törenleri dışında, sadece misafire verilen değeri göstermek, onu memnun etmek, mutlu bir şekilde ayrılmasını sağlamak amacıyla kesilen bu kurban, başı ve kuyruğu ile birlikte pişirilerek sofraya getirilir ve ikram edilir. Ancak, uygulamanın süreğenliğine karşılık, tarihî süreç içinde bunun bir terimle ifade edildiğine rastlanmadığını da ifade etmemiz gerekiyor. Sadece Güney Anadolu Türkmenleri arasında XX. yüzyılın ortalarında varlığını bir terim olarak tespit etmekteyiz. Günümüzde de Anadolu insanı kırsal kesimde değer verdiği misafir için, imkânları müsaitse, hayvan kesmeyi sürdürmektedir. Türk dünyasında yapılacak yeni araştırma ve derlemelerle bu âdetin, belki çeşitli bölgelerde hâlâ yaşamakta olduğu ve başka terimlerle ifade edildiği tespit edilebilir.

Kaynaklar

- Aslan, Y. (2017). Türkistan'dan Tunceli'ye Kurban İnancı, *Milli Folklor*, 9(115): 51-62.
- Bacon, E.E. [tarihsiz]. *Esir Ortaasya*, Çev. Tansu Say, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- Bekki, S. (1996). Türk Mitolojisindeki Kurban, *Akademik Araştırmalar*, 1(3): 16-28, Erzurum.
- Clavijo, R.G. (1993). *Anadolu Orta Asya ve Timur*, Çev. Ömer Rıza Doğrul, Sadeleştiren: Kâmil Doruk, 1. baskı. İstanbul: Ses Yayınları.
- Eliade, M. (1999). *Şamanizm*, Çev. İsmet Birkan, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Ergin, M. (2011). *Dede Korkut Kitabı I*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Esin, E. (1978). *İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Erginer, G. (1997). *Kurban- Kurbanın Kökenleri ve Anadolu'da Kurban Ritüelleri*, Ankara: Yapı Kredi Bankası Yayınları.
- Gökalp, Z. (1976). *Türk Medeniyeti Tarihi*, Haz. K. Y. Koprıman -İ. Aka, Ankara.
- Gömeç, S. (1998). Şamanizm ve Eski Türk Dini, *AÜ. Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4: 38-50.
- İnan, A. (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*, 1. baskı, Ankara.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm -Materyaller ve Araştırmalar*, 3.baskı, Ankara.
- Kafesoğlu, İ. (1986), *Türk Milli Kültürü*, 4. baskı, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Karaoğlu, H. (2007). Anadolu Türklerinde Kurban: Aleviler Örneği, *Dini Araştırmalar*, 9(27): 133-149.
- Tanyu, H. (1978). *Türklerin Dini Tarihçesi*, 1. baskı, İstanbul: Türk Kültür Yayınları.
- Yalman [Yalkın], A.R. (1977). *Cenupta Türkmen Oymakları I*, Haz. Sabahat Emir, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yavuzer, H. (1998). Orta Asya Türk Kültüründe Kurban Kültü, *Sazıyla Sözüyle BÖLU, Bilim, Sanat ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 2: 11-15.
- Yetkiner, B.. (2017), Dini Bir Ritüel Olarak Kurban Ritüelinin İletişim İşlevi, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(62): 329-340.

**Tanıtım / Değerlendirme / Haber
Review / Evaluation / New**

Türklük Bilimine Emek Verenler-1

Prof. Bill Hickman ve The Story Of Joseph'i

Metin AKAR*

Geliş Tarihi / Received: Ağustos / August 2019

Kabul Tarihi / Accepted: Ağustos / August 2019

(Bu makale, itenticate yazılımınca taranmıştır.)

Prof. Dr. Bill Hickman Amerikalı bir Türkologdur. Türkler ve Türklük bilimi ile yoğun ilgisi 27 Mayıs 1960 darbesinden kısa bir süre öğretmen olarak görev aldığı İstanbul'da Robert Kolej'de başlar. 1972 yılında Harvard Üniversitesi'nde, *Eşrefoğlu Rûmî ve Divanı* konulu ve yayımlanmış eseri ile bilim doktoru olur. Kaliforniya Üniversitesi'nin (Berkeley) Ortadoğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü'nde önce Dr. öğretim üyesi, sonra doçent olarak görev yapar. 1987 yılında üniversite öğretim üyeliğinden emekli olur. Aşağıdaki listede de görüleceği üzere eserlerinin çoğunu emeklilik yıllarında bağımsız araştırmacı yazar olarak üretir. 27 Aralık 2018'de bize yolladığı mektubunda, Eşrefoğlu Rûmî ile Kemal Ümmî'nin hayatı, şiirleri ve şöhretleriyle ilgili İngilizce olarak bir kitap yazdığını, Eşrefoğlu'nun halifesi Abdürrahim Tirsî'nin şiirleri hakkında da bir yazı hazırladığını bildirmiştir. Bize yazılı olarak bildirdiğine göre eserlerinden bazıları şunlardır:

* **Prof. Dr.**, İstanbul Aydın Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü metinakar@aydin.edu.tr; <https://orcid.org/0000-0003-3847-0561>

Kitapları:

1. Consulting specialist for several chapters on Turkish literature in Joyce Moss (ed.), *World Literature and its Times vol. 6 Middle Eastern Literatures* (Thomson Gale; Detroit, **2004**) {I served as}.

2. *The Story of Joseph. A Fourteenth Century Turkish Morality Play by Sheyyad Hamza* (Syracuse: Syracuse University Press, **2014**).

3. *Turkish Language, Literature, and History* (New York: Routledge, **2016**). Co-edited with Gary Leiser this festschrift for Robert Dankoff. Reprinted in paperback (**2017**).

4. *The Story of Joseph, A Fourteenth-Century Turkish Morality Play by Sheyyad Hamza*, Translated by Bill Hickman, SyracuseUniversity Press, , Syracuse 2014.

Makaleleri:

1. “On the Manuscripts of the Divan of Ümmi Kemal” in *Journal of Turkish Studies / Türklük Bilgisi Araştırmaları*, Ali Nihad Tarlan Hatıra Sayısı, 3(1979): 197-207.

2. “Who Was Ümmi Kemal?”, *Boğaziçi Üniversiteler Dergisi* (Beşeri Bilimler) C. 4-5 (1976-7), İstanbul: 57-82.

3. “Ümmi Kemal in Anatolian Tradition” *Turcica*, 14, Paris 1982: 155-67.

4. “Basat and Tepegöz: A Reappraisal”, *Edebiyat* [Philadelphia, PA] N.S. 2, 1-2 (1988): 167-89.

5. “An Allegorical Poem from the Divan of Ümmi Kemal”, Raymond Lifchez (ed.) *The Dervish Lodge*, Berkeley 1992: 203-208.

6. “From Oral Story to Literary Text: Rethinking an Old Ottoman Poem”, *Festschrift in Honor of Andras J. E. Bodrogligeti*, *Türk Dilleri Araştırmaları* 17 (**2007**): 177-189.

7. “On Listening to Şeyyād Ḥamza’s Destān-i Yūsuf,” *The Turkish Studies Association Journal* 29 (**2005**): 65-73.

8. “Notes on a Fourteenth-Century Anatolian Turkish Poem,” *Puzzles of Language: Essays in Honour of Karl Zimmer*, 227-3. Edited by Eser Erguvanlı Taylan and Bengisu Rona. [= *Turcologica* 86], Wiesbaden: Harrassowitz, 2011.

9. “Reflections on Şeyyad Hamza’s Story of Joseph: Apropos Two Recent Publications,” *Journal of Turkish Literature* 9, Ankara (2012): 9-29.

10. “Notes on a Nineteenth Century Painting of the Sacred Precinct in Mecca,” *Osmanlı Araştırmaları* 39 (2012) [“Other Places: Ottomans traveling, seeing, writing, drawing the world,” Essays in honor of Thomas D. Goodrich]: 17-28.

11. “Two 15th Century Ottoman Sufi Mysteries- An Historiographical Essay. Part I: What Happened to Eşrefoğlu?” *Osmanlı Araştırmaları* 46 (2015): 1-42.

12. “Who Really Wrote the Ottoman Turkish Story of Hallaj?” *Der Islam* 93, 1 (2016): 170-81.

13. “Two 15th Century Ottoman Sufi Mysteries- An Historiographical Essay. Part II: The Case of Ümmi Kemal,” *Osmanlı Araştırmaları* 48 (2016): 39-66.

14. “On Editing Ottoman Turkish tekke Poetry,” *Journal of the American Oriental Society* 137, 3 (2017): 567-84.

15. “Şeyh ve Valide Sultan: Bir On Beşinci Yüzyıl Osmanlı Menâkıb-nâmesine Yaklaşmak”, (translated by Abdullah Uğur) in Hatice Aynur et al (ed.), *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları XII; Metin neşri: problemler, tespitler, öneriler; Klasik Yayınları*, İstanbul (2017): 258-75.

15. “A Forgotten Fifteenth Century Ottoman Mosque and its Inscriptions” in MUQARNAS 36 (To be published in 2019).

Yukarıdaki eserler listesinden de anlaşılacağı üzere Dr. Bill Hickman daha çok Eski Anadolu Türkçesi döneminin XIV-XV. asırlarına odaklanmış, bu yüzyıllarda verilen edebî eserler üzerinde çalışmıştır. Ortaçağda, bütün dünya edebiyatlarında olduğu gibi Türk edebiyatı da ağırlıklı olarak dinî ve tasavvufî

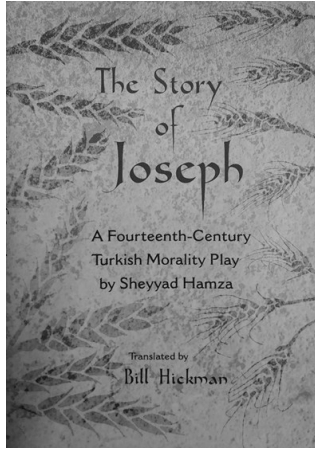
temaların işlendiği bir edebiyattır. Bu sebeple ve doğal olarak Dr. Bill Hickman'ın yazıları da dinî ve tasavvufî eserler ile ilgili olmuştur.

Şeyyad Hamza ve eserleri hakkında yazdığı makaleler ve kitapları da, Türkiye Türkolojisini yakından takip ettiğini göstermektedir. Özellikle *The Story of Joseph*'i (Yusuf'un Hikâyesi) dikkat çekicidir. Bu eser üzerine birkaç söz söylemek isteriz.

Kıssa-i Yusuf, Yusuf ü Züleyhalar XIII. yüzyıldan itibaren bizim edebiyatımızda gözde temalardan olmuştur. Kurân-ı Kerim'de 'hikâyelerin en güzeli' olarak vasıflandırılan, her asırda ve toplumda karşımıza çıkan, beşerin zaafalarını ve faziletlerini bir arada gösterdiği için herkesin dikkatini çeken bu konu, sanatçılar için de adeta bir hüner gösterme ve yarış alanı olmuştur. Hikâye, Ortadoğu'da Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında işlenmiştir. Doç. Dr. Ahmet Doğan'ın bildirdiğine göre, XIII. yüzyılda üç, XIV. yüzyılda beş, XV. yüzyılda on, XVI. yüzyılda on üç, XVII. yüzyılda dört, XVIII. yüzyılda yedi, XIX. yüzyılda iki, müellifi [ve telif tarihi] tespit edilemeyen iki olmak üzere toplam kırk altı Yusuf u Züleyha hikâyesini anlatan eser vücuda getirilmiştir (2014: 31-35). Bu sayıya mensur olarak yazılanlar ile bugün Türkiye dışında yaşayan Türklerin yazdıkları Yusuf u Züleyha temalı kitaplar dâhil değildir. Dr. Bill Hikman'ın İngilizceye tercüme ettiği Şeyyad Hamza'nın *Dâstân-ı Yûsuf*'u, bugünkü bilgilerimize göre, yazılış tarihine göre bütün Türk edebiyatının üçüncüsü, Anadolu sahasında yazılanların da ilkidir (Doğan, 2014: 30). Türkçe metin, yeni Türk harfleri ile beş defa yayımlanmıştır.¹

¹ Dehri Dilçin, (hzl.), *Şeyyad Hamza, Yusuf ve Zeliâhâ*, TDK Yayınları, İstanbul: 1946; Ümit Özgür Demirci - Şenol Korkmaz (hzl.) *Şeyyâd Hamza, Yûsuf u Zeliâhâ (Destân-ı Yûsuf Aleyhi s-selâm ve Hazâ Ahsenü 'l-Kasasi 'l-Mübârek)*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2008; Emin Eminoğlu, (hzl.), *Destân-ı Yusuf*, IQ Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008; Osman Yıldız, (hnr.), *Şeyyâd Hamza, Yusuf ve Zeliâhâ*, Akçağ Yayınları, Ankara 2008; İbrahim Taş (hnr.), *Şeyyâd Hamza, Yûsuf ve Zeliâhâ*, 2010; a.mll. .kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10712,yusufvezeliha.pdf.pdf?0 (erişim tarihi: 29.12.2014).

Eser, daha önce, 1992 yılında Stephanie Bowie Thomas tarafından, yüksek lisans tezi olarak İngilizceye çevrilmiştir.² Her ne kadar Prof. Dr. Bil Hickman'ın *The Story of Josepy*'i İngilizceye ikinci tercüme gibi görünüyorsa da, bu çeviri sıradan bir tercüme değildir. Şeyyad Hamza'nın mesnevi şekliyle yazdığı eseri şekil olarak değiştirilmiş, karşılıklı konuşmalarla teatral bir hava oluşturulmuştur. *The Story of Josepy* adlı eserini tanıtan Jesse A Lambertson MELA NOTES'te yayımladığı tanıtım yazısında aşağıdaki hususlara dikkat çeker: “Bu yapı değişikliği özellikle dikkate değerdir. Dr. Bill Hickman bu çalışması ile yoğun ve geçici olmayan bir edebî eser üretmiştir. Bunu yaparken de yeni bir şeye, yeni bir alana eskiden katkıda bulunarak, Türk dili ve edebiyatına dikkat çekmeyi umar” (2017: 43).

Prof. Dr. Bill Hickman'ı yayımlanan son eseri ve bu eserde gösterdiği yeni yöntemi sebebiyle kutluyoruz. Bu vesile ile de üniversitenin üniversal eğitim yapan kurum olması gereğini ve yaşayan Türklojiyi öğrenmek için de yaşayan Türkologlarla dirsek temasında bulunmanın gereğini vurgulamak isteriz.

² Stephanie Bowie Thomas, *The Story of Joseph in Islamic Literature With an Annotated Translation of the Pre-Ottoman Destân-ı Yusuf by Şeyyad Hamza*, New York: Colombia University, 1992.

Kaynaklar

- Doğan, A. (2014). *Bağdatlı Zihnî, Yûsuf u Züleyhâ*, İstanbul: 2014
- Lambertson, J.A. (2017). Story Of Joseph: Book Review, MELANOTES. <http://www.jstor.org/stable/26407391> (Erişim: 29.07.2019)

Yayın İlkeleri

Aydın Türklük Bilgisi Dergisi (AY- TBD), İstanbul Aydın Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü tarafından Bahar (Nisan) ve Güz (Ekim) olmak üzere yılda iki defa ve basılı olarak yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

Aydın Türklük Bilgisi Dergisi'nde, özgün olmak şartı ile Türk dili, edebiyatı, tarihî ve çağdaş Türk lehçeleri ve Türk dünyası edebiyatları ile ilgili araştırma, inceleme, tenkit ve değerlendirme yazıları kamuoyuna duyurulmak amacıyla yayımlanır. Bununla birlikte Sosyal Bilimlerin öteki alanlarından dil ve edebiyatla ilgili kültürel ve toplumsal problemleri konu edinen yazılara da yer verilir.

Aydın Türklük Bilgisi Dergisi'ne gönderilecek yazılarda öncelikle alanına katkı sağlayan özgün nitelikte bir "araştırma makale" veya daha önce yayımlanmış çalışmalarını değerlendiren, bu konuda yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan bir "derleme makale" olması şartı aranır. Ayrıca, ilgili alanlarda yayımlanan bilimsel kitaplara ait makale formatındaki değerlendirme yazıları ile kitap eleştirileri de derginin yayın kapsamı içindedir.

Yayın kurulunun kararı ile alanında katkısı olduğu düşünülen yabancı dilden özgün makalelerin İngilizce veya Türkçe çevirilerine de derginin üçte birini geçmemek kaydı ile yer verilebilir. Çeviri makalelerin yayımlanabilmesi için çeviri metin ile birlikte özgün makalenin yazarından ya da hak sahibinden alınacak izin yazısının da gönderilmesi zorunludur.

Yazıların **Aydın Türklük Bilgisi Dergisi**'nde yayımlanabilmesi için, daha önce bir başka yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Bilimsel bir toplantıda sunulmuş ancak basılmamış bildirilerden üretilmiş makaleler, bu durum dipnotta açıkça belirtilmek koşuluyla kabul edilebilir.

I. Makalelerin Değerlendirilmesi ve Yayın Süreci

Yayın için gönderilen makalelerin değerlendirilmesinde bilimsel nitelik en önemli ölçüttür. **Aydın Türklük Bilgisi Dergisi**'ne gönderilen tüm makaleler, Yayın Kurulu'nca dergi yayın ilkelerine uygunluk ve nitelik bakımından değerlendirilir. Yayın kurulu, gönderilen bir makaleyi yayımlayıp yayımlamama ve gerekli gördüğü durumlarda makale üzerinde düzeltmeler yapma hakkına sahiptir. Yapılan ön inceleme sonucunda yayına uygun bulunmayan makale, değerlendirme sürecine alınmayarak yazarına bilgi verilir. Eksiklikleri varsa düzeltilmesi ve tekrar gönderilmesi için yazarına iade edilir.

Yayına uygun bulunan makale, değerlendirilmek üzere ilgili alandaki üç hakeme gönderilir. Hakemler, gönderilen makaleleri yöntem, içerik ve özgünlük açısından inceleyerek yayına uygun olup olmadığına karar verirler. Belirlenen süre içinde gelen hakem raporları göz önünde bulundurularak, makalenin yayımlanıp yayımlanmamasına karar yetkisi yayın kurulundadır. Makaleler, Yayın Kurulu tarafından uygun görülen bir sayıda yayımlanmak üzere programa alınır ve yazarı bilgilendirilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süre ile saklanır. Makalenin yayımlanmasının ardından bir ay içinde yazarına makalenin yer aldığı sayıdan 3 adet gönderilir.

Değerlendirme sürecinden geçerek yayımlanması kabul edilen yazıların telif hakkı *İstanbul Aydın Üniversitesi*'ne devredilmiş sayılır. Bu nedenle yazılarla birlikte yayın haklarının dergiye devredildiğine ilişkin bir sözleşmenin bulunduğu "makale sunum formu"nun da doldurulup gönderilmesi gerekmektedir.

Aydın Türklük Bilgisi Dergisi'nde yayımlanan yazılardaki görüşlerin ve çevirilerin bilimsel, etik ve yasal sorumlulukları yazarlarına aittir. Yazı ve fotoğraflardan, kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. Ancak, yayımlanan yazılar dergi yönetiminin yazılı izni olmaksızın başka bir yerde (basılı olarak ya da internet ortamında) yeniden yayımlanamaz. Yazar, yazısının/makalesinin mevcut dergide

yayımlandığını belirtmek kaydı ile tümünü ya da bir bölümünü kendi amaçları için çoğaltma hakkına sahiptir.

Aydın Türklük Bilgisi Dergisi'ne yazı gönderen tüm yazarlar bu ilkeleri kabul etmiş sayılır.

II. Yayın Dili

Aydın Türklük Bilgisi Dergisi'nin yayın dili **Türkiye Türkçesidir**. Yayın ilkelerine uygun olmak şartıyla diğer **Türk lehçelerinde** yazılmış olan yazılara da dergide yer verilebilir.

III. Yazım Kuralları

Yapılan ön incelemede yazım kurallarına uyulmadığı tespit edilen makaleler düzeltilmesi için yazarına iade edilir ve yayım programına alınmaz. Dergimize gönderilecek makalelerde aşağıdaki kurallar dikkate alınmalıdır:

1. Ana Başlık: İçerikle uyumlu, onu en iyi ifade eden bir başlık olmalı ve **koyu** harflerle yazılmalıdır. Makalenin başlığı sözcüklerin ilk harfi büyük olacak biçimde yazılmalı ve en fazla 10-12 sözcük arasında olmalıdır.

2. Yazar ad(lar)ı ve adres(ler)i: Yazar(lar)ın ad(lar)ı ve soyad(lar)ı **koyu**, adresler ise *eğik* harflerle yazılmalı; yazar(lar)ın varsa görev yaptığı kurum(lar), haberleşme ve e-posta adres(ler)i ilk sayfada dipnot ile belirtilmelidir.

3. Öz: Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 100, en fazla 150 sözcükten oluşan Türkçe ve İngilizce "öz" (abstract) bulunmalıdır. Öz içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemeli; dipnot kullanılmamalıdır. Türkçe ve İngilizce özlerin altında bir satır boşluk bırakılarak, en az 3, en çok 5 sözcükten oluşan anahtar sözcükler (keywords) verilmelidir. Yazılan İngilizce özün (abstract) üzerinde makalenin İngilizce başlığı da verilmelidir.

4. Ana Metin: A4 sayfa boyutunda (29.7x21 cm.), MS Word programı, *Times New Roman* yazı karakteri ile, 12 punto ve 1.5 satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında üst 3 cm., alt 3 cm., sol 3 cm., sağ 3 cm. boşluk bırakılmalı ve sayfalar numaralandırılmalıdır. Metin içinde vurgulanması gereken kısımlar, koyu değil eğik harflerle ya da tek tırnak içinde yazılmalıdır. Metinde tırnak işareti + eğik harfler gibi çifte vurgulamalara asla yer verilmemelidir.

5. Bölüm Başlıkları: Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ara ve alt başlıklar kullanılabilir. Makaledeki tüm ara (normal) ve alt başlıklar (yatık) 12 punto ile sözcüklerin yalnız ilk harfleri büyük, koyu karakterde yazılmalı; alt başlıkların sonunda iki nokta üst üste konulmamalı ve bir satır sonra devam edilmelidir.

6. Tablolar ve Şekiller: Tabloların numarası ve başlığı bulunmalı, siyah-beyaz baskıya uygun hazırlanmalıdır. Tablo ve şekiller ayrı ayrı sıra sayısı verilerek numaralandırılmalıdır. Tablo çiziminde dikey çizgiler kullanılmamalıdır. Yatay çizgiler ise yalnızca tablo içindeki alt başlıkları birbirinden ayırmak için kullanılmalıdır. Tablo numarası üste, tam sola dayalı olarak dik (normal); tablo adı ise, her sözcüğün ilk harfi büyük olmak üzere eğik (*italik*) yazılmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır.

Örnek: Tablo 1: *Farklı yaklaşımların karşılaştırmalı analizi.*

Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına ortalı şekilde yazılmalıdır. Şekil numarası eğik yazılmalı, nokta ile bitmeli, hemen ardından sadece ilk harf büyük olmak üzere şekil adı dik yazılmalıdır.

7. Görseller: Yazı içerisinde resim, fotoğraf ya da özel çizimler varsa bu belgeler kısa kenarı 10 cm olacak şekilde 300 ppi'da (300 *pixels per inch* kalitesinde) taranmalı, JPEG formatında kaydedilmeli, ayrıca metin içinde kullanılan

tüm görsel gereçler makaleye ek olarak JPEG formatıyla gönderilmelidir. İnternette indirilen görsellerin de 10 cm-300 ppi kurallarına uygun olması gerekmektedir. Görsellerin adlandırmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır. Dergi yayın kurulu, teknik olarak problemlili ya da düşük kaliteli resim dosyalarını yeniden talep edebilir ya da makaleden tümüyle çıkartabilir. Kaynak olarak kullanılacak görüntülerin kalitesinden ve yayımlanıp yayımlanmamasından yazar(lar) sorumludur.

Resim ve fotoğraflar siyah beyaz baskıya uygun hazırlanmalıdır. Görsel numaraları ve adları görsellerin hemen altına ortalı şekilde, eğik yazılmalıdır. Görsel tipi ve numarası eğik yazılmalı (*Resim 1.*; *Şekil 1.*), nokta ile bitmeli, hemen yanından sadece ilk harf büyük olmak üzere görsel adı dik (normal) yazı karakteri ile yazılmalıdır.

Örnek: *Resim 10.* Wassily Kandinsky, ‘Kompozisyon’ (Anna-Carola Krausse, 2005: 91).

Şekil, çizelge ve resimlerin kullanıldığı sayfa sayısı 10’u geçmemeli, işgâl ettikleri alan yazının üçte birini aşmamalıdır. Teknik imkâna sahip yazarlar, şekil, çizelge ve resimleri aynen basılabilecek nitelikte olmak şartı ile metin içindeki yerlerine yerleştirebilirler. Bu imkâna sahip olmayanlar, bunlar için metin içinde aynı boyutta boşluk bırakarak içine şekil, çizelge veya resim numaralarını yazabilirler.

8. Dipnotlar: Dipnot kaynak göstermek için kullanılmamalı, dipnot kullanımına yalnızca açıklayıcı ek bilgileri için başvurulmalı ve otomatik numaralandırma yoluna gidilmelidir.

9. Alıntı ve Göndermeler/Atıflar: Yazar doğrudan ya da dolaylı olarak yaptığı tüm alıntılara aşağıdaki örneklere göre göndermede bulunmalıdır. Burada belirtilmeyen durumlarda APA 6 formatı kullanılmalıdır. Doğrudan alıntılar tırnak içinde verilmeli ve *eğik* yazılmalıdır.

Göndermeler için asla dipnot kullanılmamalıdır. Tüm göndermeler parantez içinde ve aşağıdaki biçimde yazılmalıdır.

Tek yazarlı çalışmaya yönelik genel göndermelerde: (Carter, 2004).

Tek yazarlı çalışmanın alıntı yapılan belirli bir yerine göndermelerde: (Bendix, 1997: 17).

İki yazarlı çalışmalara göndermelerde: (Hacıbekiroğlu ve Sürmeli, 1994: 101).

İkiden fazla yazarlı yayınlarda, metin içinde sadece ilk yazarın soyadı ve “vd.” yazılmalıdır: (Akalın vd., 1994: 11).

Kaynakça kısmında ise, birden fazla yazarlı yayınların diğer yazarları da belirtilmelidir.

Metin içinde, gönderme yapılan yazarın adı veriliyorsa kaynağın sadece yayın tarihi yazılmalıdır: Gazimihal (1991: 6), bu konuda “.....”nu belirtir.

Yayın tarihi olmayan yapıtlarda ve yazmalarda yalnızca yazarların adı yazılmalıdır: (Hobsbawm)

Yazarı belirtilmeyen ansiklopedi vb. yapıtlarda ise kaynağın ismi, varsa cilt ve sayfa numarası yazılmalıdır: (Meydan Larousse 6, 1994: 18)

İkinci kaynaktan yapılan alıntılar da aşağıdaki gibi yazılmalı ve kaynaklarda belirtilmelidir: Lepecki'nin de ifade ettiği gibi “.....” (Akt. Korkmaz 2004: 176).

10. Kaynaklar: Metnin sonunda, yazarların soyadına göre alfabetik sırayla aşağıdaki örneklerde gösterildiği gibi yazılmalıdır. Kaynaklar, bir yazarın birden fazla yayını olması hâlinde, yayımlanış tarihine göre sıralanmalı; bir yazara ait aynı yılda basılmış yayınlar ise (2004a, 2004b) şeklinde gösterilmelidir:

a. Kitaplar

Öztürkmen, A. (1994). *Türkiye 'de Folklor ve Milliyetçilik*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Carter, A. (2004). *Dans Tarihini Yeniden Düşünmek*, çev: Cansu Şipal, İstanbul: BGST Yayınları.

b. Makaleler

Sarisözen, M. (1970). Bağlama Metodu, *Folklor/Halkbilim* (1): 12-16.

Bakka, E. ve Felföldi, L. (2002). Whose Dances, Whose Authenticity? *Dance Research* (32): 3-18.

c. Kitap içi bölümler

Lepecki, A. (2004). Concept and Presence: The Contemporary European Dance Scene. *Rethinking Dance History: A Reader*, ed. Alexandra Carter, London: Routledge, s: 176-190.

Şahin, M. (2013). Klinik Psikolog Olmak. *Klinik Psikoloji*, ed. Linden, W. ve Hewitt, P. L. Ankara: Nobel, s: 1-16.

d. Tezler

Dehmen, B. (2005). Ulusal ve Küreselin Kesişme Noktasında Halk Danslarına Bir Yaklaşım: Dansın Sultanları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

e. İnternet kaynakları

İnternette elde edilen verilerin kaynakları mutlaka gösterilmeli ve Kaynaklar'da erişim adresi ve erişim tarihi belirtilerek verilmelidir. Erişim adresi olarak kaynağın yer aldığı web sayfasının (ana sayfa) adresi değil, kaynağın görüntülediği adres verilmelidir.

<http://www.tdkterim.gov.tr/bts/> (12.10.2014).

Aksu, G. (2011). Özgür Bir Beden, Özgür Bir Sanat Dalı, *Yazında ve Çeviride Beden*, Akşit Göktürk'ü Anma Toplantısı (15-17 Mart 2006) İstanbul Üniversitesi. <http://mimesis-dergi.org/2011/04/ozgur-bir-alan-ozgur-bir-sanat-dali/>. (12.10.2011).

f. Görüşmeler

Ural, U. (2014). Artvin halk dansları çalıştırıcısı Uğur Ural ile ÜFTAD ofisinde yapılan görüşme, İstanbul: 19 Temmuz.

IV.Yazuların Gönderilmesi

Yukarıda belirtilen ilkelere ve kurallara uygun olarak hazırlanmış yazılar, “makale sunum formu” ile birlikte e-posta yoluyla aşağıdaki adreslere gönderilebilir.

Ön inceleme ve hakem değerlendirmesi doğrultusunda geliştirilmek ve/veya düzeltilmek üzere yazarlarına geri gönderilen yazılar, gerekli düzeltmeler yapılarak en geç, bir ay içinde tekrar dergiye ulaştırılır.

İletişim Bilgileri:

Aydın Türklük Bilgisi Dergisi Yayın Koordinatörlüğü,

İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,

Beşyol Mahallesi, İnönü Caddesi, Nu: 38

Sefaköy, Küçükçekmece/İstanbul.

Tel: (212) 444 1 428

Publishing Principles

Aydın Türklük Bilgisi is a nationally recognized peer-reviewed journal published twice a year in Spring (April) and in Fall (October) by the Literature Department of Arts and Sciences Faculty, Istanbul Aydın University. However, submissions to the journal can be made at any time during the year.

Aydın Türklük Bilgisi publishes original, research-based and review articles on Turkish Language and Literature, Turkish History and Modern Turkish Dialects as well as Turkic Literature. Articles on cultural and social issues related to language and literature from other areas of Social Sciences are accepted, as well.

We accept only original research articles which have not been published elsewhere as well as non-research articles reviewing the previous studies and putting forward new and noteworthy ideas. In addition, the reviews of scientific books that are published in the related fields and book reviews are within the scope of the journal.

The original articles translated from one language into Turkish or English can also be published in the journal provided that they contribute to the field without exceeding one third of the journal. For the translated material protected under law, the author should ask for copyright permission granted by the owner for the translation to be published.

The journal accepts articles either which are unpublished or which are not in process of publication. The articles which are not published, but presented in a scientific conference can be accepted provided that the case is clearly stated in the footnote.

I. Peer-Review Process and Publication Process

Peer review is designed to assess the validity, quality and often the originality of articles for publication. Its ultimate purpose is to maintain the integrity of science by filtering out invalid or poor quality articles. What peer review does best is improve the quality of published papers by motivating authors to submit good quality work and helping to improve that work through the peer review process.

That a manuscript meets the requirements or standards is the main criterion when articles submitted are peer reviewed. All the articles are preliminary evaluated by the editorial board concerning the quality and suitability. The journal editor sends out the article to three people in the same academic field. These experts evaluate the article for soundness of research methods, whether the conclusions follow from the results, the quality of the literature review, and often whether the study provides new or novel information. After the peer-view process is over, the article is sent to production. If the article is rejected or sent back for either major or minor revision, the handling editor should include constructive comments from the reviewers to help the author improve the article.

Following the peer-view process, the copyrights of the manuscripts which are accepted for publication are transferred to Istanbul Aydin University. In order to publish and disseminate research articles, the University should have the publishing rights. This is determined by a publishing agreement between the author and IAU. Thus, the “authorship form” including a contract regarding the transfer of the copyrights to the journal is also required to be completed.

Authors are responsible for their scientific, ethical and legal views published in the article. The texts and photographs published in the journal may be cited. However, the published texts cannot be re-published in any other place (printed or online) without the written permission of the journal’s editorial

board. The authors of the published articles reserve the right to copy the whole or a part of their work for their own purpose on the condition that they indicate the text/article is published in the journal. Authors will stick to the afore-mentioned principles by submitting their works to the journal.

II. Language of Publication

The journal publishes articles in Turkish as well as manuscripts written in other Turkish dialects as long as they meet the publishing criteria.

III. Formatting Guidelines

It is worth nothing that manuscripts, which do not meet the criteria, are transferred or rejected by the journal. The article should be prepared according to the following guidelines:

1. Main Title

The title is an essential way to bring the article to potential readers' attention. Therefore, it should capture the main idea of the essay, but should not contain abbreviations or words that serve no purpose. Therefore, the title should be as accurate, informative and complete as possible. It should be centred on the page and typed in 12-point Times New Roman font, but the title should not be underlined, bolded, or italicized. The main title should not exceed 10-12 words and initials should be capitalized.

2. Author's Name(s) and Address(es)

The name(s) and surname(s) of the authors should be typed in **bold** whereas the addresses must be typed in *italic* letters. If there are any, the title(s) and the workplace(s) of the authors as well as their contact information must be indicated on the first page with a footnote.

3. Abstract

Each paper should have an abstract in both English and Turkish. The abstract should outline the most important aspects of the study while providing only a limited amount of detail on its background, methodology and results. Its length should consist of at least 150 words and should not exceed 200 words. The abstract should be self-contained but should not quote any references, figures and graphic numbers used in the text or contain footnotes. It should be clear, concise, and informative giving the scope and the main results obtained. Authors should provide *keywords* consisting of at least 3 and at most 5 words leaving an empty line under the English and Turkish abstracts. The Turkish abstract should also have its title in Turkish.

4. Main Text

The author should use Times New Roman style font-type, 12-point font size leaving 1,5 space between lines and make 3 cm margins on the top, bottom and sides of an A4-sized (29.7x21 cm) MS Word page. The pages should also be numbered. The parts of the text should be written either in *italics* (not in **bold**) or shown in single quotation marks (‘’). The text should not contain double punctuation involving quotation marks and italics at the same time.

5. Sub-titles

If the article is long enough and it includes coherent sections, and even subsections, the author might consider including section headings in the paper. When necessary, headings should be used to separate its major sections. All the section headings should be in **bold** type and font should be 12-point size (regular) and sub (*italics*) titles, capitalizing only the initial letters of each word in the title. Sub-titles should not be followed by a colon (:) and the text must begin after an empty line.

6. Tables and Figures

Tables should be prepared according to black and white printing with a title and number. Tables and figures should be numbered separately. Vertical lines should not be used for drawing tables; however, horizontal lines should only be used for categorizing the sub-titles within the table. The number of the table should be indicated above the table, on the left side, in regular fonts; the title of the table should be written in *italics* capitalizing the initials of each word. Tables should be located in their proper places within the text.

For example, Table 1: A comparative analysis of different approaches

The numbers and the titles of the figures which need to be clear should be centred just below the figure. The number of the figure must be in *italics* followed by a full stop (.). Right after comes the title of the figure in regular fonts with only the initial letter capitalized.

7. Visuals

When visuals are placed into the text, they should be placed as close as possible to the paragraph referring to them. Visuals should be titled according to the criteria specified for tables and figures. Technically problematic or low-quality images may be requested from the contributor again or may be completely removed from the article by the editorial board. Author(s) are responsible for the quality of the visual materials to be used in their articles.

The images, photographs or special drawings included in the text should be scanned in 300 ppi (300 pixels per inch) with a 10 cm short edge in JPEG format. In addition to the article and the “article presentation form”, all the visual materials used in the text should be e-mailed to the address indicated in JPEG format. The online sourced images should also comply with a rule of 10 cm/300 ppi.

The pictures and photographs should be prepared according to black -and- white printing and processing. The titles and the numbers of the visuals should be centred and typed in *italics*. The type of the visual and its number should be typed in *italics* followed by a full stop (.) and the name of the image typed in regular fonts with capital initials:

Example: *Resim 10*. Wassily Kandinsky, 'Kompozisyon' (Anna-Carola Krausse, 2005: 91).

Figures should be clear. The text on the chart must be easily readable, i.e. font size is more than 8 points. Each figure should be provided with a caption.

Figures refer to all other types of visuals like charts, graphs, drawings, and images as figures. Each figure should be labelled with the word Figure and an Arabic numeral in *italics*. The label and caption of a figure are placed below the visual as it appears in the text, along with a reference to the source of the figure if it came from an outside resource.

The pages containing figures, charts and images should not exceed 10, with only occupying one third of the text. If possible, authors may place the figures, charts and images where they are supposed to be providing that they will be prepared as ready to be published, if not the authors can write the numbers of the figures, charts and images leaving empty space in the text.

8. Footnotes

Footnotes should not be used as references to sources in the articles to set out in full in notes at the bottom of each page. They should only be used for additional explanatory information. Word can automatically number sections. Numbers should be used in the text to indicate footnotes, for example ¹. When citing quoted sources, the number should be placed at the end of the quotation and not after the author's name if that appears first in the text.

9. Citation and References

In this section, you will find explanations and examples of how to cite resources that you might use in your research, both in the text of your work (in-text citations) and at the end of your research (references list).

A citation tells the readers where the information came from. In your writing, you cite or refer to the source of information.

A reference gives the readers details about the source so that they have a good understanding of what kind of source it is and could find the source themselves if necessary. The references are typically listed at the end of the lab report.

When you cite the source of information in the report, you give the names of the authors and the date of publication.

The sources are listed at the end of the report in alphabetical order according to the last name of the first author, as in the following book and article.

Authors must give references for all their direct or indirect quotes according to the examples given below. In case not specified here, authors must consult APA 6th edition referencing and citation style. Direct quotes must be given in *italics* using quotation marks (“”). Footnotes must never be used for giving references. All references must be written in parentheses and as indicated below:

Works by a single author: (Carter, 2004).

Specific passages in works by a single author: (Bendix, 1997: 17).

Works by two authors: (Hacıbekiroğlu and Sürmeli, 1994: 101).

Works by more than two authors: (Akalm et. al, 1994: 11). The other contributing authors must only be indicated in the bibliography section.

If the name of the author is mentioned within the text, only the publishing date of the source are provided: Gazimihal (1991: 6) states that “.....”.

Works with no publication dates, can be cited with the name of the author: (Hobsbawn)

Works with no author name, such as encyclopedias, can be cited with the name of the source and if available the volume and page numbers: (Meydan Larousse 6, 1994: 18)

The quotes that are taken from a secondary source are indicated as follows and must also be given in bibliography: As Lepecki also expresses “.....” (Korkmaz, 2004: 176).

10. Bibliography

In APA style, all the sources you cite throughout the text of your paper are listed together in the References section. The References section has its own special formatting rules, including double-spaced text and hanging indentation

Full Bibliographic Citations APA format requires the inclusion of a list of resources used in the paper, and this list is referred to as “references.” This list includes only the names of resources cited in the paper, not resources that you found and read during your research process but did not include in the paper. The references page should start at the top of a new page in your essay; however, it will need to be included in your continuous page numbering. References pages, like all other pages, have the running head and page number at the top.

A bibliography is a list of all of the sources you have used (whether referenced or not) in the process of researching your work. In general, a bibliography should include:

- the authors’ names
- the titles of the works
- the names and locations of the companies that published your copies of the sources

- the dates your copies were published
- the page numbers of your sources (if they are part of multi-source volumes)

The bibliography must be given at the end of the text in an alphabetical order as shown in the following examples. The references must be listed according to their publication dates in case an author has more than one publication. On the other hand, the publications that belong to the same year must be shown as (2004a, 2004b...).

Reference lists/ bibliographies

When using the 'author, date' system, the brief references included in the text must be followed up with full publication details, usually as an alphabetical reference list or bibliography at the end of your piece of work. The examples given below are used to indicate the main principles:

The simplest format, for a book reference, is given first; it is the full reference for one of the works quoted in the examples above.

Knapper, C.K. and Cropley, A. 1991: *Lifelong Learning and Higher Education*. London: Croom Helm.

a. Books

Öztürkmen, A. (1994). *Türkiye 'de Folklor ve Milliyetçilik*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Carter, A. (2004). *Dans Tarihini Yeniden Düşünmek*, çev: Cansu Şipal, İstanbul: BGST Yayınları.

b. Articles

Sarısözen, M. (1970). Bağlama Metodu, *Folklor/ Halkbilim* (1): 12-16.

Bakka, E. ve Felföldi, L. (2002). Whose Dances, Whose Authenticity? *Dance Research* (32): 3-18.

c. Chapters in an Edited Book

Lepecki, A. (2004). Concept and Presence: The Contemporary European Dance Scene. *Rethinking Dance History: A Reader*, ed. Alexandra Carter, London: Routledge, s: 176-190.

Şahin, M. (2013). Klinik Psikolog Olmak. *Klinik Psikoloji*, ed. Linden, W. ve Hewitt, P. L. Ankara: Nobel, s: 1-16.

d. Thesis

Dehmen, B. (2005). Ulusal ve Küreselin Kesişme Noktasında Halk Danslarına Bir Yaklaşım: Dansın Sultanları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

e. Online Resources

Online resources must be cited for the data obtained from the Internet. The full web address of the web-page (not the home page) and the date of access must be indicated in the bibliography for the online resources:

<http://www.tdkterim.gov.tr/bts/> (12.10.2014).

Aksu, G. (2011). Özgür Bir Beden, Özgür Bir Sanat Dalı, *Yazında ve Çeviride Beden*, Akşit Göktürk'ü Anma Toplantısı (15-17 Mart 2006) İstanbul Üniversitesi. <http://mimesis-dergi.org/2011/04/ozgur-bir-alan-ozgur-bir-sanat-dali/>. (12.10.2011).

f. Interviews

Ural, U. (2014). Artvin halk dansları çalıştırıcısı Uğur Ural ile ÜFTAD ofisinde yapılan görüşme, İstanbul: 19 Temmuz.

IV. Sending Manuscripts:

Submission of a manuscript to the journal implies that all authors have read and agreed to its content and that the manuscript conforms to the journal's policies. Manuscripts written in accordance with the editorial policy must be

submitted online. After manuscript submission, all authors of papers under consideration for publication will complete and send an authorship form.

Following the peer-review process, peer reviewers can suggest changes, additions or gaps if parts of the article are difficult to read or need more explanation. The articles assessed and accepted can be asked their authors for further improvement and proofreading. The authors must make revisions in one month at the latest.

For further information, please contact:

AYDIN TÜRKLÜK BİLGİSİ

Editorial Board

Istanbul Aydın University, Faculty of Arts and Sciences

Department of Turkish Language and Literature

Beşyol Mahallesi, İnönü Caddesi, Nu: 38

Sefaköy, Küçükçekmece/İstanbul

Tel: (212) 444 1 428

E-mail: aydinturklukbilgisi@aydin.edu.tr

KÜTÜPHANE VE BİLGİ MERKEZİMİZ 7/24 HİZMET VERİYOR

56.000
Basılı Kaynak

1.000.000
E-Kaynak

Engelsiz
Kütüphane

Mobil
Uygulamalar

24/7

- Kütüphane 7/24/365 gün hep açık
- 75.000 aylık kullanıcı
- Mimarlık ve Mühendislik Fakültesi için çizim salonları
- Kafeterya

instagram: kutuphaneiau

twitter.com/iaukutuphane

facebook.com/iaukutuphane

